Saved to \\intra.ttu.ee\home

MAJANDUS- JA KOMMUNIKATSIOONI-MINISTEERIUM

TALLINN TECH

GLOBAALNE ETTEVÕTLUSMONITOORING

EESTI RAPORT

2024-2025

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL

Ärikorralduse Instituut

GEM 1999 25TH 2024 ANNIVERSARY

Käesolevale raportile kohaldatakse Creative Commons'i litsents (versioon 4.0)
http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/

CC BY-NC-ND 4.0

Autorid: Sirje Ustav, Merle Küttim, Jelena Hartšenko

Toimetajad: Sirje Ustav, Helena Rozeik

Kujundaja: Mirjam Piik

Kaanekujundus: Taltech

Autoriõigus ©: Tallinna Tehnikaülikool, 2025

Trükk: Trükikoda

ISSN … (trükis)

ISSN … (pdf)

SISUKORD

EESSÕNA 9

UURIMIS- ja EKSPERTRÜHM 10

VÕTMEMUUTUJATE KOKKUVÕTE 11

1 GEM UURINGU RAAMISTIK JA METOODIKA 16

1.1 Elanikkonna ja ekspertide uuringud (APS, NES) 17

1.2 GEM põhinäitajate selgitus 19

2 ETTEVÕTLUSAKTIIVSUS EESTIS 20

2.1 Ettevõtlusaktiivsuse ülevaade Eestis 20

2.2 Ettevõtlusaktiivsus varase faasi ettevõtjate (TEA) seas 24

2.3 Ettevõtlusaktiivsus väljakujunenud ettevõtete (EBO) seas 26

3 EESTI ELANIKE HOIAKUD 28

3.1 Ettevõtlusalased hoiakud 28

3.2 Jätkusuutlikkuse alased hoiakud ja tegevus 34

3.3 Ringmajandusalased hoiakud Eestis 37

3.4 Ettevõtluse TI ja digiturundusteadlikkus 40

4 MITMEKESINE ETTEVÕTLUS 47

4.1 Vanuselised erinevused 47

4.3 Soolised erinevused 50

4.4 Regionaalsed erinevused 54

4.5 Ettevõtete kasvulootused 59

5 EKSPERTIDE HINNANG EESTI ETTEVÕTLUSKESKKONNALE 61

5.1 Ülevaade GEM eksperdiuuringust (NES) 61

5.2 Üldised järeldused 63

5.3 Ekspertarvamused 66

5.3.1 Ettevõtluse finantseerimine (EFC A) 66

5.3.2 Valitsuse poliitika, maksud ja bürokraatia 68

5.3.3 Valitsuse toetusprogrammid 69

5.3.4 Ettevõtlusharidus koolis ja pärast kooli 71

5.3.5 Uuringud ja arendustegevus 74

5.3.7 Sisenemise lihtsus: Turgude dünaamika, koormused ja regulatsioonid 78

5.3.8 Füüsiline infrastruktuur 80
5.3.9 Sotsiaalsed ja kultuurilised normid 81
5.3.10 Jätkusuutlikkuse eesmärgid (SDG) 82
6 KOKKUVÕTE JA SOOVITUSED 93
6.1 Raporti tulemused ettevõtlusprotsessis 93
6.2 Eesti ettevõtlusekspertide hinnangud 96
6.3 Autorite kokkuvõte TI hinnangul 102
ALLIKATE LOETELU 103

Tabelid

Tabel A. Varase faasi ettevõtjad ja nende ambitsioonikus 2014-2024 (%)....14
Tabel B. Hoiakud ettevõtluse suhtes 2014-2024 (% tööealisest elanikkonnast)....15
Tabel 1.1. Rahvastiku valim GEM Eesti 2024 18
Tabel 2.1. Ettevõtlusaktiivsus Eestis ja valitud riikides 2024. aastal (osakaal Eestis ja valitud riikides ning EL-18)....22
Tabel 3.1. Tajutud võimalused, võimekus, hirm ebaõnnestumise ees ja ettevõtluskavatsused Eestis aastatel 2017, 2023 ja 2024 (%)....29
Tabel 3.2. Ettevõtlusalased hoiakud Eestis 2017, 2023 ja 2024 (%)....30
Tabel 3.3. Ettevõtlusalased hoiakud Balti riikides ja Euroopa Liidus 2023-2024....31
Tabel 4.1. Soolised erinevused TEA ja EBO faasis (%)....51
Tabel 4.2. Soolised erinevused TEA faasis 2024. aastal (%)....52
Tabel 4.3. Soolised erinevused EBO faasis 2024. aastal 2024 53
Tabel 4.4. Ettevõtlusaktiivsuse määrad Eestis regioonide lõikes (%) 56
Tabel 5.1. Üksteist ettevõtluse raamtingimusi (EFC) ja alamkategooriat....63
Tabel 5.2. NES uuringu tulemused 2024. aastal: EFC-d Balti riikide võrdluses, skoorid 66
Tabel 5.3. Ettevõtluse finantseerimine, keskväärtused....68
Tabel 5.4. Valitsuse poliitika, maksud ja bürokraatia (EFC B)....70
Tabel 5.5. Valitsuse toetusprogrammid (EFC C)....71
Tabel 5.6. Ettevõtlusharidus koolis ja pärast kooli (EFC D)....73
Tabel 5.7. Uuringute ja arendustegevuste siire (EFC E)....75
Tabel 5.8. Kaubandus- ja ametialane infrastruktuur (EFC F)....77
Tabel 5.9. Ärisse sisenemise lihtsus: turgude dünaamika, koormused ja regulatsioonid (EFC G)....79
Tabel 5.10. Füüsiline infrastruktuur (EFC H)....81
Tabel 5.11. Sotsiaalsed ja kultuurilised normid (EFC I)....82
Tabel 5.12. Sotsiaalsete ja kultuuriliste normide väidete korrelatsioon 82
Tabel 5.13. Jätkusuutlikkuse eesmärgid (SDG)....84
Tabel 5.14. SDG komponentide hinnangud 85
Tabel 5.15. Naiste ettevõtlus (EFC P)....86
Tabel 5.16. Naiste ettevõtluse väidete korrelatsioon 87
Tabel 5.17. Muutused naiste ettevõtlustingimustes Balti riikides 88
Tabel 5.18. Mees- ja naisekspertide arvamuste erisused naiste ligipääsust ettevõtlusele 90
Tabel 5.19. Tehisintellekti hinnangud Balti riikides 92
Tabel 6.1. Ekspertide soovitused valdkondlikult koondatuna 2024. aastal....96
Tabel 6.2. Ekspertide hinnangud maksukeskkonnale 2024. aastal....99

Joonised

Joonis A. Ettevõtlusaktiivsuse tase Eestis 2012–2024.....13
Joonis B. Ettevõtlusaktiivsus Eestis, Lätis ja Leedus aastal 2024.....14
Joonis C. Ettevõtluse jätkusuutlikkus Eestis, Lätis ja Leedus aastal 2024 15
Joonis 1.1. GEM APS kontseptuaalne raamistik.....17
Joonis 2.1. TEA suhtes EBO-ga EL-18 riikides 2024 (%).....22
Joonis 2.2. Ettevõtlusaktiivsus Eestis 2014-2024 (osakaal Eestis).....23
Joonis 2.3. Tarbijatele ja ettevõtlusele suunatud teenused (TEA %).....24
Joonis 2.4. TEA ja EBO majandussektorite järgi Balti riikides 2024.....24
Joonis 2.5. Motivatsioon ettevõtlusega tegelemiseks Eestis ja EL18 riikides 2024. aastal.....25
Joonis 2.6. Varase faasi ettevõtlusaktiivsus Eestis 2014-2024.....26
Joonis 2.7. Motivatsioon ettevõtlusega tegelemiseks Eestis ja ELi riikides 2024. aastal.....27
Joonis 2.8. Ettevõtlusaktiivsus väljakujunenud ettevõtete (EBO) seas Eestis 2014-2024.....28
Joonis 3.1. Ettevõtlusalased hoiakud Balti riikides ja EL18 aastal 2024.....30
Joonis 3.2. Varase faasi (TEA) ja väljakujunenud (EBO) ettevõtjad, kes arvavad, et ettevõtlusega alustamine on raskem kui aasta tagasi erinevates sissetulekugruppides 2024. aastal.....32
Joonis 3.3. Varase faasi (TEA) ja väljakujunenud (EBO) ettevõtjad, kes arvavad, et ettevõtlusega alustamine on raskem kui aasta tagasi Eesti regioonides 2024. aastal.....32
Joonis 3.4. Ärilõpetamise põhjused Eesti piirkondades 2024. aastal (% ettevõtjatest, kes on lõpetanud tegevuse viimase 12 kuu jooksul).....33
Joonis 3.5. Ettevõtluskavatsus järgmise kolme aasta jooksul alustada uut ettevõtet 2024. aastal.....34
Joonis 3.6. Varase faasi ettevõtjate (TEA) tööstaatus 2024. aastal.....36
Joonis 3.7. Jätkusuutlikkuse teadlikkus, prioriteedid ja praktikad varase faasi ettevõtjates (TEA) ja väljakujunenud ettevõtjad (EBO) (%).....36
Joonis 3.8. Seosediagramm jätkusuutlikkuse praktikate vahel varase faasi ettevõtetes (TEA) EL-s (%).....36
Joonis 3.9. Jätkusuutlikkuse teadlikkus, prioriteedid ja praktikad varase faasi ettevõtjates (TEA) ja väljakujunenud ettevõtjad (EBO) soo järgi Eestis (%).....37
Joonis 3.10. Ringmajanduse teadlikkus varases faasis (TEA) ja väljakujunenud ettevõtjates (EBO) Eestis (%) 38
Joonis 3.11. Varase faasi ettevõtjate (TEA) ringmajanduse teadlikkus Eestis (%).....39
Joonis 3.12. Väljakujunenud ettevõtjate (EBO) ringmajanduse teadlikkus Eestis (%).....39
Joonis 3.13. Varase faasi ettevõtjate (TEA) ringmajanduse prioriteedid ja praktikad Eestis (%).....40
Joonis 3.14. Väljakujunenud ettevõtjate (EBO) ringmajanduse prioriteedid ja praktikad Eestis (%).....41
Joonis 3.15. Varase faasi ettevõtjate (TEA) ja väljakujunenud ettevõtjate (EBO) digiturunduse olulisus ettevõtte igapäevases äritegevuses, Eesti 2024. a (%).....42
Joonis 3.16. Varase faasi ettevõtjate (TEA) digiturunduse olulisus ettevõtete igapäevased äritegevuses, Eesti, Läti ja Leedu 2024. a (%).....43
Joonis 3.17. Varase faasi ettevõtlusaktiivsus ja väljakujunenud ettevõtjad sektorite järgi Balti riikides 2024.....43
Joonis 3.18. Varase faasi (TEA) ja väljakujunenud ettevõtjate (EBO) tehisaru (TI) tööriistadel olulisus 2024. aastal; Eesti, Läti ja Leedu(%).....44

Joonis 3.19. Varase faasi (TEA) ja väljakujunenud ettevõtjate (EBO) tehisaru (TI) tööriistadel olulisus ettevõtte ärimudeli ja strateegia elluviimisele järgmise kolme aasta jooksul; Eesti, Läti ja Leedu 2024. a (%)....45
Joonis 3.20. Negatiivne mõju ettevõttele tehisaru (TI) kasutusele võtmisel Eestis varase faasi (TEA) ja väljakujunenud ettevõtjate (EBO) seas (%)....46
Joonis 3.21. Positiivne mõju ettevõttele tehisaru (TI) kasutusele võtmisel Eestis varase faasi (TEA) ja väljakujunenud ettevõtjate (EBO) seas (%)....46
Joonis 4.1. Ettevõtlustegevuse tase vanusegruppide lõikes Eestis 2014-2024....48
Joonis 4.2. Varase faasi ettevõtlusaktiivsus (TEA) (% täiskasvanuid iga vanuserühma kohta) Balti riikides ja EL-18....49
Joonis 4.3. Motivatsioon ettevõtlusega tegelemiseks TEA vanusegruppide järgi Eestis 2024. a....50
Joonis 4.4. Hoiakud ettevõtluse suhtes meestel ja naistel (% tööealisest elanikkonnast) Balti riikides ja EL-18....53
Joonis 4.5. Motivatsioon ettevõtlusega tegelemiseks TEA meeste ja naiste puhul Eestis ja ELi riikides 2024. aastal....54
Joonis 4.6. Ettevõtlusaktiivsus Eesti regioonides 2024. aastal....55
Joonis 4.7. Heade ettevõtlusvõimaluste tajumine Eesti regioonides 2024. aastal....57
Joonis 4.8. Motivatsioon ettevõtlusega tegelemiseks TEA meeste ja naiste puhul regiooniti Eestis 2024....57
Joonis 4.9. Ettevõtlusaktiivsus haridustaseme alusel regiooniti Eestis 2024. aastal....58
Joonis 4.10. Varase faasi (TEA) tehisaru (TI) tööriistadel olulisus ettevõtte ärimudeli ja strateegia elluviimisele 2024. aastal ja järgmise kolme aasta jooksul; Eesti regioonides (%)....59
Joonis 4.11. Eesti varase faasi (TEA) ja väljakujunenud ettevõtjate (EBO) kõrge töötajate arvu kasvu (≥10 inimest ja ≥ 50%) ootused 5 aasta jooksul EL ja Balti riikide võrdluses (%)....60
Joonis 4.12. Inimeste protsent, kes alustavad või juhivad uut ettevõtet Balti riikides ja eeldavad, et 25% või rohkem tulu tuleb klientidelt väljaspool seda majandust....61
Joonis 4.13. Inimeste protsent, kes alustavad või juhivad uut ettevõtet Euroopa Liidu riikides ja eeldavad, et 25% või rohkem tulu tuleb klientidelt väljaspool seda majandust....61
Joonis 5.1. NESi uuringu tulemused: kõik EFCd Eesti EL-18 ja G-56 aastal 2024....64
Joonis 5.2. NESi uuringu tulemused: üheksa EFCd Eestis 2024 vs Eesti 2023....65
Joonis 5.3. NESi uuringu tulemused 2024. aastal: EFCd Balti riikide võrdluses....66
Joonis 5.4. Eksperthinnangute keskväärtused ettevõtluse finantseerimisele Balti riikide ja EL võrdluses 2024. a....69
Joonis 5.5. Eksperthinnangute keskväärtused valitsuse poliitikale ja riigitoele Balti riikide ja EL võrdluses 2024. a....72
Joonis 5.6. Eksperthinnangute keskväärtused ettevõtlusharidusele koolis ja peale kooli 2024. aastal....74
Joonis 5.7. Eksperthinnangute keskväärtused teadmus- ja tehnoloogiasiirdes, EL-18....76
Joonis 5.8. Balti ja EL-18 riikide eksperthinnangute keskväärtused teenustekaubanduse infra-struktuurile....78
Joonis 5.9. Balti ja EL-18 riikide eksperthinnangute keskväärtused turu avatusele....80
Joonis 5.10. Kultuuriliste ja sotsiaalsete normide hinnangud EL-18 riigis 2024. aastal....83
Joonis 5.11. EL-18 riigis SDG teadlikkus ja rakenduslikkus 2024. aastal....85
Joonis 5.12. Naiste ligipääs ettevõtlusele Balti riikide ja EL keskmise võrdluses 2024 eksperthinnangute põhjal....87
Joonis 5.13. EL-18 riigi hinnangud tugiteenuste kättesaadavusele toetamaks naisi ettevõtluses....89

Joonis 5.14. EL-18 riigi hinnangud ligipääsus ressurssidele naistele ettevõtluses……..89
Joonis 5.15. TI faktorid Balti riikides ja EL18 keskmisega võrdluses 2024. aastal……..91
Joonis 6.1. GEM indikaatorid ettevõtlusprotsessis. Autori tõlge GEM Global 2024 raportist……..94
Joonis 6.2. Ekspertide (36st) arvamused Eesti edufaktoritest 2024. aastal……..97
Joonis 6.3. Ekspertarvamuste protsentuaalne jaotus……..100
Joonis 6.4. Eesti ettevõtluse ökosüsteemi edu- vs probleemfaktorid 2024. aastal……..101

EESSÕNA

Aasta 2024 kujunes Eesti majanduses mitmetahuliseks ja väljakutseid pakkuvaks, peegeldades nii rahvusvahelisi kui ka kohalikke muutusi. Globaalne majandusolukord, sealhulgas jätkuv geopoliitiline ebakindlus ja energiahindade kõikumine, mõjutavad jätkuvalt Eesti ettevõtluskeskkonda nii otse ja lisaks ka läbi tarbijakäitumise. Kohalikul tasandil on ettevõtjad pidanud kohanema tööjõupuuduse, kiire hinnakasvu, nõudluse jätkuva languse ning teisalt digitaliseerimise ja tehisintellekti aina kiireneva arenguga.

Aasta jooksul näitas Eesti majandus siiski märkimisväärset vastupidavust. Kuigi SKP langes 2024. aastal 0,3%, siis neljanda kvartali 1,2% (Statistikaamet, 2025) kasv võrreldes eelmise aasta sama perioodiga viitas pärast kümmet järjestikust languskvartalit ettevaatlikule elavnemisele. See näitab, et Eestit tabanud majandusstress ja globaalne surve meie majandust pöördumatult ei murdnud. Lähemalt näeme siiski, et suured sektorid nagu ehitus, tootmine ja kaubandus, olid SKP suhtes pigem endiselt langetajad. Ehk ongi päästvaks meie ettevõtluse mitmekesisus. Lisaks eksportturgude paranemine, teisalt aga taas, investeeringute langus. Raportis näeme, et valdavalt loodavad Eesti ettevõtjad tuludele piiri tagant. Kohalikul turul toimetavatelt ettevõtjatelt on tulnud tänavu erakordselt palju teateid uste sulgemistest. Loodame, et ajutiselt.

Hoolimata keerukast keskkonnast on ettevõtete innovatsioonivõimekus, idufirmade aktiivsus ning riigi edasine digiriigi arendamine olulised tegurid, mis loovad eeldused tulevikukasvule. Samas osutavad eksperdid selgelt, et mitmed ettevõtlusökosüsteemi kriitilised tegurid on 2024. aastal nõrgenenud. Eelkõige vajavad tähelepanu bürokraatia vähendamine, regulatiivse ja maksukeskkonna stabiilsus, rahastuse ja tugiteenuste kättesaadavus, ettevõtlushariduse kvaliteet ning teadmus- ja tehnoloogiasiirde tugevdamine. Samuti nõuab süstemaatilisemat lähenemist tehisintellekti kasutuselevõtt, mis on varase faasi ettevõtetes aktiivsem, kuid väljakujunenud ettevõtted jäänud omaenda tarkusega toimetama. Ka jätkusuutlikkuse põhimõtete integreerimist ettevõtluspraktikatesse saavutab raskemal ajal pigem läbi positiivse nügimise, kui sunni ja seadusepügalate.

Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi (2024) majanduspoliitika põhimõtted seavad eesmärgiks tugeva ja rahvusvaheliselt konkurentsivõimelise ettevõtluskeskkonna, mis põhineb selgel õigusruumil, vähendatud halduskoormusel, tugevdatud tööjõu- ja hariduspoliitikal, ekspordi- ja investeerimissõbralikkusel ning teadmistepõhise majanduse arendamisel. Käesoleva GEM uuringu ekspertide hinnangud näitavad, et nende eesmärkide elluviimine on mitmes valdkonnas alles algusjärgus ning vajadus poliitikate järjepidevuse ja tõhususe järele on kasvanud. Elavnemine ei tähenda taastumist. Ettevõtjate ja ettevõtlusekspertide tähelepanekuid on praegu väga oluline jälgida.

Raport koondab 2024. aasta Eesti elanikkonna (APS) ja ekspertide (NES) hinnanguid, pakkudes põhjalikku ülevaadet Eesti ettevõtluskeskkonna hetkeseisust. Analüüs toob esile ettevõtlusaktiivsuse trendid, süsteemi tugevused ning valdkonnad, kus on vaja sihipärast sekkumist, et toetada ettevõtlusprotsessi kõiki etappe — alates ettevõtlusmotivatsioonist ja varasest tegevusest kuni ettevõtete kasvu, ellujäämise ja innovatsioonivõimekuseni.

UURIMIS- JA EKSPERTRÜHM

2024 GEM EESTI uuringu koostas Tallinna Tehnikaülikooli Ärikorralduse Instituudi uurimisrühm:

Sirje Ustav
NES uuring
GEM Eesti juht

Merle Küttim
APS uuring
Juhtiv teadlane

Jelena Hartšenko
Andmeanalüütik
Statistiline analüüs

Helena Rozeik
APS hange
Kommunikatsioon

Basel Hammoda
Inglise keelne
kokkuvõte

Eksperdid, kes osalesid 2024 uuringus

Andres Sutt	Eesti poliitik, 2021-2022 ettevõtlus- ja infotehnoloogiaminister
Caroline Aruoja	Ettevõtja, Taltech Uusettevõtluskeskuses uusettevõtluse juht
Ele Parik	Eesti Puitmajade Liidu kommunikatsioonijuht, karjäärispetsialist
Enn Listra	Eesti majandusteadlane, õppejõud ja haridusjuht
Erik Puura	Eesti keskkonnateadlane, Taltech ettevõtlusprorektor
Evelyn Sepp	Eesti poliitik, 2023 Erakonna Eestimaa Rohelised juht
Hando Sutter	Eesti tippjuht, Eesti Tööandjate keskliidu juht
Indrek Neivelt	Eesti ettevõtja ja investor, tunnustatud pangandusjuht
Ivo Suursoo	Ettevõtja ja innovatsioonieksper, OIXIO grupi tegevjuht
Jaanus Vahesalu	Tallinna Linnavalitsuse Strateegiakeskuse Ettevõtlusteenistuse juht
Juko-Mart Kõlar	Loovettevõtja, õppejõud ja haridusjuht, ettevõtlusprogrammid
Kadi Pärnits	Eesti poliitik, jurist ja ametiühingujuht, Mainori juhatuse esimees
Kai Realo	Eesti tippjuht, Circle K ja Ragn-Sells Eesti peadirektor
Katrin Pihor	Eesti majandusteadlane, Eesti Maaelu Uurimis- ja Teadmuskeskus
Kaur Lohk	Ettevõtja, juht ja investor, kohalik vallapoliitika, RV äri lektor
Lars Trunin	Wise´i Eesti ja Ühendkuningriigi juht ja investor
Lenno Uusküla	Luminori peaökonomist, enne Arenguseire Keskuse uuringute juht
Liisi Kirch	Rahatarkuse edendaja ning Grünfini (roheinvest) kasvujuht
Mart Ustav	Teadlane, Icosagen biomeditsiini-ettevõtja, Eesti Teaduste Akadeemia liige
Martin Goroško	Tehnopol äriarendusjuht ja Startup Inkubaatori juht, IASP liige
Merili Vares	PwC Eesti ESG valdkonna juht, ESG nõustaja
Mervi Raudsaar	Eesti sotsioloog ja majandusteadlane, TÜ Ettevõtluse õppetooli juht
Rain Vääna	Eesti ettevõtja ja konsultant, end. Ragn-Sells juht
Raivo Vare	Eesti ettevõtja ja riigitegelane, transiidi- ja majandusekspert
René Jõeleht	Taltech Tehnoloogiasiirde keskuse juht, teaduse kommertsialiseerimine
Rene Tammist	Eesti energeetikaekspert ja poliitik. End. ettevõtlus- ja infotehnoloogiaminister
Sigrid Harjo	EIS juhatuse liige, innovatsiooni teenuste ja äri planeerimise ekspert
Sirje Potisepp	Ettevõtja, Eesti Toiduainetööstuse Liidu juhataja
Sten Tamkivi	Eesti ettevõtja ja tehnoloogiavaldkonna ekspert-investor
Tea Danilov	Riigikogu Kantselei Arenguseire Keskuse juhataja
Tiia Randma	SA Kutsekoja juhatuse liige ja OsKuS arendusjuht
Toomas Kruusimägi	Eesti pedagoog ja koolijuht, Inglise Kolledži direktor
Toomas Kuuda	Eesti Kaubandus-Tööstuskoja Pärnu esinduse juhataja
Tõnis Arro	Eesti ettevõtja ja Eesti Arengufondi juhatuse esimees
Tõnu Mertsina	Eesti majandusteadlane ja finantsekspert, Swedbanki peaökonomist
Urmas Varblane	Eesti majandusteadlane, Tartu Ülikooli rahvusvahelise ettevõtluse professor

MAJANDUS- JA KOMMUNIKATSIOONI-MINISTEERIUM

VÕTMEMUUTUJATE KOKKUVÕTE

Aastal 2024 osales GEM (Globaalne ettevõtlusmonitor) uuringus 51 riiki, kus elanikkonna uuring (APS) hõlmas enam kui 150 000 inimest kõikidest maailmajagudest, esindades 63% maailma populatsioonist ja 77% SKPst. Ekspertuuringutes (NES) osales 56 riiki.

Eesti rahvastikus on huvi ettevõtluse vastu endiselt suur, kuid hirm läbikukkumise ees kasvab jätkuvalt. Sama trendi on näha ka globaalselt. GEM uuringust peegeldub aga ka tõdemus, et kui ettevõtjad on mingil põhjusel ettevõtlusega lõpparve teinud, on just nemad ikkagi need, kes kõige tõenäolisemalt on valmis sellega edaspidi võimaluse tekkides siiski jätkama.

Ekspertide hinnangute põhjal on Eesti ettevõtluskeskkonna tase (NECI) langenud 5,4 punktile (5,9 – 2023), viies Eesti globaalses pingereas 56 riigi seas 6. kohalt 12. kohale. Suurema languse põhjustasid siiski uuringuga liitunud uued ja kohe esikümnesse asetuvad riigid Taivan, Bahrein, Indoneesia ning positsiooni parandanud Šveits, Omaan ja Katar. Kuigi eksperdid on igal aastal uuringus erinevad (kattuvust lubame kuni 10%), olid nende arvamused aastatel 2023 ja 2024 suures osas kattuvad. 2024 aasta uuringus osalenud eksperdid on kriitilisemad valitsuse poliitika ja ettevõtlushariduse osas. Nad osutavad rohkem ka struktuursetele kitsaskohtadele nagu bürokraatia, rahastuse kättesaadavus ja ettevõtluspädevuste levik inseneerias, mis takistavad innovatsiooni mõistmist ja rakendumist ettevõtluses. Konjunktuuriinstituudi uuring (2024_IV) viitab, et suurimad probleemid on jätkuvalt ebapiisavale nõudlusele lisaks ka vähene innovaatilisus ja usaldus valitsuse majanduspoliitika vastu. Kindlasti on vajadus parandada majanduspoliitika stabiilsust ja suurendada ettevõtete usaldust valitsuse vastu, nagu ka ettevõtluspädevuste jõudmist kõikide erialadeni.

Paranemist pole näha naiste võimalustel ettevõtluses. Kuigi Eesti on kindlasti riik, kes hoolib soolisest võrdõiguslikkusest, on seda ettevõtluskeskkonnas endiselt raske saavutada. Tagasihoidlikult tunnetatakse, et rahvuskultuur on küll võrdsust toetav, kuid reaalses ligipääsus tugiteenustele ja toetavatele õigusnormidele jäävad hinnangud alla kõikidele uuringus osalenud arenenud riikidele. Ligipääs muudele ressurssidele (rahastus, turud, riigihanked) on siiski Eestis naisettevõtjatele hinnatud kättesaadavamaks kui Lätis ja Leedus. Samas viitab globaalne uuring, et just naised on ettevõtjatena enam hoolivamad jätkusuutlikkuse strateegiate ja tegevuste elluviimisest.

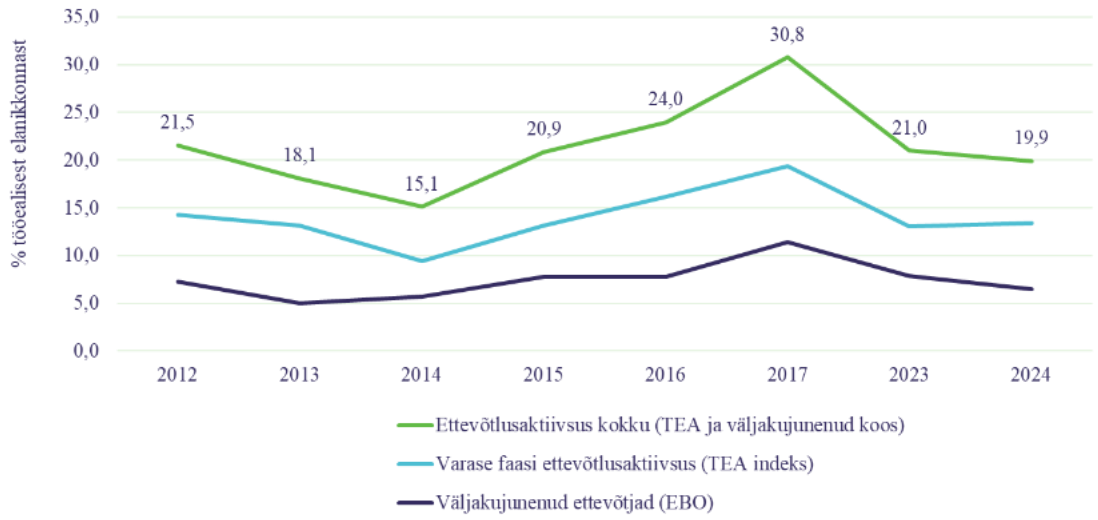
Arenguseire Keskus oma raportis (2023) näitab Eesti ettevõtete aktiivsust roheinvesteeringutes Euroopaga võrreldaval tasemel ja rõhutab vajadust suurendada investeeringuid jätkusuutlikesse tehnoloogiatesse. Ettevõtjad ise aga endiselt jätkusuutlikkuse rakendamises kasu ei näe: oleme kaugel maas Leedust, Lätist, kuigi ekspertide nägemuses on prioriteetsus Eestis kõrge.

Uus suund 2024 GEM uuringus on tehisintellekti (TI) levik ja kasutus. TI teadlikkus on Eestis kasvav (keskmine 5,8), kuid jääb alla Lätis (7,1) ja Leedus (6,5) hinnatule. Oodatult on varase faasi ettevõtjad TI kasutuselevõtuks vastuvõtlikumad kui pikaajalised ettevõtted (EBO), mis

vajaksid rohkem tuge ja teadlikkuse tõstmist. Ka tööjõu TI-pädevus ja hariduse kaasatus on Eestis naabritega võrreldes madalam (4–5,2). Põhjuste väljaselgitamiseks on Taltech algatanud kvalitatiivsed uuringud. 2025. aasta kevadel edukalt kaitstud magistritöö (Pertel, 2025) leiabki, et parem digivalmidus ja teadmised TI kasust ja IT kasutamise kogemus on rakendamise eeldusteks, samas kui tajutud riskid TI rakendamise kavatsust ei kahanda.

Üldises ettevõtlusaktiivsuses on varase faasi ettevõtlusaktiivsus (TEA) Eestis 2024. aastal taas tõusnud (13,4%), ületades Lätit ja Leedut. Teisalt on väljakujunenud ettevõtluse aktiivsus (EBO) aga juba murettekitavas langustrendis, mis näib olevat tundlikum keskkonna mõjudele.

Joonis A kujutab ettevõtlusaktiivsuse arengut Eestis aastatel 2012–2024. Graafik eristab kahte tüüpi ettevõtlusaktiivsust: varase faasi ja väljakujunenud ettevõtlust. Varase faasi ettevõtlusaktiivsus, mis siin tähendab ettevõtlusega tegelemist alla 3,5 aasta, oli pidevas tõusus kuni aastani 2017, millele järgnes järsk langus. Aasta 2024 algatab kerge tõustrendi, mis viitab taas kasvavale huvile ettevõtlusega alustamise vastu. Samal ajal on aga väljakujunenud ettevõtlusaktiivsus, mis tähendab üle 3,5 aasta tegutsenud ettevõtteid ja saavutas tipu samuti aastaks 2017, järgnevatel aastatel jätkuvas langustrendis. Selline vastassuunaline liikumine peegeldab muutusi ettevõtluskeskkonnas ja võimalikke väljakutseid ettevõtete pikaajalisel püsimisel. Joonis (A) näitab selgelt, et ettevõtlusaktiivsus Eestis on dünaamiline ja otseses sõltuvuses majanduse üldisest olukorrast.

Joonis A. *Ettevõtlusaktiivsus Eestis 2012–2024.*
Allikas: autorite arvutused Eesti GEM TEK 2012–2024 andmete põhjal.

Kui vaadata globaalseid andmeid (GEM, 2024) on ettevõtlusaktiivsuse muster TEA ja EBO sarnase eristuva trendiga enamikes (51) uuritud riikides. Vaid seitsmes riigis on aktiivsusnäitaja väljakujunenud ettevõtluse (EBO) kasuks ja väga eristuvalt paistavad silma Lõuna-Korea, Kreeka ja Poola. Varase faasi ettevõtlusaktiivsuse liidrid on aga Ladina-Ameerika ja Kariibi regioonis. Madalaim tase (GEM uuringuriikidest) on Poolas, Rumeenias, Egiptuses, Hiinas.

Uurides varase faasi ettevõtjaid lähemalt Eestis, olid aktiivsusnäitajad kõige kõrgemad 2017.a (Tabel A). Samas on 2024. aasta tulemused suhteliselt sarnased 2023. aasta tasemele. Mõnevõrra on kasvanud naiste ettevõtlusaktiivsus (1,1%) ning ka varase faasi ettevõtlusaktiivsus üldiselt on kergelt tõusnud (0,3%). Kasvanud on ettevõtjate soov töötajate arvu suurendada (2,1%), samuti edenevad uuenduslike toodete ja teenuste osakaal (3,2%) ning sotsiaalse jätkusuutlikkuse rakendamine (2,7%). Väljakutsetena on vähenenud tugev rahvusvaheline orientatsioon (8,4%) ja keskkondliku jätkusuutlikkuse rakendamine

(17,3%). Siiski on rakendusmäär veel väga positiivses pooles (60,2%)

Vaid väike osa vastanuist peab tehisintellekti kasutamist üldiselt ettevõtte tegevuses oluliseks (19,5%), palju enam (40,4%) peetakse seda oluliseks toote ja teenuse arendamisel.

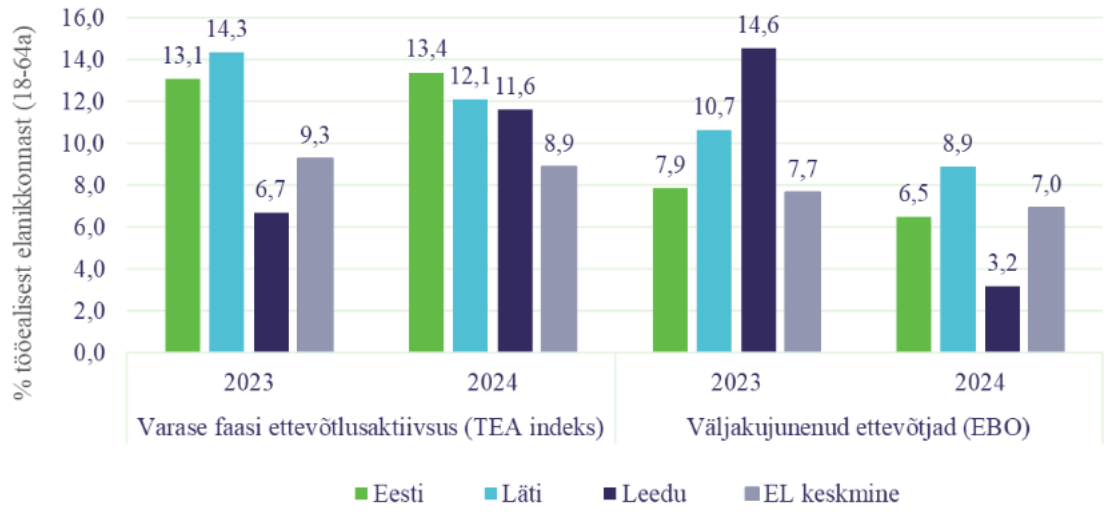
Tabel A. Varase faasi ettevõtjad ja nende ambitsioonikus 2014-2024 (%)

	2014	2017	2023	2024
Varase faasi ettevõtlusaktiivsus (TEA indeks)	9,4	19,4	13,1	13,4
Tärkavad ettevõtjad	6,3	13,4	10,7	10,3
Uusettevõtjad	3,5	6,2	3,1	3,4
Varase faasi ettevõtjad meeste seas	11,2	24,5	16,2	15,7
Varase faasi ettevõtjad naiste seas	7,7	14,4	9,9	11,0
Kasvuorientatsioon töötajate arvu kiirelt kasvatada	22,4	30,1	17,2	19,3
Uuenduslik toode/teenus	46,9	47,2	24,5	27,7
Tugev rahvusvahelistumise orientatsioon	24,0	20,8	56,3	47,9
Rakendab sotsiaalset jätkusuutlikkust			54,9	57,6
Rakendab keskkondlikku jätkusuutlikkust			77,5	60,2
Ettevõtte sotsiaalne- ja/või keskkonnamõju olulisem kui ettevõtte kasumlikkus või kasv			33,8	34,0
Tehisaru kasutamine on oluline (TI)				19,5
Toote- ja teenuse arendamine tehisaruga (TI)				40,4

Allikas: Eesti GEM TEK 2014-2024 andmed.

Võrreldes Läti ja Leeduga, on 2024. a tulemused teistsugused kui 2023. a näitajad (Joonis B). Kui 2023. a oli varase faasi ettevõtlusaktiivsus kõrgeim Lätis, siis 2024. a on see kõrgeim Eestis. Varase faasi ettevõtlusaktiivsus on Eestis ja Leedus tõusnud, aga langenud Lätis.

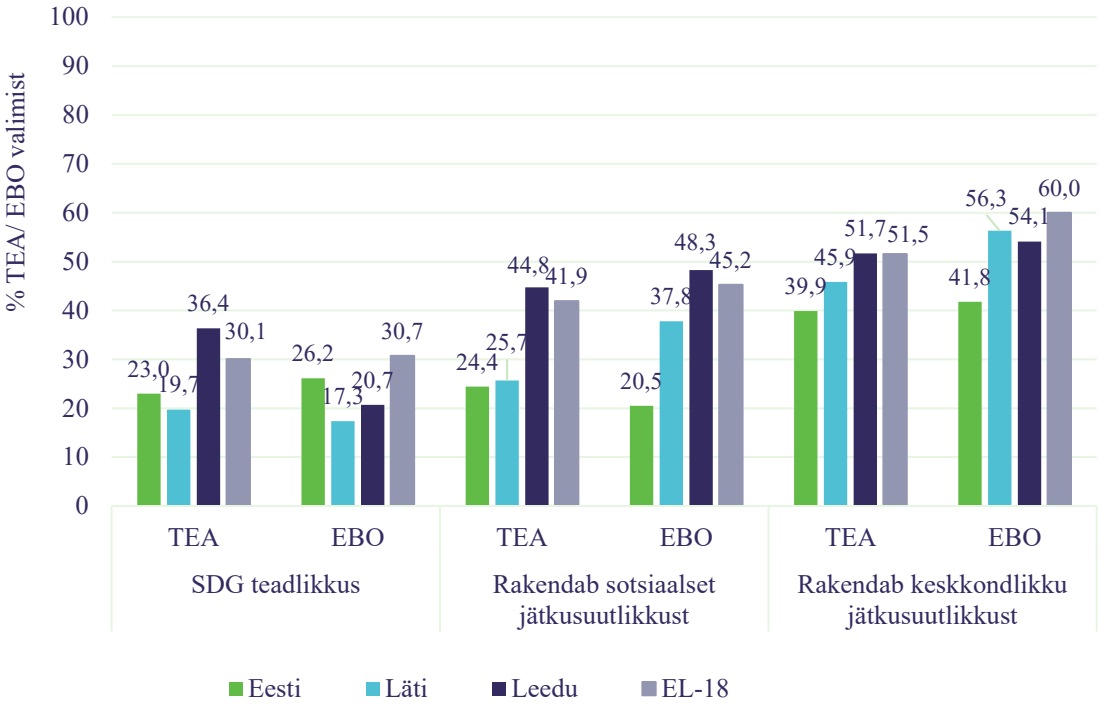
Väljakujunenud ettevõtlusaktiivsus oli 2023. a kõrgeim Leedus ja on 2024. a kõrgeim Lätis. Väljakujunenud faasi ettevõtlusaktiivsus on kõikides nimetatud riikides oluliselt langenud ning eriti oleks vaja uurida, mis juhtus Leedus, kus aastaga on suur muutus mõlemas (TEA,EBO).

Joonis B. *Ettevõtlusaktiivsus Eestis, Lätis ja Leedus aastal 2024.*
Allikas: GEM APS 2024 andmed.

Väljakujunenud ettevõtlusaktiivsuse langemine Leenus on sedavõrd drastiline (2023 – 14,6 ja 2024 – 3,2), et on oluline selle fenomeni lähemalt uurimine ja ekspertide küsitlemine. Jääb mulje, et Leedu on otsustanud eelisarendada varajase faasi ettevõtlust ning jätnud hooleta juba väljakujunenud ettevõtluse.

Eesti, Läti ja EL18 muutused on küll languse suunalised, aga jäävad ühtviisi mõõdukaks. Samade riikide võrdluses on ettevõtetes jätkusuutlikkuse rakendamisel (Joonis C) tulemused ühtlasemad.

Joonis C. *Ettevõtlusaktiivsus Eestis, Lätis ja Leedus aastal 2024.*

Allikas: GEM TEK 2024 andmed.

Eesti ettevõtjate teadlikkus jätkusuutlikkuse teemadest on kõrgem kui Lätis ja madalam kui Leedus, kuid nende valmisolek neid teadmisi reaalselt rakendada on tagasihoidlikum võrreldes naabritega. Leedu ettevõtjad seavad jätkusuutlikkusele suurimat prioriteeti, näidates tugevat väärtuspõhist lähenemist.

Leedu ettevõtjad paistavad samuti silma kõige kõrgema tegeliku praktikate rakendamisega, nii sotsiaalse kui ka keskkondliku jätkusuutlikkuse osas. See võib sõltuda ka hetkel valitsevatest hoiakutest ettevõtluses. Eestis suureneb jätkuvalt hirm läbikukkumise ees (Tabel B).

Tabel B. Hoiakud ettevõtluse suhtes 2014-2024 (% tööealisest elanikkonnast)

	2014	2017	2023	2024
Potentsiaalsed ettevõtjad	10,6	22,3	18,3	18,6
Hirm läbikukkumise ees	49,7	36,8	49,8	53,6
Heade ettevõtlusoskuste tajumine	42,5	49,7	46,8	44,7
Heade ettevõtlusvõimaluste tajumine	49,4	61,0	49,5	45,8
Ettevõtlus kui soovitud karjäärivalik	55,6	54,2	55,7	55,1
Tajuvad häid võimalusi, aga kardavad ebaõnnestuda	41,8	31,8	40,9	45,1

Allikas: Eesti GEM APS 2014-2024 andmed.

Andmed tabelis (B) näitavad, kuidas Eesti täiskasvanud elanikud tajuvad ettevõtlust ja enda võimekust selles osaleda. See mõõde on GEMi järgi eeltingimuslik – ilma positiivsete hoiakuteta ei teki tugevat ettevõtlusaktiivsust ega innovatsiooni.

Potentsiaalsed ettevõtjad: Eesti püsib Euroopa keskmisel tasemel ja on eelmise aastaga (18,3%) võrreldes pigem samal tasemel (18,6%). See tähendab, et huvi ettevõtluse vastu hetkel on sama kõrge kui nt Põhjamaades või Saksamaal ja stabiilne.

Hirmu tase läbikukkumise ees on võrdlusaastate suurim (53,6%) ja nüüd Euroopa (45-60%) kõrgeimate seas, mis viitab psühholoogilistele ja institutsionaalsetele barjääridele ning kindlasti ka jätkuvale geopoliitilisele ning majanduslikule ebakindlusele. Seda kinnitab ka hinnang neilt, kes tajuvad võimalusi, aga kardavad ebaõnnestuda, mis on kasvanud 31,8%-lt (2017) aastaks 2024 45,1%-ni. See on kriitiline – Eestis on palju ettevõtlikke inimesi, kes ei julge tegutseda. See nn "motivatsiooni-lõhe" on GEM uuringu üks peamisi arengutakistusi.

Pessimism laieneb ka enese võimekuse tajumises. Heade ettevõtlusoskuste tajumine on languses. Eesti (44,7%) on siin Euroopa keskmisel tasemel (40-50%), kuid trend on negatiivne – inimesed ei tunne end ettevõtluseks piisavalt pädevana.

Majanduse aeglustumisele ja geopoliitilistele pingetele viitab ka langus heade ettevõtlusvõimaluste tajumises. Eesti oli 2017. aastal Baltikumi liider, kuid on nüüd langenud (61%/45,8%) Euroopa keskmisele (45-50%).

Siiski on Eesti sisevaates jätkuvalt stabiilne (55% juures) ettevõtlus kui soovitud karjäärivalik. Eesti hoiak on tugev ja ühiskond toetab ettevõtlust kultuuriliselt – see on oluline GEM-indikaator, mis ühena ennustab pikaajalist ettevõtluse jätkusuutlikkust.

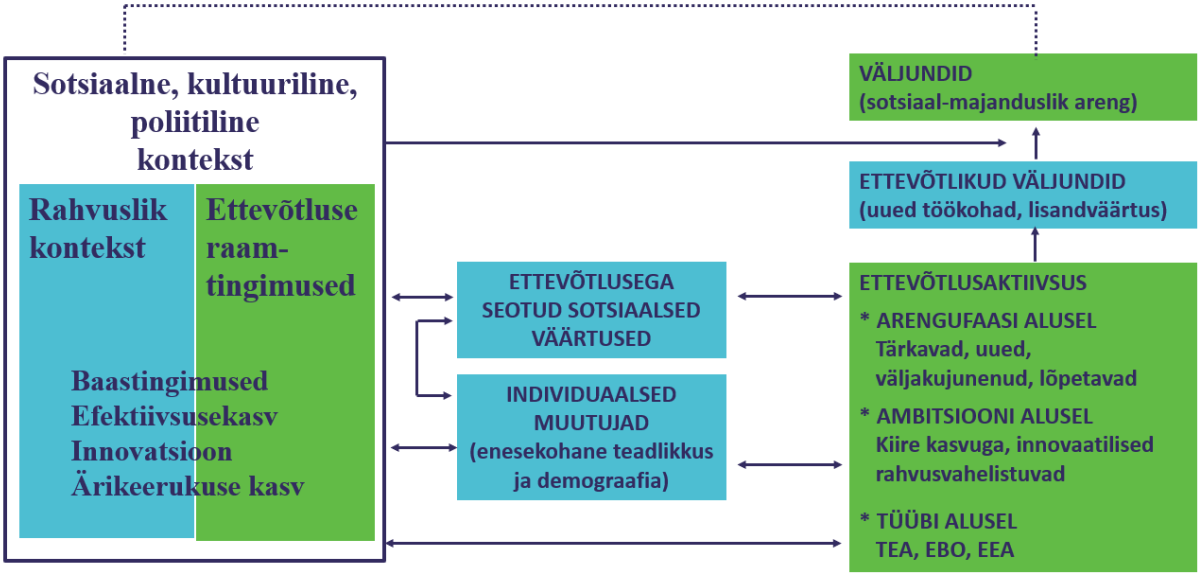
Kokkuvõttes võib öelda, et Eesti on hea ettevõtlusvalmidusega, kuid muutunud väga ettevaatlikuks ja varasem motivatsioon asendumas pessimistlikuma vaatega. GEMi järgi kuulub Eesti nn *innovation-driven economies* kategooriasse (koos teiste EL-i ja OECD riikidega). Sellistes riikides on ettevõtlustase sageli kõrge, kuid madalama aktiivsusega – inimesed alustavad ettevõtteid harvem, ent need on innovaatilisemad ja rahvusvahelisemad. Eesti 2024 sobitub sellesse profiili. Ettevõtluskultuur on tugev, kuid usaldus majanduskeskkonna vastu nõrgeneb. GEM-i teooria järgi on ettevõtlusvõimaluste tajumine otseselt seotud makromajandusliku optimismiga. Eestis on see langenud 61% → 45,8%, mis viitab, et inimesed tajuvad vähem stabiilset majanduskliimat ja rohkem riske. See on tüüpiline trend riikides, kus majandus on aeglustunud või geopoliitiline olukord ebastabiilne (nt sõda Ukrainas, inflatsioon, energiakriis). GEMi käsitluses on *fear of failure rate* kui pidurdav tegur ettevõtluse kavatsuste ja tegeliku tegevuse vahel. Eestis on see nüüd 53,6% – see tähendab, et rohkem kui pool elanikkonnast ei alusta ettevõtet isegi siis, kui näeb selleks head võimalust. Selline suhe (kõrge huvi + kõrge hirm) on GEMi analüüsi järgi üks olulisemaid barjääre ettevõtluse kasvule arenenud riikides.

GEM on korduvalt rõhutanud, et *entrepreneurship as a good career choice* on pikaajaline kultuuriline indikaator. Eestis on see püsinud 55% ümber kogu kümnendi, mis näitab taas, et ettevõtjad on ühiskonnas austatud ja nähtavad (nt Bolt, Wise, Veriff jt) ning ettevõtlus on muutunud normaalseks karjäärivalikuks, mitte "riskantseks kõrvalteeks".

GEMi vaatenurgast on Eesti sarnases olukorras paljude teiste innovatsioonipõhiste majandustega – nagu Soome, Holland või Saksamaa – kus ettevõtluse kvaliteet on kõrge, kuid kvantiteet jääb tagasihoidlikuks. Kas ja miks nii on, uurime käesolevas raportis edasi detailsemalt.

1 GEM UURINGU RAAMISTIK JA METOODIKA

Selles peatükis kirjeldatakse lühidalt GEMi kontseptuaalset raamistikku ja metoodikat. GEM aruanded ja analüüsid toetuvad kahe uuringu ja valimiga kogutud andmetele: APS ehk rahvastikupõhised andmed (Joonis 1.1.), võttes arvesse üksikisikute osakaalu igas uuringus osalevas majanduses, ja NESi ehk ekspertide andmed, mis koondavad ekspertarvamusi iga monitooringus osaleva kohaliku ettevõtluse ökosüsteemi kohta.

Joonis 1.1. *GEM APS kontseptuaalne raamistik.*
Allikas: GEM 2024 raport, autori tõlge.
Selgitus: TEA- algusfaasi ettevõtjad, EBO- väljakujunenud ettevõtjad, EEA- ettevõtlikud töötajad.

Kõik GEMis osalevate riikide meeskonnad rakendavad standardküsimustikega sama metoodikat. Iga riigi uurimisgrupp vastutab GEMi andmete kogumise ja seejärel GEM-konsortsiumile selle riikliku andmekogumi tulemuste põhjal esitatava aruandluse eest. Peale andmete kontrollimist GEM- konsortsiumi teadlaste poolt koostab kohalik meeskond riikliku aruande konkreetsete ettevõtlusaktiivsuse näitajate kohta oma riigi huvide alusel. Aastal 2024 pööras GEM täiendavalt tähelepanu naiste kaasatuse ja jätkusuutlikkuse praktika uurimisele ettevõtluses.

Parema võrreldavuse tagamiseks jagab GEM 2024 kõik uuringus osalenud riigid kolme erinevasse sissetulekugruppi, sest sageli on sissetulek nii ettevõtlushoiakute kui tegevuste oluline mõjutaja. A-taseme majandus, mille sisemajanduse kogutoodang (SKT) elaniku kohta on üle 50 000 dollari kuuluvad jõukamasse kategooriasse; B-taseme SKT elaniku kohta on 25 000–50 000 dollarit on keskmine tase, ja C-taseme SKT elaniku kohta on alla 25 000 dollari, jääb madala sissetuleku riikide grupiks. Eestit positsioneerub seega selles raportis keskmise sissetulekuga majanduseks.

1.1 Elanikkonna ja ekspertide uuringud (APS, NES)

GEM APS ja NES uuringud hõlmavad ulatuslikke küsimustikke, mis hindavad selle raames osalejate enesekohaseid ettevõtluskavatsusi, tegevusi, hoiakuid, motivatsiooni ja ambitsioone ning teisalt ettevõtluskeskkonna tegureid. Andmete kogumise järgselt koondab ja kontrollib GEMi tehniline uurimismeeskond tulemused ning hindab ja kinnitab nende kvaliteedi.

1.1.1 APS uuring, andmed ja analüüs

APS on põhjalik küsimustik, mille alusel küsitletakse vähemalt 2000 täiskasvanut igas GEMi majanduses. Küsimustik on loodud selleks, et koguda üksikasjalikku teavet vastajate ettevõtlustegevuse, hoiakute ja püüdluste kohta. Küsitluse kvaliteedi tagamiseks on kehtestatud mitmed nõuded, nagu näiteks sellistes uuringutes kogenud ja valdkondlikku pädevust omava uurimismeeskonna valik. APS uuring on Eestis läbi viidud GEM metoodikat järgides professionaalse uuringufirma poolt.

Uuringu proportsionaalse valimi mudeli loomisel võeti arvesse üldkogumi struktuur vastaja elukoha, vanuse, soo, hariduse, asustustüübi ja rahvuse järgi. Valimi moodustamisel kasutati üldkogumi proportsionaalset mudelit, kus kõikidel inimestel on võrdne võimalus saada vastajaks. Uuringu valimi suurus oli 2000 vastajat, kes leiti juhusliku valimi meetodil. Sihtpopulatsioon jaotati osavalimiteks (kihtideks), mis põhinesid sihtrühma tegelikel osakaaludel Eesti elanikkonnas vanuse, soo, rahvuse ja piirkonna järgi. Vaata Tabel 1.1.

Tabel 1.1. Rahvastiku valim GEM Eesti 2024

Kriteerium	1 Tallinn	2 Põhja- ja Lääne-Eesti	3 Tartumaa ja Lõuna-Eesti	4 Virumaa	Kokku
Vanus					
18–24	69	65	57	32	223
25–34	165	109	101	44	419
35–49	265	207	155	90	717
50–64	193	189	154	105	641
Sugu					
mees	340	290	238	137	1005
naine	352	280	229	134	995
Rahvus					
Eestlased	354	480	402	107	1343
Muust rahvusest	338	90	65	164	657
Elukoht					
Linn	692	192	255	204	1342
Maakoht	0	378	212	67	658
Kokku	692	570	467	271	2000

Allikas: Turu-uuringute AS, 2024.

Elanikkonna erinevate kihtide eraldi valimit kasutatakse selleks, et vältida mõne raskemini või kergemini ligipääsetava elanikkonnarühma (nagu noored mehed või vanemad naised) suurt üle- või alaesindatust, et vältida suuri kaaluväärtusi ja seeläbi parandada populatsiooni esindajate anonüümsust.

Andmete kogumisel kombineeriti veebiküsitlust (CAWI) ja telefoniinterjuud (CATI), et jõuda sihtvalikuni. Kaalumisel kasutasime sugu, vanust, piirkonda, asustusviisi ja rahvust. Statistilised analüüsid, nagu näiteks skooride keskväärtused, tehti statistilise arvutusprogrammi SPSSi abil.

1.1.2 NES uuring, andmed ja analüüs

NESi küsimustiku täidavad iga GEM-majanduse hoolikalt valitud eksperdid, ning selle abil kogutakse seisukohti kontekstide kohta, milles ettevõtlus antud majanduses toimub. NES kogub teavet riigi sotsiaalmajanduslike aspektide või tingimuste kohta, mille GEM teadlased on varasemalt tuvastanud ning mis uuringute kohaselt soodustavad (või takistavad) uute ettevõtete loomist antud majanduses, ning mis ühtlasi moodustavad NESi raamistiku. Need tingimused mõjutavad oluliselt riigi ettevõtlust ja neid nimetatakse ettevõtluse raamtingimusteks (EFC – *Entrepreneurship Framework Conditions*). See näitaja kujuneb üheksa parameetri alusel ekspertide hinnangute keskväärtusena.

NES parameetrid on:

- A1. Ettevõtluse rahastamine. Kas uute alustavate ettevõtete jaoks on piisavalt raha?
- A2. Lihtne juurdepääs ettevõtluse rahastamisele. Ja kas nendele vahenditele on lihtne juurde pääseda?
- B1. Valitsuse poliitika: tugi ja asjakohasus. Kas nad edendavad ja toetavad idufirmasid?
- B2. Valitsuse poliitika: maksud ja bürokraatia. Või on uued ettevõtted koormatud?
- C. Valitsuse ettevõtlusprogrammid. Kas kvaliteetsed tugiprogrammid on saadaval?
- D1. Ettevõtlusõpe koolis. Kas koolid tutvustavad ettevõtlusideid?
- D2. Ettevõtlusharidus koolijärgselt. Kas kolledžid pakuvad kursusi ettevõtluse alustamiseks?
- E. Teadus- ja arendustegevuse ülekanded. Kas teadusuuringuid saab üle kanda uuteks ettevõteteks?
- F. Kaubanduslik ja professionaalne infrastruktuur. Kas need on piisavad ja taskukohased?
- G1. Ärisse sisenemise lihtsus: turu dünaamika. Kas turud on vabad, avatud ja kasvavad?
- G2. Ärisse sisenemise lihtsus: koormus ja reguleerimine. Kas eeskirjad soodustavad või piiravad sisenemist?
- H. Füüsiline infrastruktuur. Kas see on piisav ja taskukohane?
- I. Sotsiaalsed ja kultuurilised normid. Kas kultuur julgustab ja ülistab ettevõtlust?

NES viiakse läbi standardse küsimustiku abil, et saada vastused vähemalt 36-lt eksperdilt, kes kõik valitakse hoolikalt välja vastavalt nende teadmistele ja kogemusele ettevõtluse ökosüsteemis.

Eesti uurimisrühm kogus NESi jaoks valimi 36 ettevõtlust ja selle rolli majanduses hästi tundvast mõjutajast-eksperdist. Kokku koguti vastuseid 41-lt eksperdilt, millest 36 olid kehtivad vastused, ülejäänud küsimustikud olid jäänud lõpuni täitmata. Vastajate seas oli 23 meest ja 13 naist. Lõplik 36-liikmeline valim koosnes proportsionaalselt neljast eksperdist iga üheksa parameetri kohta. Vastajate keskmine vanus oli 47 aastat, vanusevahemik 18–71. Kõrgharidusega oli kaheksa vastajat, magistri- või doktorikraadiga oli 30 vastajat ning keskharidus ühel. Keskmiselt töötasid vastajad 19-s ettevõtlusega seotud valdkonnas 1–33 aastat.

Vastajad olid spetsialiseerunud rahandusele, majandusele, inseneeriale. Aga mitmed nimetasid end ka poliitikakujundajateks ning 20 täiendavalt ka ettevõtjaks.

1.2 GEM põhinäitajate selgitus

Kirjeldame lühidalt GEMis kasutatavaid muutujaid.

• **TEA** ehk varases staadiumis ettevõtlus hõlmab inimesi, kes on olnud viimase 12 kuu jooksul aktiivselt tegevuses oma ettevõtte reaalse asutamisega, kuid ka juba viimase nelja kuni 42 kuu jooksul asutatud idufirmasid. Valimi moodustab nende täisealiste (18–64-aastaste) osakaal, kes alustavad või juhivad uut ettevõtet, st kes ei ole veel 42 kuud või rohkem palka maksnud.

• **EBO** ehk asutatud ettevõtete ettevõtlusalane tegevus on kestnud üle 3,5 aasta. Valimi moodustab nende täiskasvanute (vanuses 18–64) osakaal, kes on praegu asutatud ettevõtte omanik-juhatajad, st omavad ja juhivad ettevõtet, mis on maksnud omanikele palka, töötasu või muid makseid enam kui 42 kuud.

• **Hoiakud ja kavatsused** – selles uuringus vaadeldakse täiskasvanud elanikkonna individuaalseid hoiakuid ja arusaamu. Siin sisaldub teave selle kohta, kas küsitlusele vastanud teavad kedagi, kes on oma ettevõtte loonud, kas nende arvates on ettevõtte loomine lihtne ja kas nad leiavad, et neil on oma ettevõtte asutamiseks vajalikud teadmised, oskused ja kogemused.

• **Exit** – uuritakse ettevõttest väljumist või ettevõtte sulgemist, et selgitada välja põhjused, miks ettevõte viimase 12 kuu jooksul suleti.

• **SDGd** (*Sustainable Development Goals*), mis kajastuvad ÜRO eesmärkides ja mis aeglaselt, ent kindlalt mõjutavad ettevõtluskeskkonda ning on jõudnud nii ettevõtjate kui ka tarbijate teadvusse.

• **EFCd** – ettevõtlusraamistiku parameetrid on GEMi poolt kindlaks määratud tingimused, mis soodustavad (või takistavad) uute ettevõtete loomist antud majanduses ja moodustavad NESi raamistiku.

• **NECI** (*National Entrepreneurial Context Index*) võtab ühe koefitsiendina kokku 13 eri riigi EFC keskmise skoori, mille GEMi teadlased on valinud kõige usaldusväärsemaks ettevõtjatele soodsa keskkonna määrajaks.

• **ESI** – (*Entrepreneurial Ecosystem Quality Composite Index*) on diagnostikatööriist, mis pakub raamistikke ja andmeid peaaegu iga riigisisese ökosüsteemi analüüsimiseks. ESI aruandeid on tehtud mitmetes ettevõtluse ökosüsteemides kogu maailmas.

• **EL-18** – Uuringus osalenud 18 Euroopa Liidu liikmesriigi tulemuste keskväärtus.

2 ETTEVÕTLUSAKTIIVSUS EESTIS

Käesolevas peatükis analüüsitakse Eesti täiskasvanud elanikkonna (18–64-aastased) ettevõtlusaktiivsuse taset ja selle muutusi ajas, keskendudes 2024. aasta tulemustele võrdluses varasemate aastatega (2014 ja 2017 ja 2023). Peatüki eesmärk on anda ülevaade ettevõtlusaktiivsuse dünaamikast – alates varase faasi ettevõtlusest (tärkavad ja uued ettevõtted) kuni väljakujunenud äritegevuseni. Lisaks Eesti enda arengule võrreldakse tulemusi teiste riikide ja piirkondadega, eelkõige lähimate naabrite Läti ja Leedu ning Euroopa Liidu 18 uuringus osalenud riigi grupiga. Selline lähenemine võimaldab asetada Eesti laiemasse rahvusvahelisse konteksti ning hinnata, kuidas Eesti positsioon ja ettevõtlusprofiil on muutunud viimase kümnendi jooksul sarnase kultuuriruumiga riikide võrdluses.

2.1 Ettevõtlusaktiivsuse ülevaade Eestis

Ettevõtlusaktiivsuse peatükk keskendub erinevate faaside ettevõtlusaktiivsusele nii Eestis kui rahvusvahelises võrdluses. Potentsiaalne ettevõtlus hõlmab neid, kes soovivad äritegevusega alustada ning see näitaja oli Eestis 2024. aastal üsna kõrge – 15,5% (Tabel 2.1). Varase faasi ettevõtlusaktiivsus tähendab inimesi, kes alustavad või juhivad uut ettevõtet, mis on tegutsenud mitte rohkem kui 3,5 aastat ning väljakujunenud äritegevuse määr viitab üle 3,5 aasta tegutsenud ettevõtetele. 2024. aastal oli ettevõtlusaktiivsuse määr varases faasis 13,4% ja väljakujunenud etapis 6,5%. Varase faasi ettevõtlusaktiivsuse määr on langenud alates 2017. aastast kui see oli 19,4% (GEM Global). Sama kehtib ka väljakujunenud ettevõtluse kohta, mis on samuti olnud alates 2017. aastast langustrendis kui vastav näitaja oli 11,4%. Seega on ettevõtlusaktiivsus kokku (varajane ja väljakujunenud faas) 2024. aastal 19,9%, mis on pisut madalam kui 2023. aastal. Peamiselt põhjustab ettevõtlusaktiivsuse langust väljakujunenud ettevõtluse määra langus. Äritegevuse lõpetanuid oli 2024. aastal 3,8%, mis on madalam kui potentsiaalsete ja tegutsevate ettevõtjate määrad.

Rahvusvahelises võrdluses on Eesti ettevõtlusaktiivsus 2024. aastal mitmetahuline. Potentsiaalseid ettevõtjaid on Eestis 15,5%, mis on rohkem kui EL-18 keskmine (13,6%), kuid vähem kui Lätis (21,7%) ja Leedus (20,2%). Tärkavaid ettevõtjaid on Eestis 10,3%, mis ületab samuti EL-18 keskmise (6,3%) ning on kõrgem kui näiteks Saksamaal (7,3%) ja Poolas (1,4%).

Uusettevõtjate osakaal Eestis (3,4%) on lähedane EL-18 keskmisele (3,2%), kuid väiksem kui Leedus (4,5%) või Horvaatias (4,6%). Varase faasi ettevõtjate (TEA) määr on Eestis 13,4%, mis ületab nii EL-18 keskmist (8,9%) kui ka enamikku Lääne-Euroopa riike, näiteks Rootsit (8,4%) ja Saksamaad (9,8%). Väljakujunenud ettevõtjate osakaal Eestis (6,5%) on veidi madalam kui EL-18 keskmine (7,0%) ja kaugelt väiksem kui Poolas (12,8%).

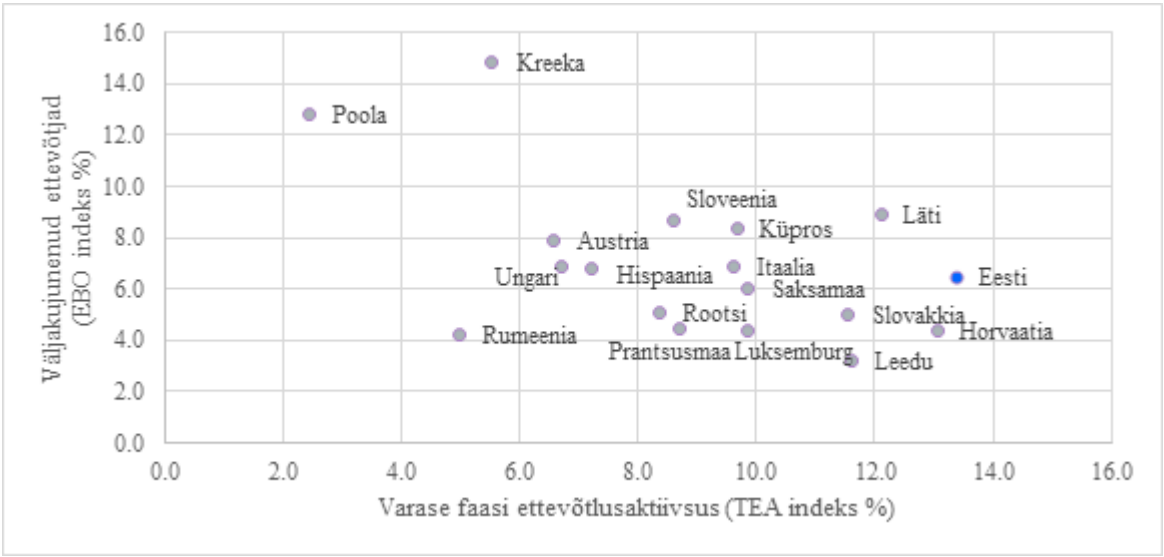
Tabel 2.1. Ettevõtlusaktiivsus Eestis ja valitud riikides 2024. aastal (osakaal %-des Eestis ja valitud riikides ning EL-18).

	Potentsiaal-sed ettevõtjad	Tärkavad ette-võtjad	Uusette-võtjad	Varase faasi ettevõtjad (TEA)	Väljakuju-nenud ettevõtjad (EBO)	Ettevõtja d kokku	Äritegevuse lõpetanud ettevõtjad
Eesti	15,5	10,3	3,4	13,4	6,5	19,3	3,8
Läti	21,7	8,6	3,7	12,1	8,9	20,4	2,6
Leedu	20,2	9,0	4,5	11,6	3,2	14,5	7,1
Ungari	8,7	4,0	2,9	6,7	6,9	13,3	1,7
Rootsi	10,3	6,2	2,8	8,4	5,1	13,3	2,6
Poola	3,1	1,4	1,1	2,5	12,8	15,2	2,4
Saksamaa	10,6	7,3	4,5	9,8	6,0	15,4	3,4
Horvaatia	24,7	9,9	4,6	13,1	4,4	17,0	2,1
Sloveenia	17,5	5,2	3,4	8,6	8,7	17,1	3,1
Slovakkia	11,7	10,0	2,2	11,5	5,0	16,3	3,1
EL-18	13,6	6,3	3,2	8,9	7,0	15,5	2,8

Allikas: GEM TEK uuring 2024.

Seega on Eestis ettevõtjaid 19,3% täiskasvanud elanikkonnast, mis on kõrgem kui Euroopa Liidu keskmine (15,5%) ja näitab suhteliselt kõrget ettevõtlusaktiivsust. Samas on Eestis äritegevuse lõpetanud ettevõtjate osakaal (3,8%) veidi kõrgem kui EL-18 keskmine (2,8%), mis võib viidata suuremale ettevõtlusriskile.

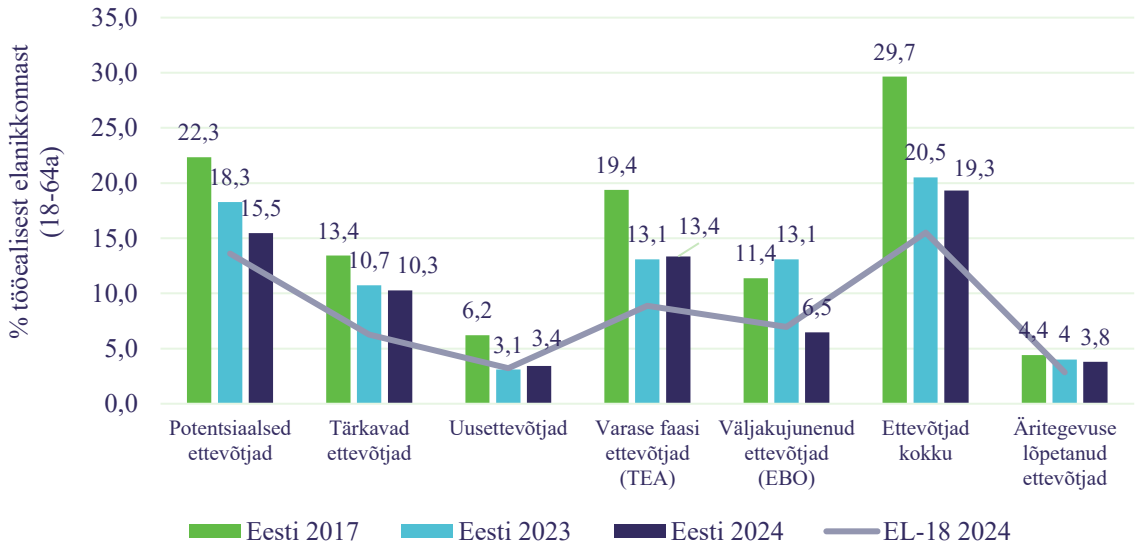
Riigid erinevad varase faasi ettevõtlus-aktiivsuse ja väljakujunenud ettevõtluse määra suhte osas, s.t on riike, kus on rohkem lühiajaliselt ettevõtlusega tegelenuid ja riike, kus domineerivad pikemalt tegutsenud ettevõtjad (Joonis 2.1). Eesti asub riikide joonisel paremal pool ülemises osas, kus varase faasi (TEA) ettevõtlus-aktiivsus on kõrge, kuid väljakujunenu (EBO) osakaal mõõdukas.

***Joonis 2.1**. TEA suhtes EBO-ga EL-18 riikides 2024 (%).*
Allikas: autorite arvutused Eesti GEM TEK 2024 andmete põhjal.

See tähendab, et Eestis on palju alustavaid ettevõtjaid, kuid vähem neid, kelle ettevõte on tegutsenud juba pikemat aega ja muutunud püsivaks. Läti asub samuti paremal pool, kuid kõrgemal kui Eesti, mis näitab, et seal on nii alustavaid kui ka väljakujunenud ettevõtteid veidi rohkem. Leedu ja Horvaatia paiknevad graafiku alumises paremas osas, mis viitab sellele, et nendes riikides alustatakse küll ettevõtlusega sageli, kuid vähesed jõuavad pikaajalise tegevuseni. Poola ja Kreeka paistavad silma vastupidise mustriga – neil on vähe alustavaid ettevõtjaid, kuid palju väljakujunenud ettevõtteid, mis näitab stabiilsemat ja küpsemat ettevõtluskeskkonda. Lääne-Euroopa riigid, nagu Rootsi, Saksamaa ja Prantsusmaa, paiknevad graafiku keskel või allosas, mis viitab tasakaalukamale, kuid vähem dünaamilisele ettevõtlusele.

Joonis 2.2 näitab, kuidas on ettevõtlusaktiivsus Eestis muutunud ajavahemikul 2017–2024. Võrreldes 2017. aastaga on enamik näitajaid langenud. Potentsiaalsete ettevõtjate osakaal on vähenenud märgatavalt, 22,3 protsendilt 2017. aastal 15,5 protsendini 2024. aastal, mis viitab sellele, et ettevõtlust kavandavate inimeste hulk on aja jooksul olulisel määral vähenenud.

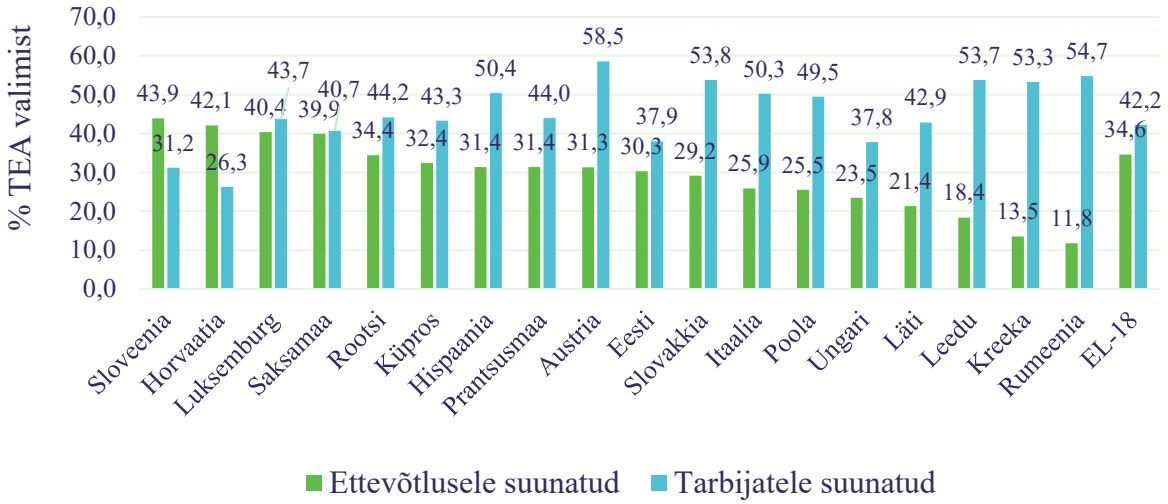
***Joonis 2.2**. Ettevõtlusaktiivsus Eestis 2014-2024 (osakaal Eestis).*
Allikas: autorite arvutused Eesti GEM TEK andmete põhjal.

Ka tärkavate ettevõtjate osakaal on langenud – 13,4 protsendilt 10,3 protsendini. Uusettevõtjate määr on püsinud suhteliselt stabiilne, olles 2017. aastal 6,2% ja 2024. aastal 3,4%, ehkki üldine trend on samuti languses. TEA faasi ettevõtjate osakaal on jäänud viimastel aastatel üsna stabiilseks, olles 2023. ja 2024. aastal ligikaudu 13% (kuna uusettevõtjate määr on olnud stabiilne). EBO osakaal on aga langenud 13,1 protsendilt 6,5 protsendini, mis viitab sellele, et pikaajaliselt tegutsevaid ettevõtteid on vähemaks jäänud. Seega on Eestis ettevõtjate koguarv vähenenud 29,7 protsendilt 19,3 protsendini, mis tähendab, et ettevõtlusaktiivsus on viimase seitsme aasta jooksul märkimisväärselt langenud. Samas on positiivne, et äritegevuse lõpetanud ettevõtjate osakaal on vähenenud vaid veidi – 4,4 protsendilt 3,8 protsendini, mis võib viidata ettevõtete stabiilsuse paranemisele.

Varase faasi ettevõtluse puhul saab eristada tarbijatele ja ettevõtetele suunatud teenuseid (Joonis 2.3). Enamikus riikides on tarbijatele suunatud teenuseid rohkem kui ettevõtetele suunatuid. Eestis on tarbijatele suunatud teenuste osakaal 37,9% ja ettevõtetele suunatud teenuste osakaal 30,3%, mis tähendab, et ettevõtlus on Eestis mõnevõrra rohkem orienteeritud lõpptarbijale kui ärikliendile.

Sarnane suundumus on ka Slovakkias, Itaalias ja Poolas, kus tarbijateenused

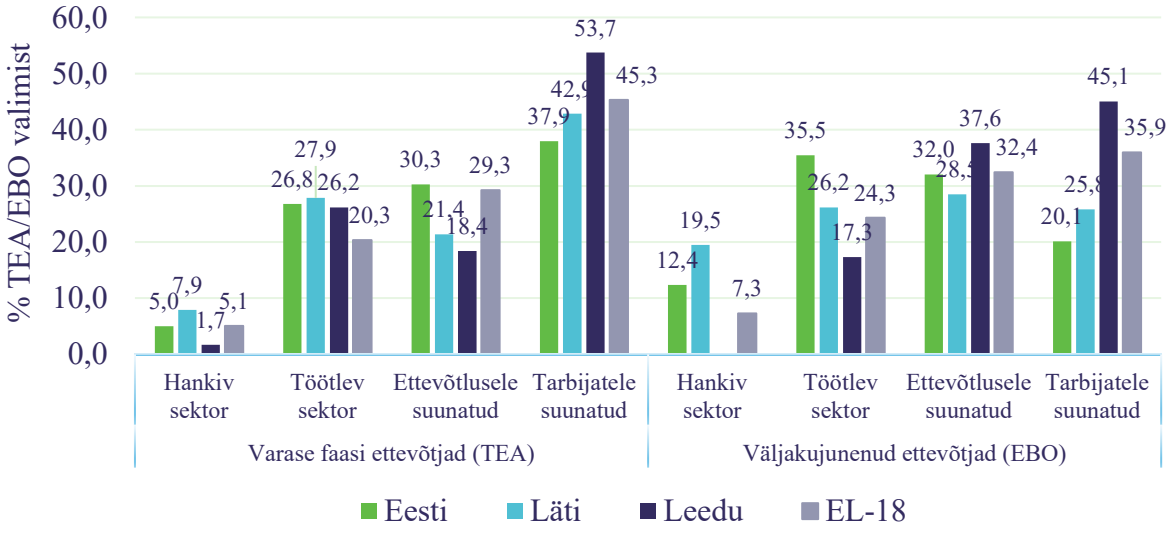
moodustavad suurema osa varase faasi ettevõtlusest.

Joonis 2.3. *Tarbijatele ja ettevõtlusele suunatud teenused (TEA %).*
Allikas: autorite arvutused GEM TEK 2024 andmete põhjal.

Lätis ja Leedus on erinevus eriti suur – seal on tarbijatele suunatud teenuseid märgatavalt rohkem, samas kui ettevõtetele suunatud teenused jäävad alla 20%. Kreekas ja Rumeenias on samuti tarbijaturule suunatud ettevõtlus ülekaalus. Seevastu riikides nagu Sloveenia, Horvaatia ja Saksamaa on olukord vastupidine – seal on ettevõtetele suunatud teenuseid rohkem kui tarbijatele suunatud teenuseid, mis viitab tugevamale äriklienditurule ja koostöösuhetele teiste ettevõtetega. Seega on Eestis varase faasi ettevõtlus tasakaalustatum kui paljudes teistes riikides, kuid siiski kaldub see pigem tarbijakeskse ettevõtluse poole.

Eestis, Lätis ja Leedus on nii varases kui ka väljakujunenud faasis kõige olulisemad tegevusvaldkonnad töötlev tööstus ja teenuste sektor (Joonis 2.4).

Joonis 2.4*. TEA ja EBO majandussektorite järgi Balti riikides 2024.*
Allikas: GEM TEK 2023-2024 andmete põhjal.

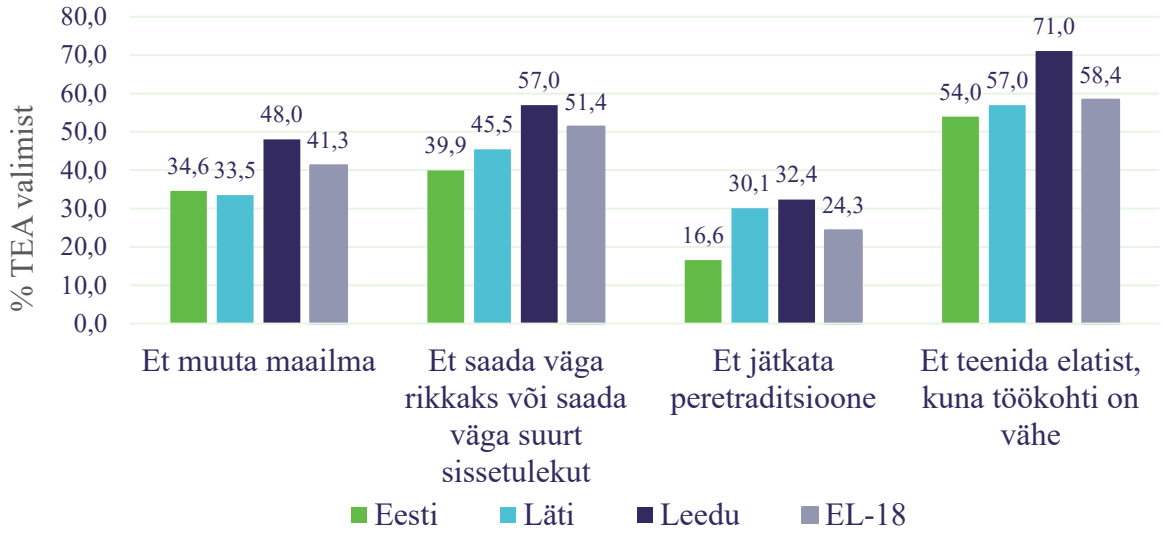
Primaarsektori ehk hankiva sektori osakaal on kõigis riikides väike – varase faasi ettevõtluses jääb see alla 10% ning väljakujunenud ettevõtluses kasvab veidi, kuid jääb siiski tagasihoidlikuks. Töötlev tööstus on eriti tugev Eestis ja Lätis, kus selle osakaal on TEA faasi ettevõtjate seas umbes

26–27%, mis ületab Euroopa Liidu keskmist. EBO faasi on töötleva tööstuse osakaal Eestis veelgi suurem, ligikaudu 35%, mis näitab, et see sektor on Eestis stabiilsem ja püsivam kui teistes Balti riikides. Teenuste sektor on kõigis kolmes riigis kõige ulatuslikum. Eestis on TEA faasi ettevõtjad teenustesektoris aktiivsed – tarbijatele ja ettevõtetele suunatud teenuste osakaal kokku moodustab üle 68%. Sama muster kordub ka EBO puhul, kus teenuste sektor on jätkuvalt ülekaalus, kuid selle osakaal väheneb veidi, viidates, et osa teenindusettevõtteid ei püsi pikemas perspektiivis turul. Seega on Eestis ja teistes Balti riikides ettevõtlus keskendunud teenuste ja töötleva tööstuse valdkondadele, samas kui primaarsektori tähtsus jääb väikeseks.

Eestis paistab silma suhteliselt tugev töötleva tööstuse ja tasakaalustatud teenustesektori areng (eelkõige varases ettevõtluse faasis), mis näitab ettevõtluse mitmekesist struktuuri. Sama muster on nähtav ka Euroopa Liidu keskmistes näitajates.

2.2 Ettevõtlusaktiivsus varase faasi ettevõtjate (TEA) seas

Varase faasi ettevõtlust iseloomustab ettevõtlusega alustamise motivatsioon, mis varieerub enesemääramisteooria kohaselt välistest motiividest sisemiste motiivideni ehk väliselt kontrollitavatest sisemiselt motiveerituteni. Andmed näitavad, et Eestis domineerib elatise teenimise soov (54%), mis viitab pigem vajaduspõhisele ettevõtlusele. Sellele järgneb soov saavutada rikkust või väga kõrget sissetulekut (39,9%) ning sisemiselt motiveeritum eesmärk – soov muuta maailma (34,6%) (Joonis 2.5). Kõige vähem nimetatakse põhjuseks perekonna-traditsiooni jätkamist (16,6%), mis viitab sellele, et ettevõtlust ei nähta Eestis valdavalt põlvkondliku järjepidevusena. Sarnane motiivide jaotus ilmneb ka teistes Balti riikides ja Euroopa Liidus keskmiselt.

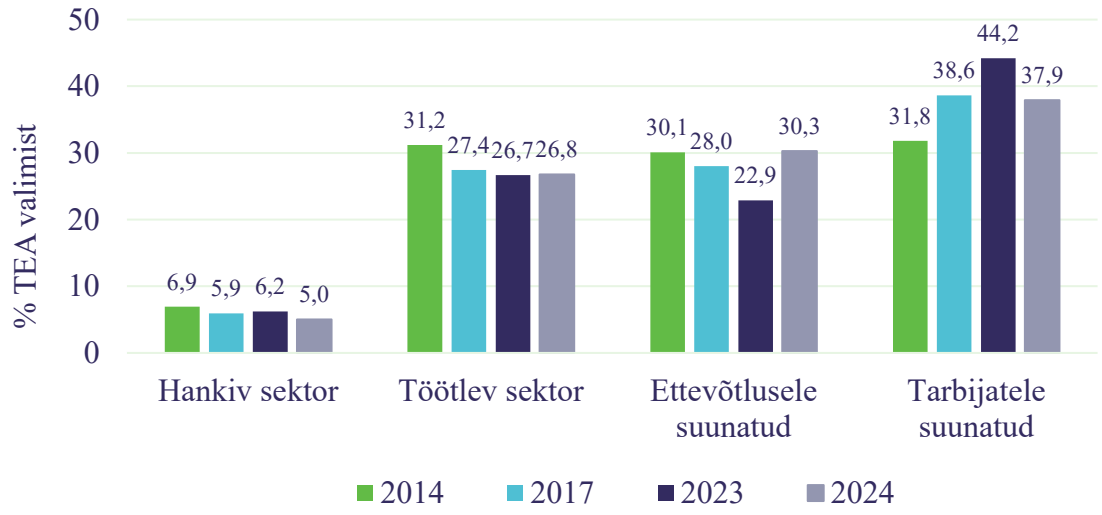

Joonis 2.5. *Motivatsioon ettevõtlusega tegelemiseks Eestis ja EL18 riikides 2024. aastal.*
Allikas: autorite arvutused GEM 2024 andmete põhjal.

Lätis ja Leedus on elatise teenimine samuti peamine ajend (vastavalt 57% ja 71%), kuid Leedus on märgatavalt rohkem neid, keda motiveerib soov saavutada rikkust (57%) ja muuta maailma (48%). Euroopa Liidu keskmine pilt on sarnane – enim nimetatakse elatise teenimist (58,4%) ja jõukuse

saavutamist (51,4%), samas kui sisemised motiivid nagu maailma muutmine (41,3%) ja pereettevõtte jätkamine (24,3%) jäävad tahaplaanile. Nii Eestis kui ka teistes riikides on varase faasi ettevõtlus valdavalt vajaduspõhine, mitte niivõrd eneseteostusest või ühiskondlikust mõjust lähtuv.

Joonis 2.6 kujutab varase faasi ettevõtlusaktiivsuse muutumist Eestis aastatel 2014–2024 erinevate majandussektorite lõikes. Kümne aasta jooksul on ettevõtluse jaotus sektorite vahel püsinud suhteliselt stabiilne, kuid mõningate muutustega. Primaarsektori ehk hankiva sektori osakaal on olnud kogu perioodi vältel madal, jäädes alla 6% ning viidates sellele, et vähesed alustavad ettevõtjad tegutsevad põllumajanduse, kalanduse või maavarade valdkonnas. Töötlev tööstus on püsinud oluliseks ettevõtlusvaldkonnaks, moodustades 2014. aastal umbes 31% ja 2024. aastal 26,8% kõigist varase faasi ettevõtjatest. Teenuste sektor on olnud kogu perioodi vältel domineeriv. Ettevõtetele suunatud teenuste osakaal on püsinud stabiilselt umbes 30% juures, mis näitab äriklientidele pakutavate teenuste püsivat tähtsust. Tarbijatele suunatud teenused on aga kõige suurema osakaaluga ja näitavad väikest kõikumist – 2014. aastal oli nende osakaal 31%, 2023. aastal tõusis see 44%-ni ning 2024. aastal langes veidi, 37,9%-ni.

Joonis 2.6. *Varase faasi ettevõtlusaktiivsus Eestis 2014-2024.*
Allikas: autorite arvutused GEM TEK 2014-2024 andmete põhjal.

Kokkuvõttes näitavad 2024. aasta GEM tulemused, et Eesti varase faasi ettevõtlusaktiivsus on jätkuvalt sooliselt ebavõrdne: meeste TEA määr (15,7%) ületab märgatavalt naiste oma (11%). Selline suundumus on püsinud aastate lõikes stabiilsena ning vastab Euroopa ja Leedu keskmisele mustrile, samas kui Lätis on sooline jaotus ainulaadselt tasakaalus.

Eesti sooline TEA suhtarv (0,7) ei ole muutunud alates 2017. aastast, viidates püsivale meeste domineerimisele ettevõtluse varases faasis. Varase faasi ettevõtlust iseloomustav motivatsiooniprofiil kinnitab, et Eestis on ettevõtlus valdavalt vajaduspõhine. Kõige sagedamini nimetavad alustavad ettevõtjad ajendina elatise teenimist (54%), mida toetavad ka EL-i ja Balti riikide üldised mustrid. Rikkuse saavutamine ja soov ühiskonda mõjutada on samuti olulised, kuid vähem levinud motivaatorid. Leedus on materiaalse jõukuse ja ühiskondliku mõju püüdlused selgelt tugevamad kui Eestis ja Lätis, viidates riikide erinevatele ettevõtluskultuuridele. Majandussektorite lõikes on Eesti varase faasi ettevõtluse struktuur viimase kümne aasta jooksul püsinud suhteliselt stabiilne. Teenuste sektor domineerib selgelt, kusjuures nii ettevõtetele kui ka tarbijatele suunatud teenused moodustavad valdava osa TEA-st. Töötlev tööstus on oluline, kuid

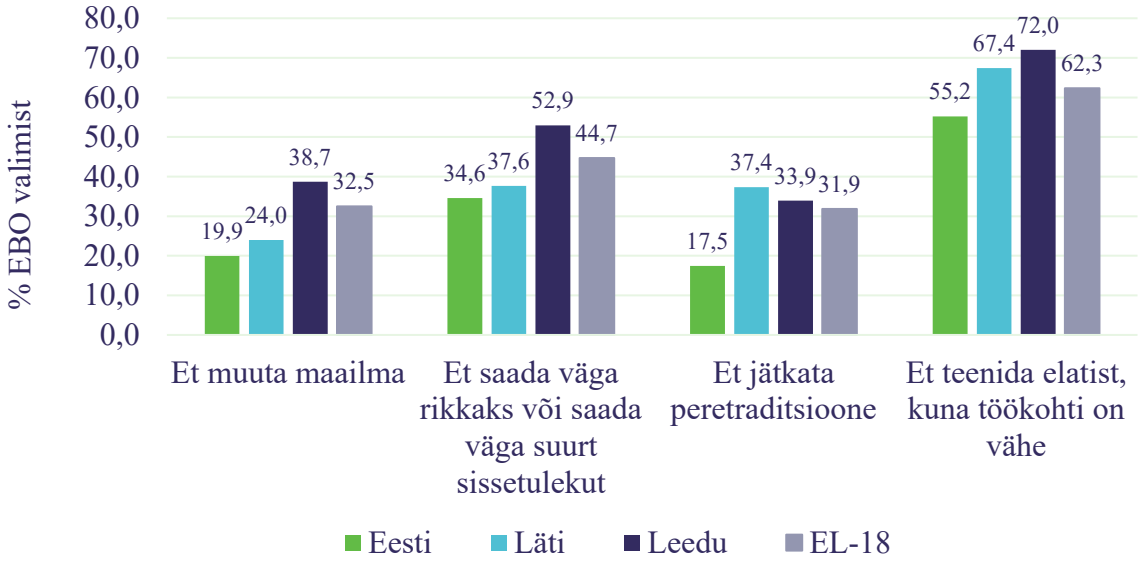
järk-järgult kahanenud, samas kui primaarsektori osakaal püsib madalana.

Üldiselt näitavad tulemused, et Eesti varase faasi ettevõtlus on teenusepõhine, mõõdukalt võimaluspõhine ja sooliselt jätkuvalt tasakaalustamata.

2.3 Ettevõtlusaktiivsus väljakujunenud ettevõtete (EBO) seas

Väljakujunenud ettevõtjate puhul saab vaadata nende motivatsioone ettevõtlusega tegelemiseks Eestis, Lätis, Leedus ja Euroopa Liidu riikides 2024. aastal (Joonis 2.7). Andmetest selgub, et peamine ajend ettevõtlusega tegelemiseks on kõigis vaadeldud riikides elatise teenimine olukorras, kus töökohti on vähe. Eestis nimetab seda põhjuseks 55,2% väljakujunenud ettevõtjatest, Lätis 69% ja Leedus koguni 71%, mis viitab ettevõtluse tugevale vajaduspõhisele iseloomule kogu Baltikumis. Euroopa Liidu keskmine näitaja (65%) on samuti kõrge, kuid mõnevõrra madalam kui Leedus ja Lätis.

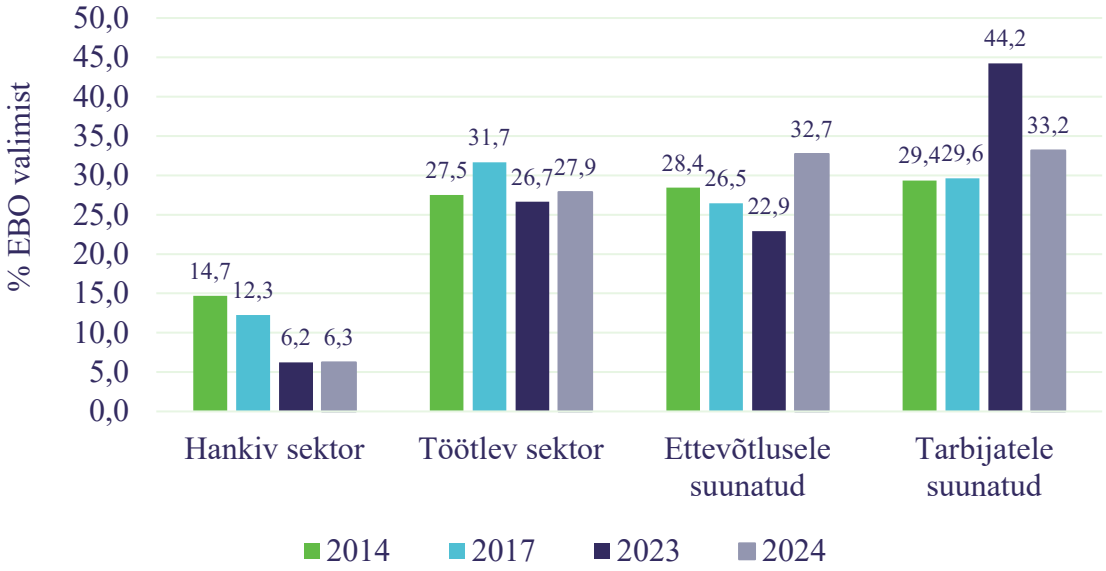
Teiseks oluliseks motiiviks on soov saada väga rikkaks või saavutada kõrge sissetulek. Seda mainib 34,6% Eesti, 38% Läti ja 52% Leedu ettevõtjatest, mis näitab, et Leedus on majandusliku kasu motiiv märksa tugevam. Soov muuta maailma on pigem sisemiselt motiveeritud ajend, kuid selle tähtsus on Eestis tagasihoidlik (19,9%) võrreldes Leeduga, kus seda mainib ligi 39% ettevõtjatest. Kõige väiksema mõjuga on peretraditsioonide jätkamine, mille osakaal on Eestis 17,5% ning teistes Balti riikides veidi kõrgem, kuid siiski alla 40%.

Joonis 2.7. *Motivatsioon ettevõtlusega tegelemiseks Eestis ja ELi riikides 2024. aastal.*
Allikas: autorite arvutused GEM TEK 2024 andmete põhjal.

Andmed näitavad seega, et Eestis, Lätis ja Leedus on väljakujunenud ettevõtjate peamisteks motiivideks praktilised ja välised tegurid – elatise teenimine ja majandusliku kindluse saavutamine. Sisemised motiivid, nagu soov muuta maailma või jätkata perekonna ettevõtlustraditsioone, jäävad

seevastu tagaplaanile. Tulemustest nähtub, et kümne aasta jooksul on toimunud mõningad nihked ettevõtluse struktuuris, kuid üldine muster on jäänud sarnaseks – kõige suurem osa väljakujunenud ettevõtetest tegutseb teenuste sektoris (Joonis 2.8). Samas on primaarsektor ehk hankiv sektor aastate jooksul kaotanud oma osakaalu. Kui 2014. aastal tegutses selles valdkonnas veel umbes 15% väljakujunenud ettevõtjatest, siis 2024. aastaks on see langenud vaid 6,3%-ni. Töötlev tööstus on püsinud stabiilsel tasemel, moodustades umbes veerandi kuni kolmandiku kõigist väljakujunenud ettevõtetest – 2024. aastal 27,9%.

Joonis 2.8. *Ettevõtlusaktiivsus väljakujunenud ettevõtete (EBO) seas Eestis 2014-2024*
Allikas: autorite arvutused GEM TEK 2014-2024 andmete põhjal

Teenuste sektor, kuhu kuuluvad nii ettevõtetele kui ka tarbijatele suunatud teenused, on seevastu olnud domineeriv kogu perioodi jooksul. Ettevõtetele suunatud teenuste osakaal on püsinud kõrge, tõustes 2024. aastal 32,7%-ni. Tarbijatele suunatud teenused moodustavad samuti olulise osa väljakujunenud ettevõtetest – nende osakaal kasvas 2023. aastal 45%-ni, kuid 2024. aastal langes veidi 33,2%-ni. Joonis näitab, et Eestis on väljakujunenud ettevõtlus üha enam teenuspõhine, samal ajal kui primaarsektori roll väheneb ja töötlev tööstus püsib stabiilsena.

Kokkuvõttes – GEM tulemused aastal 2024 näitavad, et väljakujunenud ettevõtluses on sooline ebavõrdsus märgatavalt suurem kui varase faasi ettevõtluses. Eestis on 9,3% meestest ja vaid 3,6% naistest aktiivsed EBO-faasis, mis annab sooliseks suhtarvuks 2,6 – kõrgema kui Lätis, Leedus või EL-i keskmisel tasemel. See viitab, et kuigi Eesti naised alustavad ettevõtlusega üha enam, jõuavad nad oluliselt harvem pikaajalise ja stabiilse ettevõtluse faasi.

Motivatsioonialaselt on väljakujunenud ettevõtjate ajendid kogu Baltikumis valdavalt vajaduspõhised. Elatise teenimine on peamine ettevõtlusega tegelemise põhjus Eestis (55,2%), Lätis (69%) ja Leedus (71%), mis ületab ka EL-i keskmist. Majandusliku kindlustunde ja rikkuse saavutamine on samuti oluline, eriti Leedus, kus seda mainib üle poole ettevõtjatest. Sisemiselt motiveeritumad ajendid – soov ühiskonda mõjutada või pereettevõtet jätkata – jäävad kõikides riikides tagaplaanile.

3 EESTI ELANIKE HOIAKUD

Ettevõtlusalaste hoiakute ja tajude uurimine on ettevõtlusökosüsteemi mõistmisel keskse tähtsusega, kuna need mõjutavad otseselt inimeste valmisolekut ettevõtlusega alustada ja seda jätkata (Ajzen, 1991; Liñán & Fayolle, 2015). Global Entrepreneurship Monitor (GEM) käsitleb hoiakuid ühe olulise mõõdikuna, mis aitab hinnata ühiskonna ettevõtluspotentsiaali ja kultuurilist toetust ettevõtlusele.

Eesti puhul annavad hoiakute trendid ülevaate sellest, kuidas majanduslikud ja sotsiaalsed muutused on kujundanud inimeste suhtumist ettevõtlusesse viimase kümnendi jooksul. Positiivsete uskumuste toel võib isegi ebasoodsates tingimustes ettevõtlusega alustada ja edu saavutada, kui on piisavalt kõrge motivatsioon ja usk oma võimetesse.

Käesolevas peatükis analüüsitakse Eesti täiskasvanud elanikkonna ettevõtlusalaseid hoiakuid 2024. aastal, võrreldes tulemusi varasemate aastate ja teiste Euroopa, sh Balti riikidega.

Fookuses on inimeste ettevõtlus-võimaluste ja -oskuste tajumine, hirm läbikukkumise ees ning ettevõtluse atraktiivsus karjäärivalikuna – tegurid, mis kujundavad Eesti ettevõtluskultuuri ja määravad ettevõtlusaktiivsuse edasise arengusuuna.

3.1 Ettevõtlusalased hoiakud

Ettevõtlust mõjutavad erinevad hoiakud nagu tajutud võimalused ettevõtlusega alustamiseks, võimed, hirm ebaõnnestumise ees ja ettevõtluskavatsused. Heade võimaluste tajumine ettevõtlusega alustamiseks Eestis on aastal 2024 tõusnud (Tabel 3.1). Kui 2023. aastal tajus häid võimalusi 49,5% elanikkonnast, siis 2024. aastal on see näitaja langenud 45,8%-ni. See on samas ka madalam kui 2017. aasta tase (61%). Ettevõtlusega alustamiseks vajalike võimete olemasolu tajumine on samuti langenud – 2023. aastal 46,8% ja 2024. aastal 44,7%. Ebaõnnestumise hirm ettevõtlusega alustamisel on Eestis suurenenud – kui 2023. aastal kartis ebaõnnestumist 49,8% vastanutest, siis 2024. aastal on see näitaja tõusnud 53,6%-ni. Kuigi Eestis tajutakse 2024. aastal vähem võimekust ettevõtlusega alustamiseks ning ebaõnnestumise hirm on endiselt suurem kui 2017. aastal, siis ettevõtluskavatsuste määr on jäänud suhteliselt stabiilseks (15,5% aastal 2024 ja 14,9% aastal 2023).

Tabel 3.1. Tajutud võimalused, võimekus, hirm ebaõnnestumise ees ja ettevõtluskavatsused Eestis aastatel 2017, 2023 ja 2024 (%)

Tajutud võimaluste määr			Tajutud võimete määr			Ebaõnnestumise ees hirmu määr			Ettevõtluskavatsuse määr		
2024	2023	2017	2024	2023	2017	2024	2023	2017	2024	2023	2017
45,8	49,5	61,0	44,7	46,8	49,7	53,6	49,8	36,8	18,6	18,3	22,3

Allikas: autorite arvutused GEM 2017 ja 2023 ja 2024 andmete põhjal.

Nagu märgitud, on ettevõtlusega alustamise peamine motiiv elatise teenimine töökohtade vähesuse tõttu, mis võib selgitada stabiilset ettevõtluskavatsuste määra.

Eestis peetakse ettevõtlust jätkuvalt ühiskonnas väärtuslikuks ja tunnustust väärivaks tegevuseks (Tabel 3.2). Edukatele ettevõtjatele omistatud kõrge staatuse määr on 2024. aastal 69,7%, mis on veidi madalam kui 2023. aastal (71,3%), kuid kõrgem kui 2017. aastal (64,7%). See viitab sellele, et ettevõtjate ühiskondlik tunnustus on viimase seitsme aasta jooksul püsinud üldiselt kõrgel tasemel. Ettevõtlust kui head karjäärivalikut tajub 2024. aastal 55,1% Eesti elanikest. Kuigi see on mõnevõrra madalam kui 2023. aasta näitaja (55,7%), on see jällegi kõrgem kui 2017. aastal (54,2%). See näitab, et ettevõtluskarjäär on Eestis jätkuvalt atraktiivne ja ühiskonnas positiivselt hinnatud, kuigi võrreldes eelneva aastaga on toimunud väike langus.

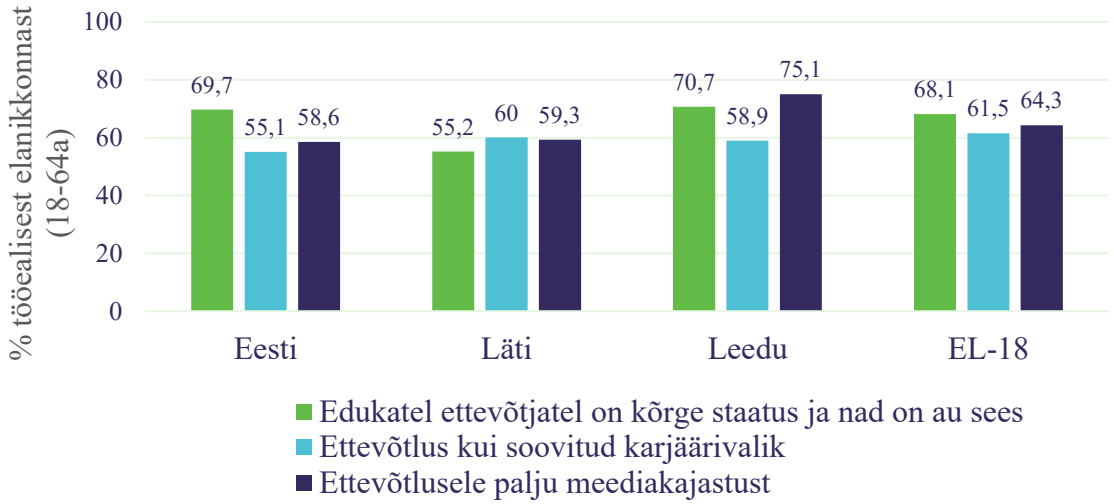
Ettevõtjate maine ja ettevõtluse kui karjäärivaliku tajumine on Eestis stabiilselt suhteliselt kõrgel tasemel, mis peaks olema ettevõtlusaktiivsuse ja ettevõtlikkuse toetaja riigis.

Tabel 3.2. Ettevõtlusalased hoiakud Eestis 2017, 2023 ja 2024 (%)

Edukatel ettevõtjatel on kõrge staatus			Ettevõtlus kui hea karjäärivalik		
2024	2023	2017	2024	2023	2017
69,7	71,3	64,7	55,1	55,7	54,2

Allikas: autorite arvutused GEM TEK 2017, 2023 ja 2024 andmete põhjal.

Joonisel 3.1 on toodud ettevõtlusalased hoiakud rahvusvahelises võrdluses, s.t Balti riikides ja Euroopa Liidus (EL-18) 2024. aastal, keskendudes edukate ettevõtjate staatusele, ettevõtluse tajumisele karjäärivalikuna ning ettevõtluse meediakajastusele. Eestis arvab 69,7% tööealisest elanikkonnast, et edukatel ettevõtjatel on kõrge staatus ja ühiskondlik austus.

Joonis 3.1. *Ettevõtlusalased hoiakud Balti riikides ja EL18 aastal 2024.*
Allikas: GEM TEK 2024 andmete põhjal.

See näitaja on sarnane Leedule (70,7%) ja kõrgem kui Lätis (55,2%) ning ligilähedane EL-i keskmisele (68,1%). Ettevõtlust kui soovitud karjäärivalikut näeb Eestis 55,1% vastanutest, mis on madalam kui Lätis (60%) ja Leedus (58,9%) ning jääb alla ka EL-i keskmisele (61,5%). Eestis peetakse ettevõtlust küll oluliseks, kuid seda ei nähta karjäärina sama atraktiivselt kui naaberriikides. Ettevõtluse meediakajastuse olulisus on Eestis 58,6%, mis on väiksem kui Lätis (59,3%) ja eriti Leedus, kus see ulatub 75,1%-ni. EL-i keskmine on 64,3%, mis viitab, et Leedu ettevõtlusvaldkond saab kõige enam avalikku tähelepanu. Kuigi Eestis on ettevõtjate ühiskondlik maine kõrge, on ettevõtluse nähtavus ja

atraktiivsus karjäärivalikuna madalam võrreldes teiste Balti riikidega ja Euroopa keskmisega. See võib viidata vajadusele suurendada ettevõtluse positiivset kuvandit ja nähtavust avalikkuses.

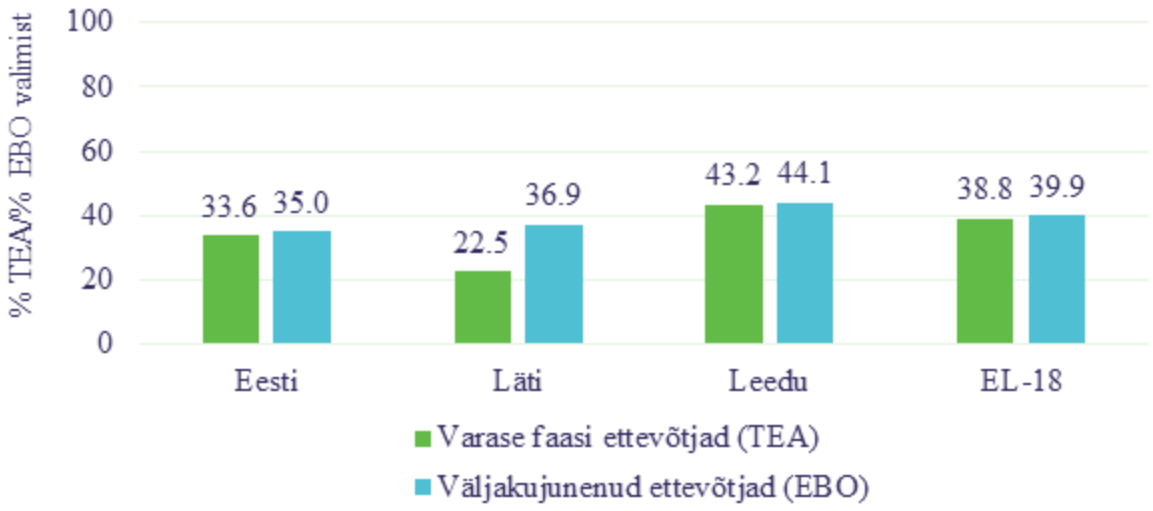
Tabel 3.3 annab ülevaate ettevõtlusalaste hoiakute dünaamikast Balti riikides ja Euroopa Liidus aastatel 2023–2024. Eestis on edukatel ettevõtjatel jätkuvalt kõrge ühiskondlik staatus ja nende tegevust hinnatakse kõrgelt. Kuigi 2023. aastal oli see näitaja 71,3%, on 2024. aastal see veidi langenud 69,7%-ni. Sarnane trend ilmneb ka Lätis, kus vastav näitaja on vähenenud 61,0%-lt 55,2%-le. Leedus on aga toimunud vastupidine areng – edukate ettevõtjate kõrge staatuse tajumine on tõusnud 64,8%-lt 70,7%-le, mis on kõrgem kui nii Eestis, Lätis kui ka Euroopa Liidu keskmine (61,5%). Ettevõtlust kui soovitud karjäärivalikut näeb Eestis 55,1% elanikkonnast, mis on mõnevõrra madalam kui 2023. aastal (55,7%). Lätis on see näitaja tõusnud 54,1%-lt 60,0%-le, samas kui Leedus on see langenud 78,5%-lt 58,9%-le, mis tähendab olulist muutust ettevõtluse atraktiivsuse tajumises. Euroopa Liidu keskmine on 2024. aastal 68,1%, mis näitab, et ettevõtluskarjääri peetakse Euroopas üldiselt atraktiivsemaks kui Baltikumis. Ettevõtjate ühiskondlik staatus on Eestis ja Leedus jätkuvalt kõrge, kuid ettevõtluse kui karjäärivaliku atraktiivsus on Eestis madalam kui Euroopa Liidus.

Tabel 3.3. Ettevõtlusalased hoiakud Balti riikides ja Euroopa Liidus 2023-2024

	Edukatel ettevõtjatel on kõrge staatus ja nad on au sees		Ettevõtlus kui soovitud karjäärivalik	
	2024	2023	2024	2023
Eesti	69,7	71,3	55,1	55,7
Läti	55,2	61,0	60,0	54,1
Leedu	70,7	64,8	58,9	78,5
EL-18	61,5	69,9	68,1	60,9

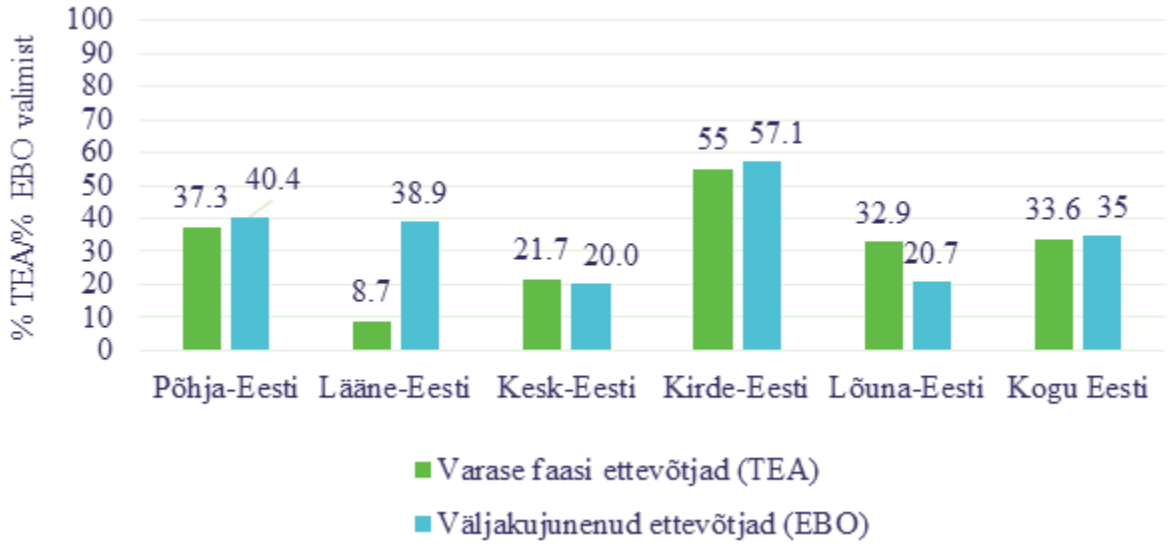
Allikas: autorite arvutused GEM TEK 2023-2024 andmete põhjal.

Jooniselt 3.2 nähtub, et riikide võrdluses tajuvad ettevõtjad Leedus ettevõtlusega alustamist 2024. aastal kõige keerulisemalt – seal arvab 43,2% varase faasi ettevõtjatest ja 44,1% väljakujunenud ettevõtjatest, et see on raskem kui aasta tagasi. Euroopa Liidu keskmine on samuti kõrge: 38,8% TEA ja 39,9% EBO ettevõtjatest jagavad seda arvamust. Eestis on vastavad näitajad madalamad – 33,6% TEA ja 35,0% EBO ettevõtjatest. Lätis on varase faasi ettevõtjate hinnang märgatavalt madalam (22,5%), kuid EBO ettevõtjate seas on see kõrgeim (36,9%). Üldiselt tajuvad EBO ettevõtjad ettevõtluse alustamist keerulisemana kui TEA ettevõtjad, mis võib viidata suuremale teadlikkusele või keerukamatele väljakutsetele pikaajalisel tegutsemisel.

Joonis 3.2. *Varase faasi (TEA) ja väljakujunenud (EBO) ettevõtjad, kes arvavad, et ettevõtlusega alustamine on raskem kui aasta tagasi erinevates sissetulekugruppides 2024. aastal.*
Allikas: autorite arvutused GEM 2024 andmete põhjal.

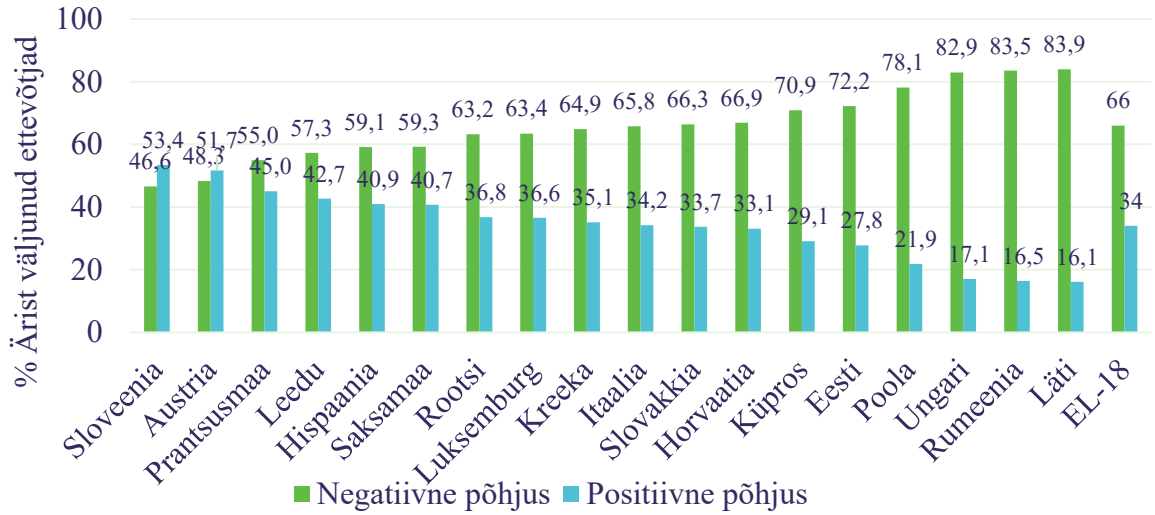
Eesti ettevõtjad leiavad, et ettevõtlusega alustamine on raskem kui aasta tagasi, kuid hinnangud erinevad regiooniti ja ettevõtlusfaaside lõikes (Joonis 3.3). Kõige suuremaid raskusi tajutakse Kirde-Eestis, kus 55% varase faasi ettevõtjatest ja 57,1% väljakujunenud ettevõtjatest peavad olukorda keerulisemaks. Põhja-Eestis on vastavad näitajad 37,3% ja 40,4%, samas Lääne-Eestis on TEA faasis raskuste tajumise osakaal vaid 8,7%, kuid EBO 38,9%, mis viitab märkimisväärsele kontrastile. Kesk-Eestis on mõlemad näitajad madalad (TEA 21,7%, EBO 20%), Lõuna-Eestis aga tunnetavad raskusi rohkem varase faasi ettevõtjad (32,9%) kui väljakujunenud (20,7%). Kogu Eesti keskmine on TEA puhul 33,6% ja EBO puhul 35%, mis tähendab, et umbes kolmandik ettevõtjatest tajub raskuste kasvu võrreldes eelmise aastaga. Ilmneb, et väljakujunenud ettevõtjad tunnetavad raskusi veidi rohkem kui alustavad ettevõtjad, kuid regiooniti on erinevused märkimisväärsed.

Joonis 3.3. *Varase faasi (TEA) ja väljakujunenud (EBO) ettevõtjad, kes arvavad, et ettevõtlusega alustamine on raskem kui aasta tagasi Eesti regioonides 2024. aastal.*
Allikas: autorite arvutused GEM TEK 2024 andmete põhjal.

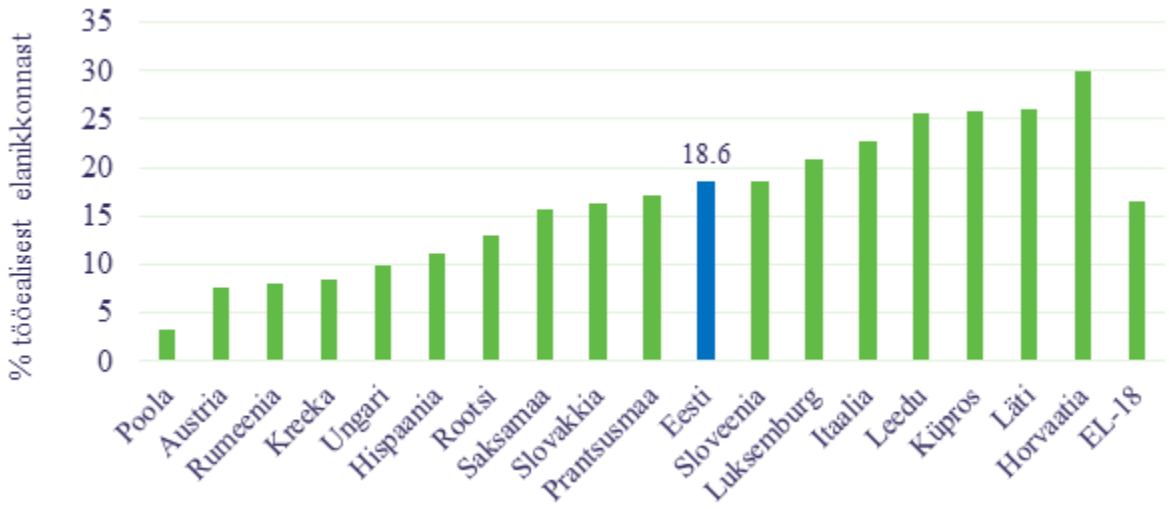
GEM küsib endistelt ettevõtjatelt (kes lõpetasid oma tegevuse viimase aasta jooksul), mis põhjustel nad oma ettevõtte sulgesid. Ärist väljumise põhjused võivad olla nii negatiivsed kui ka

positiivsed: alates ärikahjumist kuni pensionile jäämise või uutele väljakutsetele suundumiseni. Eesti ettevõtjate seas on ärilõpetamise peamised põhjused valdavalt negatiivsed (72,2%) (Joonis 3.4). Nendeks on eelkõige äritegevuse mitte-kasumlikkus, isiklikud või perekondlikud põhjused, riiklik poliitika ja maksundus, rahastuse hankimise probleemid, konfliktid äripartnerite vahel ja probleemid müügiga. See on oluliselt kõrgem võrreldes EL-i keskmisega, kus negatiivseid põhjuseid märkis 66%. Eesti näitajad viitavad keerulisele ettevõtlus-keskkonnale, kus raskused ja takistused mängivad suuremat rolli kui võimaluste realiseerimine. Võrdluseks on Läti veelgi kriitilisemas seisus (negatiivsed põhjused üle 80%), samas kui Lääne-Euroopa riikides, nagu Austria ja Prantsusmaa, on negatiivsete ja positiivsete põhjuste osakaal tasakaalustatum (umbes 50–55% negatiivseid). Samas 27,8% ettevõtjatest väljus ärist positiivsetel põhjustel, milleks oli teine töö või ettevõtlusvõimalus, pensionile jäämine või ettevõtte müümine. Siiski jäävad positiivsed põhjused väiksemaks kui negatiivsed.

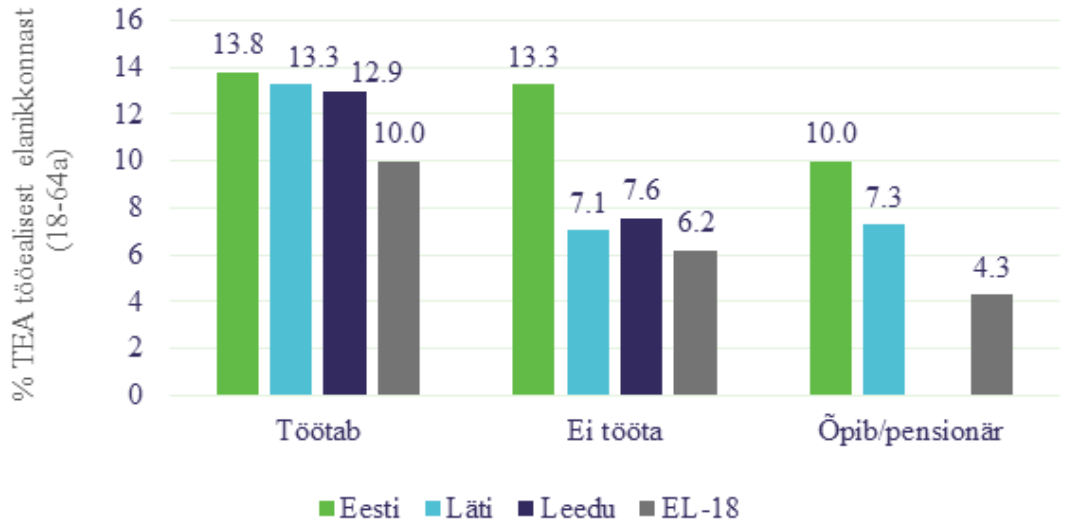
Joonis 3.4. *Ärilõpetamise põhjused Eesti piirkondades 2024. aastal (% ettevõtjatest, kes on lõpetanud tegevuse viimase 12 kuu jooksul).*
Allikas: autorite arvutused GEM TEK 2024 andmete põhjal.

Vastupidavus ehk võime raskustega toime tulla või kriisidest kiiresti taastuda on muutunud väga oluliseks omaduseks ettevõtetele, mis tegutsevad ebastabiilses ja turbulentses keskkonnas, seistes silmitsi ebakindluse ning sotsiaalsete, majanduslike ja poliitiliste kriisidega. GEM uuring mõõdab vastupidavust nende täiskasvanud ettevõtjate protsendi põhjal, kes on viimase 12 kuu jooksul ettevõtte tegevuse lõpetanud ja kavatsevad järgmise kolme aasta jooksul alustada uut ettevõtet. Eestis kavatseb järgmise kolme aasta jooksul uue ettevõttega alustada 18,6% tööealisest elanikkonnast, mis on kõrgem kui Euroopa Liidu keskmine (15,6%) (Joonis 3.5), Eesti paikneb näitajaga skaala keskel, jäädes alla näiteks Horvaatiale, Lätile ja Küprosele, kus kavatsused ulatuvad üle 25%. Võrdluseks on Poola ja Austria näitajad oluliselt madalamad (alla 10%), mis viitab Ida-Euroopa riikide üldiselt suuremale ettevõtlusaktiivsusele võrreldes Lääne-Euroopaga. Eesti tulemus näitab, et vaatamata väljakutsetele ettevõtluskeskkonnas on huvi uute ettevõtete loomise vastu märkimisväärne, mis võib olla seotud kasvavate võimaluste ja ettevõtluse populari-seerimisega.

Joonis 3.5. *Ettevõtluskavatsus järgmise kolme aasta jooksul alustada uut ettevõtet 2024. aastal.*
Allikas: autorite arvutused GEM TEK 2024 andmete põhjal.

Joonisel 3.6 on võrreldud varase faasi ettevõtjate tööhõiveseisu Eestis, Lätis, Leedus ja EL-18 riikides 2024. aastal. Kõigis riikides on suurim osa ettevõtlikest inimestest tööga hõivatud, kusjuures Eesti näitaja (13,8%) ületab nii Läti kui Leedu taset ning on pisut kõrgem ka EL-18 keskmisest. Ehk siis ettevõtlusega tegeletakse põhitöö kõrvalt. Samal ajal on Eestis märgatavalt rohkem neid ettevõtlusega tegelejaid, kes ei tööta teise tööandja juures (13,3%), mis on tunduvalt kõrgem näitaja võrreldes ülejäänud Balti riikide ja EL-18 keskmisega. Õppivate või pensioniealiste ettevõtjate osas on Eesti taas juhtpositsioonil (10,0%), mis viitab võimalusele, et ettevõtlusega alustatakse üha enam juba hariduse omandamise ajal või pärast aktiivset tööelu.

Joonis 3.6. *Varase faasi ettevõtjate (TEA) tööstaatus 2024. aastal.*
Allikas: autorite arvutused GEM TEK 2024 andmete põhjal.

GEM 2024-aasta tulemused näitavad kokkuvõttes, et Eesti elanike ettevõtlusalased hoiakud on muutunud varasemast ettevaatliku-maks. Tajutud ettevõtlusvõimalused on alates 2017. aasta tipust (61%) langenud 45,8%-ni ning vähenenud on ka usk oma ettevõtlusvõimetesse (44,7% võrreldes 49,7%ga 2017. aastal). Samal ajal on ebaõnnestumise hirm märgatavalt suurenenud – kus 53,6% tööealistest kardab ettevõtlusega alustada just läbikukkumise tõttu. Sellest hoolimata

on ettevõtluskavatsuste määr püsinud üllatavalt stabiilne (18,6%), mis viitab sellele, et majanduslik sund – eelkõige vajadus elatise järele töökohtade nappuse tingimustes – hoiab ettevõtlushuvi endiselt üleval.

Ettevõtluse maine on Eestis jätkuvalt kõrge. Edukatel ettevõtjatel on ühiskonnas selgelt tunnustatud staatus (69,7%) ning üle poole elanikest (55,1%) peab ettevõtlust heaks karjäärivalikuks. Need näitajad on kõrgemad kui 2017. aastal, kuid veidi madalamad kui 2023. aastal, mis peegeldab kerget jahtumist üldises optimismis. Balti võrdluses on Eesti ettevõtjate staatus sarnane Leedule ja kõrgem kui Lätis, kuid ettevõtlust kui karjääri nähakse Eestis vähem atraktiivsena kui Lätis, Leedus ja EL-18 keskmiselt. Samuti on ettevõtluse meediakajastus Eestis tagasihoidlikum, mis võib vähendada ettevõtluse nähtavust ja eeskujude rolli.

Ettevõtjad ise aga tajuvad, et ettevõtlusega alustamine on muutunud varasemast raskemaks – nii Eestis kui ka teistes EL riikides. Umbes kolmandik Eesti TEA- ja EBO-ettevõtjatest leiab, et startimine on keerulisem kui aasta tagasi, kusjuures piirkonniti on erinevused suured: eriti raskena nähakse olukorda endiselt Kirde-Eestis. Ettevõtete sulgemise põhjused on Eestis valdavalt negatiivsed (72,2%), viidates kasumlikkuse puudumisele, regulatiivsetele ja rahastusprobleemidele ning isiklikku laadi takistustele. Samas näitab kõrge ettevõtluskavatsuste määr ja suur osa endistest ettevõtjatest, kes plaanivad taas alustada, et Eesti ettevõtjad on suhteliselt vastupidavad ning valmis raskustest hoolimata aegade paranedes uuele katsele minema.

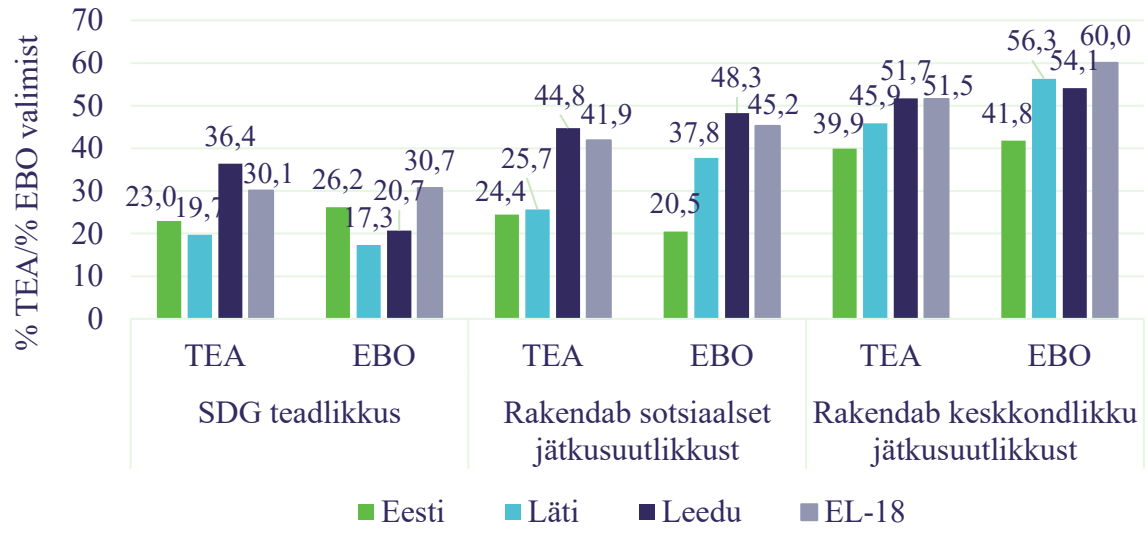
Kokkuvõttes joonistub Eesti hoiakute profiilist välja pilt ühiskonnast, kus ettevõtlus on väärtustatud ja ettevõtjad on au sees ning see on ühtviisi kättesaadav erineva tööstaatusega. Siiski on märke, et üha tugevam riskitaju, kasvav ebaõnnestumishirm ja tajutud raskused ettevõtluskeskkonnas pidurdavad potentsiaali täielikku realiseerimist.

3.2 Jätkusuutlikkuse alased hoiakud ja tegevus

Ettevõtlusuuringud on rõhutanud jätkusuutliku ettevõtluse tähtsust (Muñoz ja Cohen, 2018), kuid samas on leitud, et need keskenduvad rohkem sellele, kuidas ettevõtlus saab majanduskasvule kaasa aidata, ja vähem sellele, kuidas see võiks olla seotud majanduslike, sotsiaalsete ja keskkonnaalaste probleemidega (Acs *et al.,* 2014; Nakamura, 2019). GEM-uuring vaatleb jätkusuutlikkuse teadlikkuse ja tegevuste ulatust, sealhulgas seda, kui teadlikud on ettevõtjad ÜRO jätkusuutliku arengu eesmärkidest (*SDG*).

Joonis 3.7 kujutab ettevõtjate teadlikkust, prioriteete ja praktikaid jätkusuutlikkuse valdkonnas Eestis ja riikide võrdluses 2024. aastal. Eesti ettevõtjate jätkusuutlikkuse teadlikkus on TEA faasis (23%) kõrgem kui Lätis ja EBO faasis (26,2%) kõrgem kui Lätis ja Leedus, kuid siiski madal EL-18 keskmisega võrreldes. Sotsiaalse jätkusuutlikkuse rakendamisel jäävad Eesti ettevõtjad (TEA 26,2%; EBO 20,5%) maha nii Lätist kui ka Leedust (ja EL-18 keskmisest). See viitab, et Lätis ja Leedus pööratakse suuremat tähelepanu sotsiaalsetele aspektidele, nagu töötajate heaolu, kogukondlik vastutus ja võrdsed võimalused.

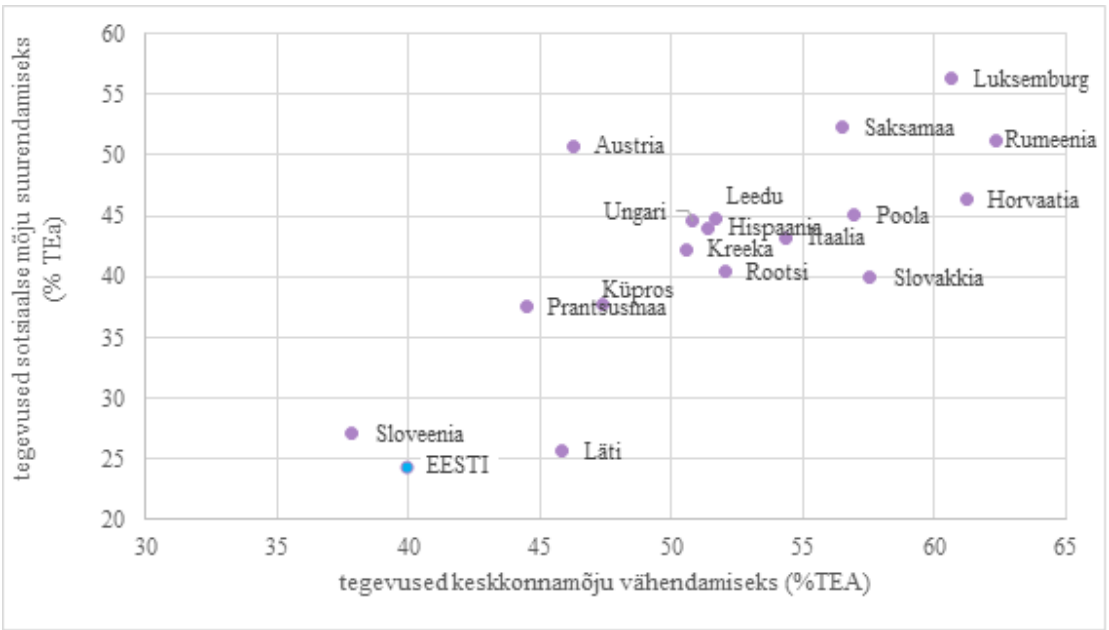
Keskkondlikku jätkusuutlikkust rakenda-ad ettevõtjad kõige enam Lätis ja Leedus, samas kui Eestis on see näitaja oluliselt madalam (TEA 39,9%; EBO 41,8%). See viitab, et kuigi Eesti ettevõtjad on oma Balti naabritest teadlikumad ÜRO kestliku arengu eesmärkidest, on jätkusuutlikkuse teemade integreerimine ettevõtluspraktikatesse veel arengufaasis.

Joonis 3.7. *Jätkusuutlikkuse teadlikkus, prioriteedid ja praktikad varase faasi ettevõtjates (TEA) ja väljakujunenud ettevõtjad (EBO) (%).*
Allikas: autorite arvutused GEM TEK 2024 andmete põhjal.

Eraldi saab vaadelda veel seosed jätkusuutlikkuse praktikate vahel Euroopa Liidu riikides varase faasi ettevõtjate puhul (Joonis 3.8). Horisontaaltelg näitab ettevõtjate osakaalu, kes tegelevad keskkonnamõju vähendamisega, ning vertikaaltelg nende osakaalu, kes keskenduvad sotsiaalse mõju suurendamisele. Riikide lõikes on näha selgeid erinevusi: näiteks Luksemburg, Saksamaa ja Rumeenia paistavad silma tugeva fookusega sotsiaalse mõju suurendamisele, samas kui Horvaatia ja Poola näitavad kõrget pühendumust nii keskkonna- kui sotsiaalsetele eesmärkidele.

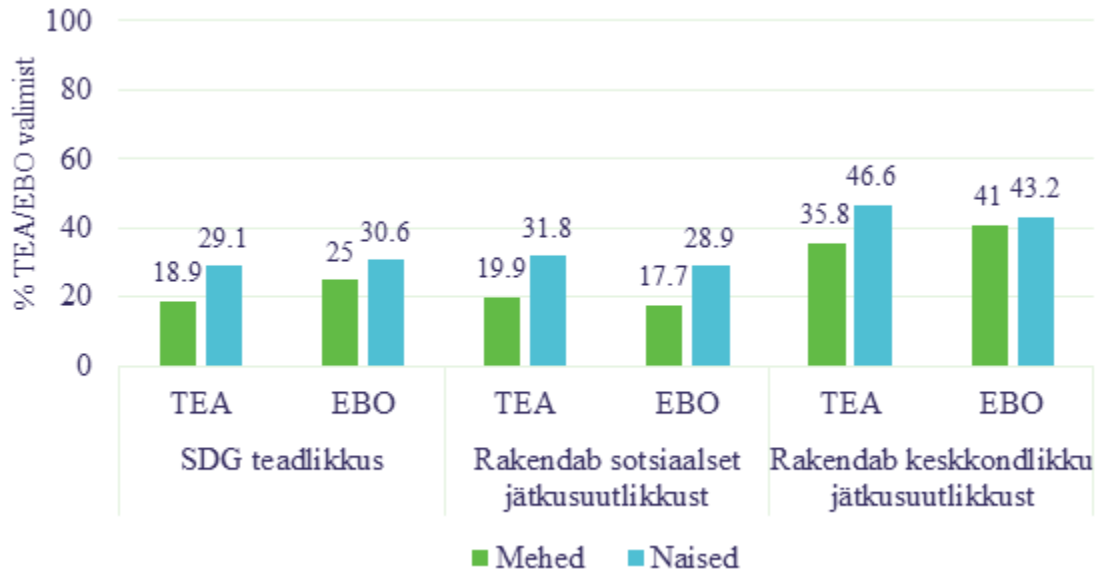
Eesti positsioneerub joonisel pigem tagasihoidlike näitajatega mõlemas mõõtmes, jäädes alla paljudele teistele EL riikidele. See viitab, et Eestis tegutsevate alustavate ettevõtjate seas võiks jätkusuutlikkuse teemasid enam teadvustada ja rakendada, et tõsta rahvusvahelist konkurentsivõimet ja panust ühiskonda.

Joonis 3.8. *Seosediagramm jätkusuutlikkuse praktikate vahel varase faasi ettevõtetes (TEA) EL-s (%).*
Allikas: autorite arvutused GEM TEK 2024 andmete põhjal.

Jätkusuutlikkuse teadlikkus ja praktikad on Eesti ettevõtjate seas erinevad nii ettevõtlusfaasi kui soo lõikes (Joonis 3.9). Varase faasi ettevõtjatest on 29,1% naistest ja 18,9% meestest teadlikud ÜRO kestliku arengu eesmärkidest (SDG), samas väljakujunenud ettevõtjate seas on vastavad näitajad 30,6% ja 25%. Sotsiaalse jätkusuutlikkuse rakendamine on TEA puhul 31,8% naistel ja 19,9% meestel, EBO puhul aga 28,9% ja 17,7%.

Kõige kõrgemad näitajad on keskkondliku jätkusuutlikkuse rakendamisel: TEA seas 46,6% naistest ja 35,8% meestest, EBO puhul 43,2% naistest ja 41% meestest. See näitab, et naised pööravad keskkonnaalastele aspektidele rohkem tähelepanu, samas kui meeste osakaal on suurem SDG teadlikkuses ja sotsiaalse jätkusuutlikkuse rakendamises.

Joonis 3.9. *Jätkusuutlikkuse teadlikkus, prioriteedid ja praktikad varase faasi ettevõtjates (TEA) ja väljakujunenud ettevõtjad (EBO) soo järgi Eestis (%).*
Allikas: autorite arvutused GEM 2024 andmete põhjal.

Jätkusuutlikkuse teadlikkus ja jätkusuutlike praktikate rakendamine Eesti ettevõtjate seas GEM 2024 tulemustele tuginedes on alles kujunemisjärgus. Kuigi varasemad uuringud on rõhutanud ettevõtluse rolli jätkusuutlikkuse edendamisel (Muñoz & Cohen, 2018), viitavad GEMi andmed jätkuvale lõhele teadlikkuse ja tegelike praktikate vahel. Eesti ettevõtjad on ÜRO kestliku arengu eesmärkidest (SDG) teadlikumad kui Läti ja Leedu ettevõtjad, kuid jäävad oluliselt maha EL-18 keskmisest. Varase faasi ettevõtjate seas on SDG teadlikkus 23% ning väljakujunenud ettevõtjate seas 26,2%, mis näitab mõõdukat, kuid rahvusvahelises võrdluses tagasihoidlikku teadlikkustaset.

Jätkusuutlikkuse rakendamine praktikas on Eesti ettevõtjate seas veelgi tagasihoidlikum. Sotsiaalse jätkusuutlikkuse aspektid – töötajate heaolu, kogukonnaga panustamine ja võrdsed võimalused – on Eestis vähem levinud kui Lätis, Leedus ja EL-i riikides keskmiselt. Keskkondliku jätkusuutlikkuse osas on Eesti ettevõtted selgelt mahajäänud, kusjuures nii TEA (39,9%) kui EBO ettevõtjate (41,8%) näitajad on Balti naabritest madalamad. See viitab, et kuigi Eesti ettevõtjatel on teoreetiline teadlikkus SDG-dest suurem, ei ole see veel laiemalt tõlgitud süsteemseteks jätkusuutlikkuse praktikateks.

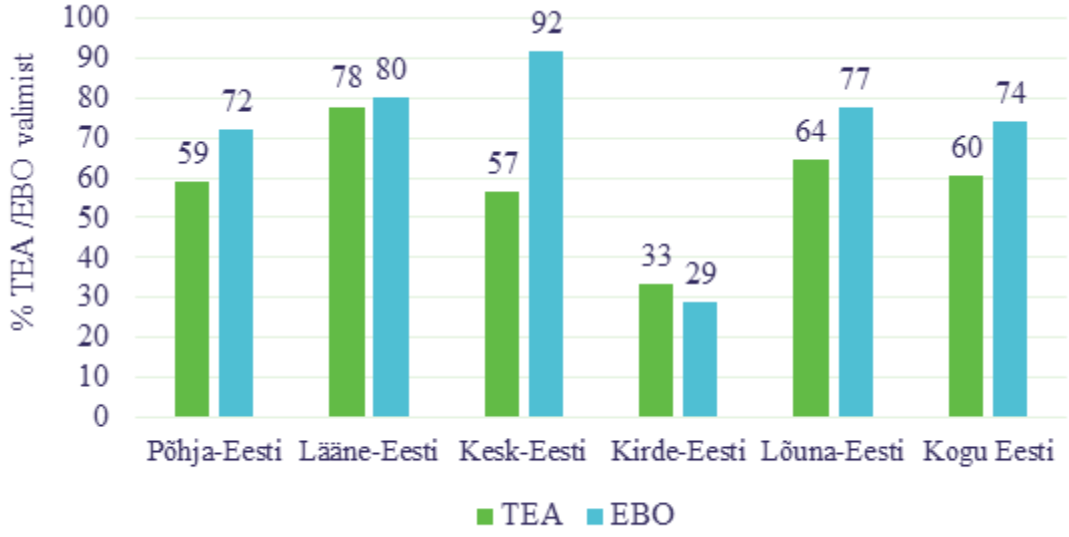
Sooline võrdlus näitab olulisi erinevusi hoiakutes ja tegudes. Naised on nii varase faasi kui väljakujunenud ettevõtluses oluliselt teadlikumad SDG-dest ning rakendavad järjekindlamalt nii sotsiaalseid kui ka keskkondlikke jätkusuutlikkuse praktikaid. Mehed seevastu on rohkem esindatud SDG teadlikkuses EBO faasis, kuid jäävad maha sotsiaalse jätkusuutlikkuse rakendamises. Kõige tugevam sooline erinevus ilmneb keskkondliku

jätkusuutlikkuse puhul, kus naisettevõtjad tegutsevad märgatavalt aktiivsemalt.

Kokkuvõttes joonistub Eesti ettevõtluskeskkonnast välja pilt, kus jätkusuutlikkus on küll väärtustena esile kerkinud, kuid tegelike ettevõtluspraktikateni jõuab see veel harva. Eesti ettevõtjad on teadlikumad kui Balti naabrid, kuid jäävad praktikates mahajääjate hulka nii sotsiaalsete kui keskkonnaalaste mõõdikute poolest. Soolised erinevused viitavad, et just naisettevõtjad on Eestis jätkusuutliku ettevõtluse peamine vedav jõud.

3.3 Ringmajandusalased hoiakud Eestis

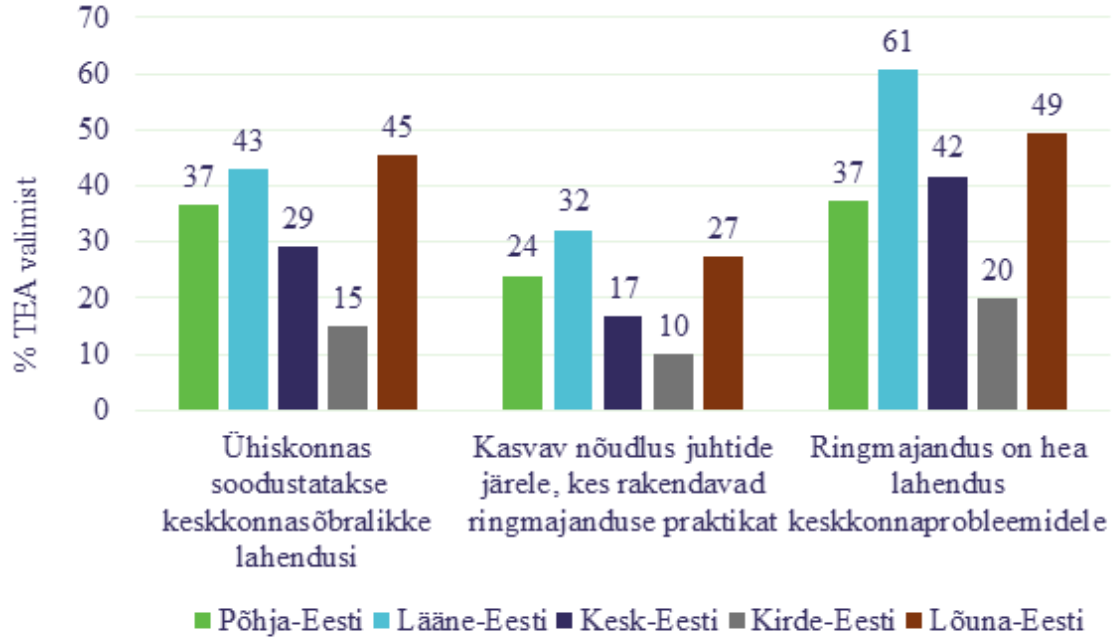
GEM 2024 andmete kohaselt on ringmajanduse teadlikkus Eesti ettevõtjate seas kõrge, kuid regiooniti ja ettevõtlusfaasi lõikes esineb märkimisväärseid erinevusi (Joonis 3.10). Kõige teadlikumad on väljakujunenud ettevõtjad (EBO) Kesk-Eestis, kus näitaja ulatub 92%-ni, samas varase faasi ettevõtjate (TEA) seas on see 57%. Lääne-Eestis on mõlemad grupid peaaegu võrdselt teadlikud (TEA 78%, EBO 80%), Põhja-Eestis aga on erinevus suurem (TEA 59%, EBO 72%). Lõuna-Eestis on teadlikkus samuti kõrge (TEA 64%, EBO 77%), kuid Kirde-Eestis jäävad näitajad oluliselt madalamaks (TEA 33%, EBO 29%), mis viitab piirkondlikule mahajäämusele. Üldiselt on kogu Eesti keskmine 60% TEA ja 74% EBO seas, mis näitab, et ringmajanduse põhimõtted on tuntud, eriti väljakujunenud ettevõtjate hulgas.

Joonis 3.10. *Ringmajanduse teadlikkus varases faasis (TEA) ja väljakujunenud ettevõtjates (EBO) Eestis (%). Allikas: autorite arvutused GEM TEK 2024 andmete põhjal.*

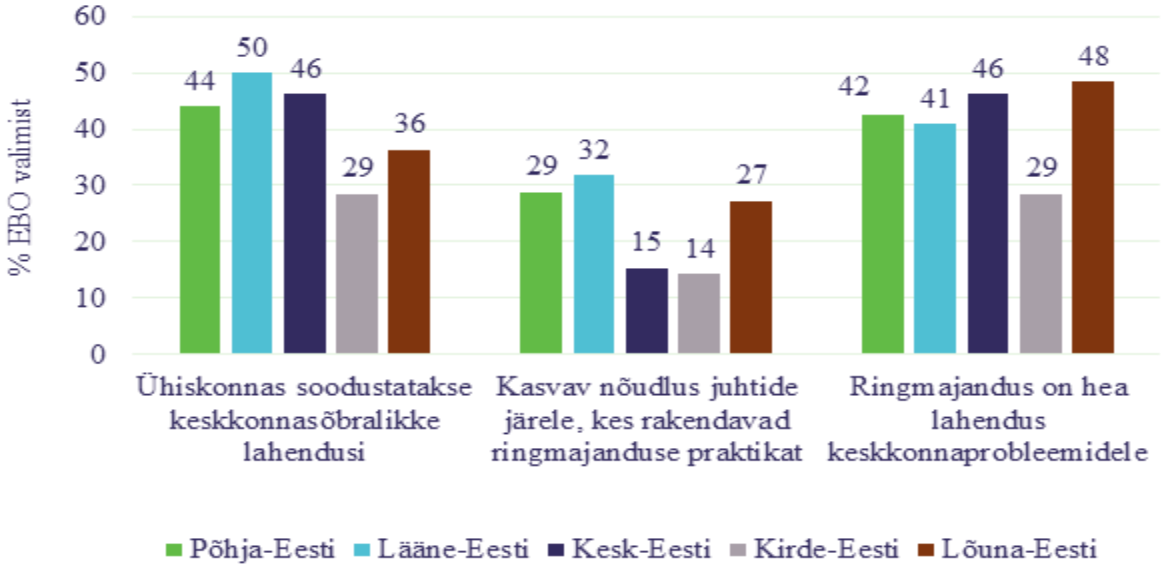
Uuringu andmete järgi on varase faasi ettevõtjate (TEA) ringmajanduse teadlikkus Eestis regiooniti erinev (Joonis 3.11). Kõige enam peetakse ringmajandust heaks lahenduseks keskkonnaprobleemidele Lääne-Eestis, kus seda arvab 61% ettevõtjatest, mis on selgelt kõrgem kui teistes piirkondades (nt Lõuna-Eestis 49% ja Kesk-Eestis 42%). Lõuna-Eestis on suurim osakaal neid, kes leiavad, et ühiskonnas soodustatakse keskkonnasõbralikke lahendusi (45%), samas kui Kirde-Eestis on see vaid 15%. Kasvavat nõudlust juhtide järele, kes rakendavad ringmajanduse praktikat, tunnetatakse enim Lääne-Eestis (32%) ja Lõuna-Eestis (27%), kuid Kirde-Eestis ja Kesk-Eestis on vastavad näitajad madalad (10% ja 17%). Analüüs näitab, et ringmajanduse olulisust keskkonnaprobleemide lahendamisel mõistetakse kõige

paremini Lääne- ja Lõuna-Eestis, samas kui Kirde-Eestis on teadlikkus madalam.

Joonis 3.11. *Varase faasi ettevõtjate (TEA) ringmajanduse teadlikkus Eestis (%).*
Allikas: autorite arvutused GEM TEK 2024 andmete põhjal.

Joonis 3.12 kajastab väljakujunenud ettevõtjate hinnanguid ringmajanduse teemadele eri Eesti piirkondades. Andmed näitavad, et keskkonnasõbralike lahenduste soosimist ühiskonnas tunnetatakse kõige enam Lääne- ja Kesk-Eestis (50% ja 46%), samas kui Kirde-Eestis on teadlikkus madalam (29%). Ringmajanduse praktikaid rakendavate juhtide järele kasvavat nõudlust tajutakse samuti piirkonniti erinevalt — eriti madal on see Kesk- ja Kirde-Eestis (15% ja 14%).

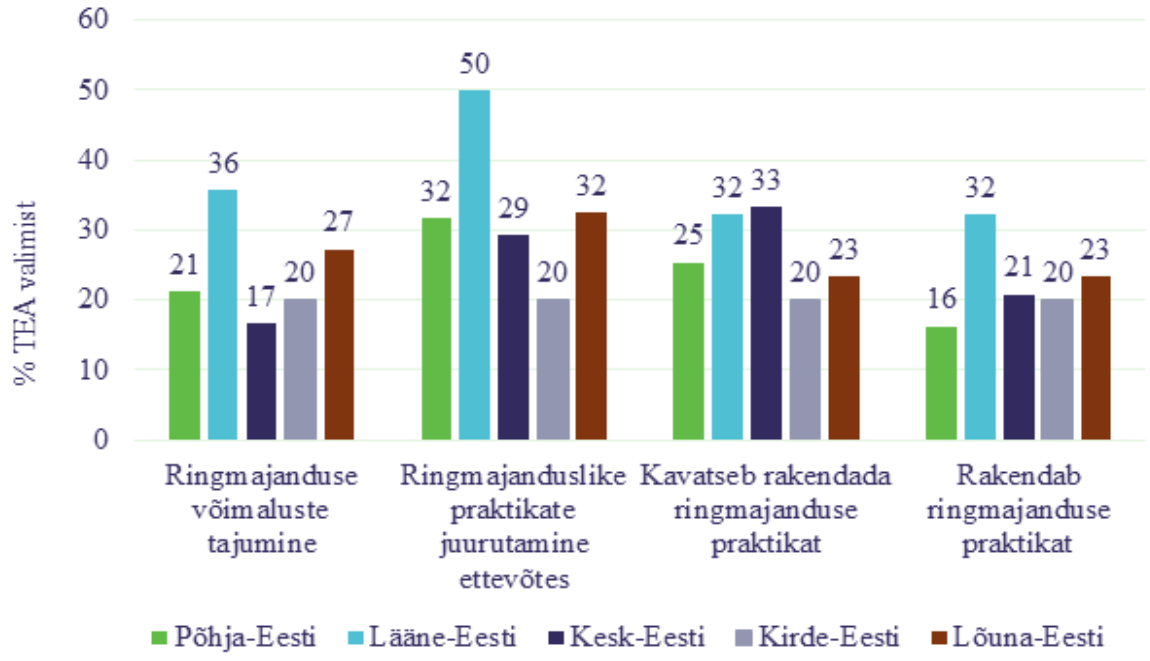

Joonis 3.12. *Väljakujunenud ettevõtjate (EBO) ringmajanduse teadlikkus Eestis (%).*
Allikas: autorite arvutused GEM TEK 2024 andmete põhjal.

Ringmajandust keskkonnaprobleemide heaks lahendajaks peetakse enim Lõuna- ja Kesk-Eestis (48% ja 46%), mis viitab regiooniülestele erinevustele ettevõtjate keskkonnateadlikkuses ja ringmajanduse potentsiaali mõistmises.

GEM uuring keskendub ringmajanduse võimaluste tajumisele, kavatsustele ja tegelikele praktikatele ning esmalt vaatleme seda Eesti piirkondades varase faasi ettevõtluse puhul (Joonis 3.13). Andmetest ilmneb, et ringmajanduse võimaluste tajumine, praktikate juurutamise kavatsused ja juurutamine on kõige kõrgemad Lääne-Eestis, kus vastavad näitajad ületavad 30% piiri, juurutamine isegi 50% näitaja.

Madalamad on tulemused Kirde- ja Kesk-Eestis, kuigi kavatsus ringmajanduslikke praktikaid rakendada on Kesk-Eestis ootamatult kõrge (33%). Põhja- ja Lõuna-Eesti näitajad paiknevad teiste regioonid tulemuste vahepeal.

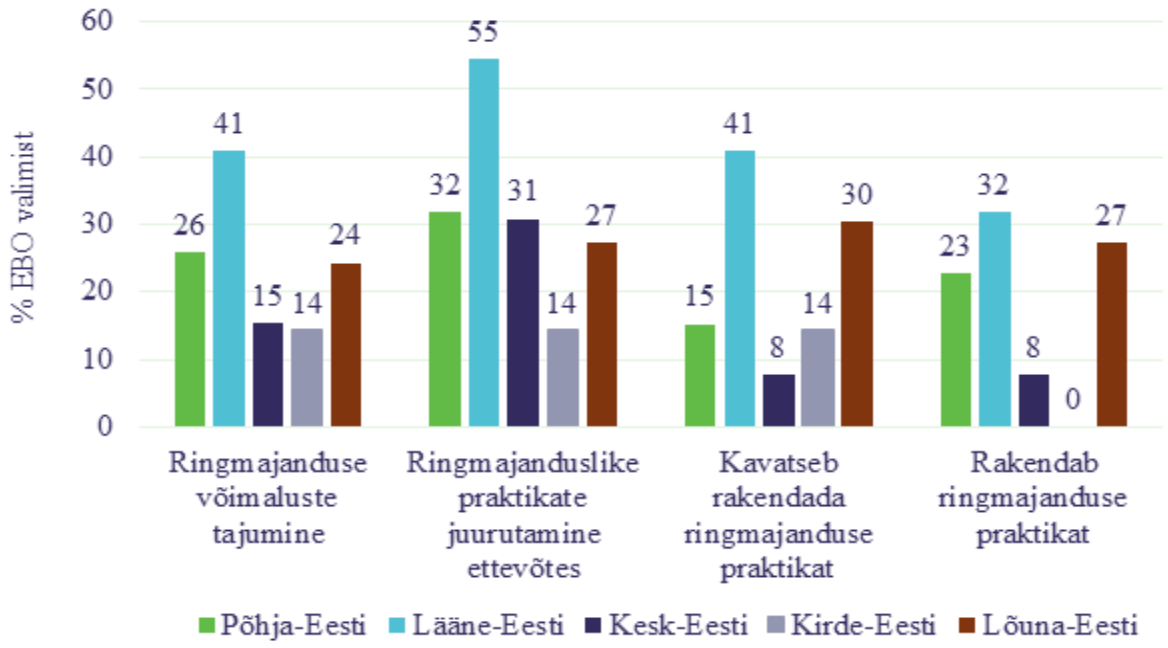

Joonis 3.13. *Varase faasi ettevõtjate (TEA) ringmajanduse prioriteedid ja praktikad Eestis (%).*
Allikas: autorite arvutused GEM TEK 2024 andmete põhjal.

Seega on ringmajanduse omaksvõtt ja teadlikkus varases ettevõtlusfaasis piirkonniti varieeruv, peegeldades erinevaid arengutasemeid ja võimalikke regionaalseid toetuskeskkondi. Vaatame ka väljakujunenud faasi ettevõtjate (Joonis 3.14) hinnanguid ringmajanduse võimaluste tajumisele ning ringmajanduslike praktikate kasutamisele eri Eesti piirkondades.

Tulemused näitavad, et Lääne-Eestis on ringmajandusega seotud teadlikkus ja tegevusvalmidus selgelt kõrgem kui teistes piirkondades: seal tajub ringmajanduse võimalusi 41% ja praktikaid juurutab või plaanib juurutada umbes 50% ettevõtjatest. Põhja-, Kesk- ja Lõuna-Eestis on need näitajad märksa tagasihoidlikumad ning Kirde-Eestis juba oodatult veelgi madalamad, viidates madalaimale ringmajanduslikule valmidusele.

Seega ilmnevad varase faasi ettevõtluses tugevad piirkondlikud erinevused, mis osutavad ringmajanduse arengutaseme ja võimaluste tajumise ebavõrdsele jaotumisele üle Eesti.

Joonis 3.14. *Väljakujunenud ettevõtjate (EBO) ringmajanduse prioriteedid ja praktikad Eestis (%). Allikas: autorite arvutused GEM TEK 2024 andmete põhjal.*

Kokkuvõttes iseloomustab Eesti ettevõtluskeskkonda ringmajanduse osas suutlikkuse ja valmiduse regionaalne ebavõrdsus. Lõuna- ja Lääne-Eesti on ringmajanduse edendamisel selges kasvutrendis, samas kui Kirde-Eestis on potentsiaal alles suuresti kasutamata. Üleriigiliselt on ringmajanduse rakendamine alles kujunemisjärgus, kuid olemasolevad erinevused pakuvad olulist sisendit regionaalpoliitika ja toetusskeemide sihtimiseks. Varase faasi ettevõtlus on silmnähtavalt aktiivsem ja piirkondlikult ka ühtlasem ringmajanduspraktikate juurutamisel ja rakendamisel.

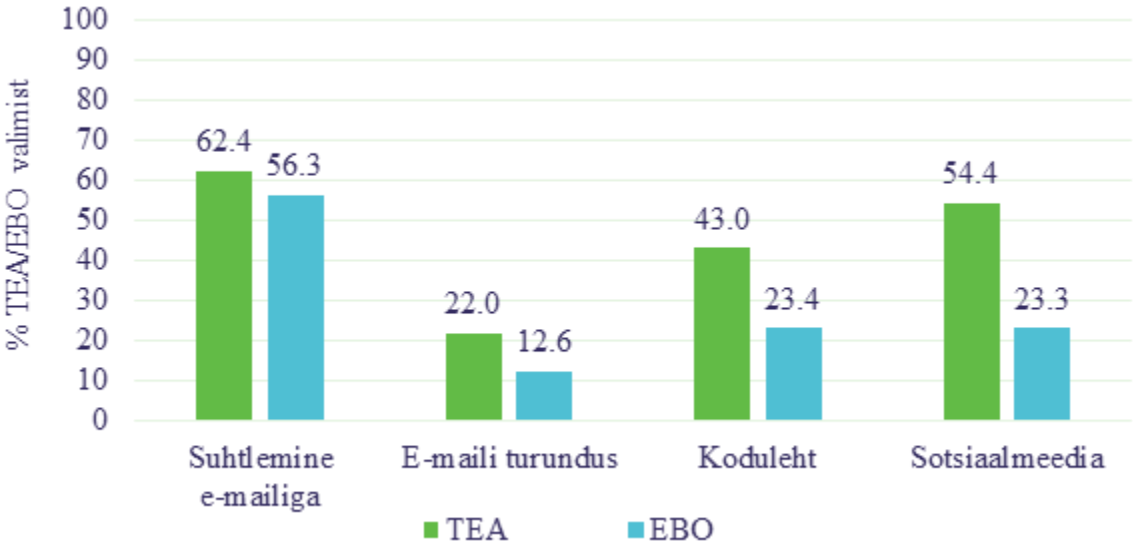
Väljakujunenud ettevõtluse puhul üllatavad ühelt poolt Põhja-eesti madal rakendamise kavatsusmäär ja teisalt kirde-Eestis silmatorkav null. See viitab vajadusele piirkondlike sihtprogrammide järele, mis toetaksid üleminekut jätkusuutlikumale ettevõtlusele, tutvustamaks erinevaid võimalusi ja ärimudelite arendusi, arvestades ka regionaalsetest eripäradest tulenevate võimalustega.

3.4 Ettevõtluse TI ja digiturundusteadlikkus

Tehisintellekti (TI) juurutamise ajajärk on ettevõtluses arenevates riikides kätte jõudnud, et kindlustada konkurentsivõime. Eelmise aasta (2023) GEM uuringu tulemused näitasid, et kõige kiiremini on TI kasutusele võetud digiturunduses. Joonisel 3.15 on toodud digiturunduse olulisus varase faasi ja väljakujunenud ettevõtjate igapäevases äritegevuses Eestis 2024. aastal. Nagu jooniselt näha, on EBO näitajad üldiselt madalamad kui TEA faasi ettevõtjate näitajad, mis viitab sellele, et viimased kasutavad digikanaleid aktiivsemalt oma tegevuse toetamiseks. Kõige väiksem erinevus kahe ettevõtjate rühma vahel ilmneb suhtlemisel e-maili teel klientide ja/või töötajatega – varase faasi puhul 62,4% ja väljakujunenud ettevõtete puhul 56,3%, ehk vaid 6,1 protsendipunkti. Oluliselt suurem erinevus on e-maili turunduse kasutamisel: TEA faasi ettevõtjatest rakendab seda 22,0%, samas kui EBO puhul vaid 12,6% (vahe 9,4 protsendipunkti).

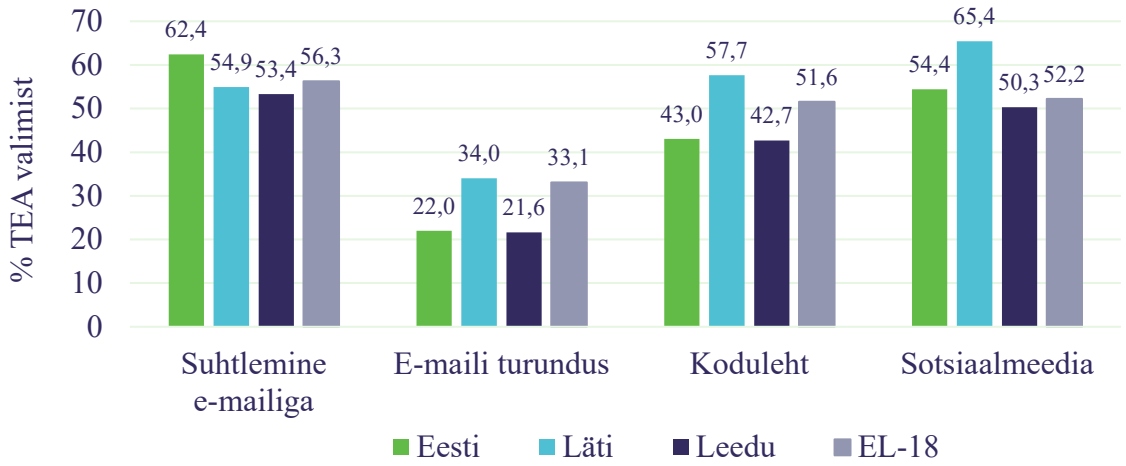
Kodulehe kasutamine klientide informeerimiseks on samuti olulisem TEA faasi

ettevõtjate seas (43,0%), võrreldes EBO-ga (23,4%), mis teeb erinevuseks 19,6 protsendipunkti. Kõige suurem vahe ilmneb sotsiaalmeedia kasutamises, mida rakendab 54,4% TEA faasi ettevõtjatest ja 23,3% EBO-st – erinevus 31,1 protsendipunkti. TEA faasi ettevõtjad kasutavad oma igapäevases tegevuses oluliselt rohkem digikanaleid, mis viitab nende suuremale paindlikkusele ja kohanemisvõimele ning näitab, et digiturundus on uute ettevõtjate jaoks oluline vahend turule sisenemisel ja kliendisuhete arendamisel.

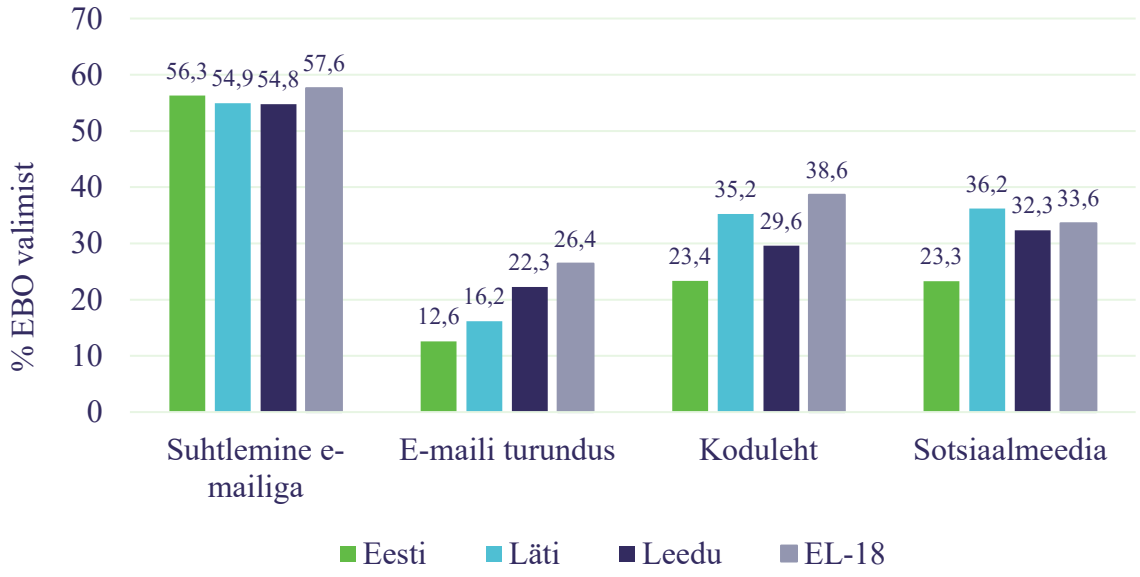
***Joonis 3.15**. Varase faasi ettevõtjate (TEA) ja väljakujunenud ettevõtjate (EBO) digiturunduse olulisus ettevõtte igapäevases äritegevuses, Eesti 2024. a (%).*
Allikas: autorite arvutused Eesti GEM TEK andmete põhjal.

Joonis 3.16 paigutab varase faasi ettevõtjate digiturunduse olulisuse nende igapäevases äritegevuses rahvusvahelisse konteksti, võrreldes Eestit, Lätit ja Leedut 2024. aastal. Eestis on kõige enam levinud suhtlus e-mailiga klientide ja/või töötajatega – seda kasutab 62,4% Eesti varase faasi ettevõtjatest, mis on kõrgem kui Lätis (54,9%) ja Leedus (53,4%). Eesti ettevõtjad väärtustavad otsest ja personaalsemat kliendisuhtlust digikanalite kaudu. Samas on teistes digiturunduse valdkondades Läti ettevõtjad eduseisus. Näiteks kasutab e-maili turundust 34,0% Läti ettevõtjatest, samas kui Eestis on vastav näitaja 22,0% ja Leedus 21,6%. Ka kodulehe kasutamine klientide informeerimiseks on Lätis kõige levinum (57,7%), võrreldes Eesti (43,0%) ja Leedu (42,7%) ettevõtjatega. Sotsiaalmeedia kasutamine äritegevuses on samuti kõige aktiivsem Lätis (65,4%), samas kui Eestis on see 54,4% ja Leedus 50,3%. Kuigi Eesti ettevõtjad kasutavad digikanaleid laialdaselt, on nende turunduslik potentsiaal teiste Balti riikidega võrreldes vähem rakendatud. Läti ettevõtjad paistavad seevastu silma digiturunduse terviklikuma ja aktiivsema kasutamise poolest, mis võib anda neile parema nähtavuse ja konkurentsieelise nii kodu- kui ka välisturul.

Joonis 3.16. *Varase faasi ettevõtjate (TEA) digiturunduse olulisus ettevõtte igapäevases äritegevuses; Eesti, Läti ja Leedu 2024. a (%).*
Allikas: autorite arvutused GEM TEK 2024 andmete põhjal.

Samuti on võimalik võrrelda digiturunduse olulisust Eesti väljakujunenud ettevõtjate jaoks nende igapäevases äritegevuses Läti ja Leeduga 2024. aastal (Joonis 3.17). Sarnaselt varase faasi ettevõtjatele kasutavad ka Eesti väljakujunenud ettevõtjad kõige enam suhtlemist e-mailiga klientide ja/või töötajatega – seda teeb 56,3% Eesti ettevõtjatest, mis on üsna sarnane Lätile (54,9%) ja Leedule (54,8%). See näitab, et e-mail on kõigis Balti riikides oluline ja laialdaselt kasutatav kommunikatsioonikanal. E-maili turundus on kõige enam levinud Leedus (22,3%).

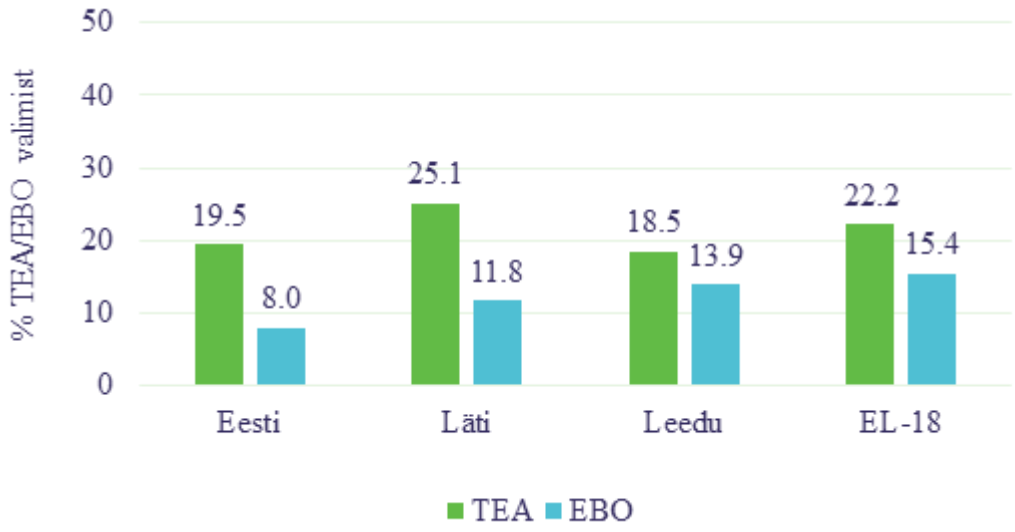
Joonis 3.17. *Varajase faasi ettevõtlusaktiivsus ja väljakujunenud ettevõtjad sektorite järgi Balti riikides 2024.*
Allikas: autorite arvutused GEM TEK 2024 andmete põhjal.

E-maili turundus on populaarsem ka Euroopa riikides, samas kui Läti (16,2%) ja Eesti (12,6%) seda võimalust sama palju ei hinda. Näeme taas, et Leedu ettevõtjad pööravad rohkem tähelepanu ka e-posti kasutamisele turundus- ja müügivahendina.

Kodulehe kasutamine klientide informeerimiseks on kõige sagedasem Lätis (35,2%), samas kui Leedus (29,6%) ja Eestis (23,4%) on vastavad näitajad mõnevõrra madalamad.

Samuti on Lätis (36,2%) kõige levinum sotsiaalmeedia turundus, millele järgnevad Leedu (32,3%) ja Eesti (23,3%). Eesti väljakujunenud ettevõtjad eelistavad pigem otsesuhtlusele keskenduvat digiturundust, nagu e-maili kasutamine, samas kui Läti ja Leedu ettevõtted rakendavad mitmekesisemaid ja aktiivsemaid digikanaleid. See võib anda neile suurema nähtavuse ja paremad võimalused klientide kaasamiseks digitaalses ärikeskkonnas.

Joonis 3.18 annab ülevaate tehisintellekti (TI) tööriistade olulisusest ettevõtte ärimudeli ja strateegia elluviimisel järgmise kolme aasta jooksul Eesti, Läti ja Leedu varase faasi ja väljakujunenud ettevõtjate seas. Eestis ja Lätis peavad TEA faasi ettevõtjad tehisintellekti tööriistu oma ärimudeli jaoks olulisemaks kui EBO faasi ettevõtjad. Eestis peab TI tööriistu oluliseks 19,5% TEA faasi ettevõtjatest, samas kui EBO faasi ettevõtjate puhul on vastav näitaja vaid 8%. Lätis on erinevus samuti märgatav – 25,1% TEA faasi ettevõtjatest ja 11,8% EBO faasi ettevõtjatest peavad TI tööriistu oluliseks.

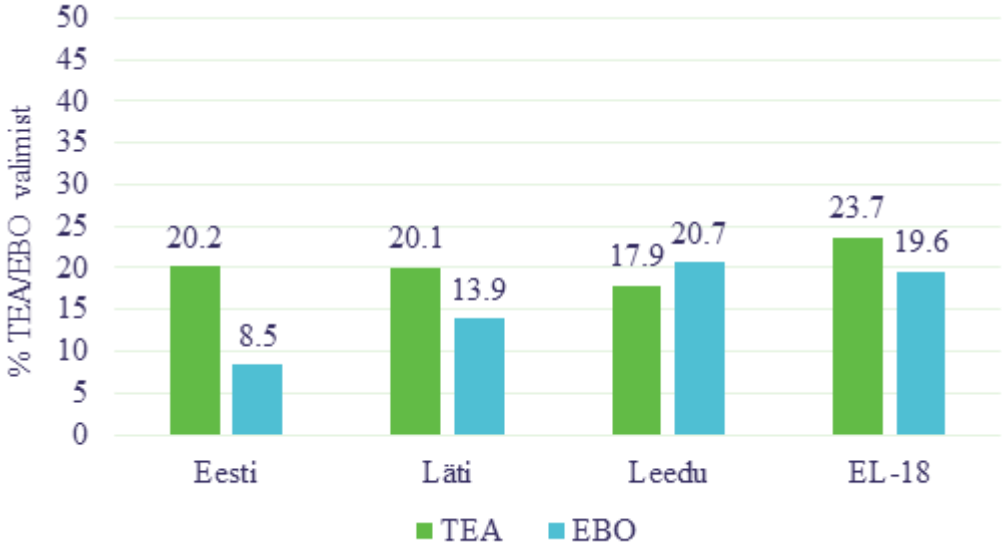
***Joonis 3.18**. Varase faasi (TEA) ja väljakujunenud ettevõtjate (EBO) tehisaru (TI) tööriistadel olulisus 2024. aastal; Eesti, Läti ja Leedu (%).*
Allikas: autorite arvutused GEM TEK 2024 andmete põhjal.

Leedus on olukord vastupidine – seal hindavad EBO faasi ettevõtjad tehisintellekti tähtsust kõrgemalt (20,7%) kui TEA faasi ettevõtjad (17,9%). See näitab, et Leedus on TI kasutamine juba sügavamalt juurdunud ka stabiilsemates ettevõtetes, samas kui Eestis ja Lätis on uued ettevõtjad tehnoloogiliste uuenduste rakendamisel aktiivsemad. Eesti TEA faasi ettevõtjate TI tööriistade olulisuse hinnang on sarnane või isegi kõrgem kui Läti ja Leedu sama faasi ettevõtjatel. Seevastu Eesti EBO faasi ettevõtjad jäävad TI kasutamise olulisuse osas Lätist ja Leedust maha. Eestis on just TEA faasi ettevõtjad innovatsiooni ja uute tehnoloogiate kasutuselevõtu suhtes vastuvõtlikumad, samas kui pikaajaliselt tegutsenud ettevõtted on konservatiivsemad. Madalam teadlikkus või huvi TI vastu väljakujunenud ettevõtjate seas võib viidata vajadusele suurema teadlikkuse ja toetuse järele.

Joonis 3.19 näitab, kui oluliseks peavad varase faasi ettevõtjad ning väljakujunenud ettevõtjad tehisaru tööriistu oma ettevõtte ärimudeli ja strateegia elluviimisel järgmise kolme aasta jooksul. Eesti TEA ettevõtjate seas on TI tähtsus hinnatud kõrgemaks (20,2%) kui Lätis ja Leedus, kuid EBOde puhul jääb Eesti (8,5%) selgelt maha nii naaberriikidest kui ka EL-18 keskmisest. Leedus on EBOde hinnang TI olulisusele lausa kõrgem kui TEA ettevõtjatel, mis võib viidata suuremale küpsusele või vajadusele tehnoloogilisi lahendusi äritegevuses rakendada.

EL-18 keskmine ületab Balti riikide näitajaid mõlemas rühmas, peegeldades tehisaru

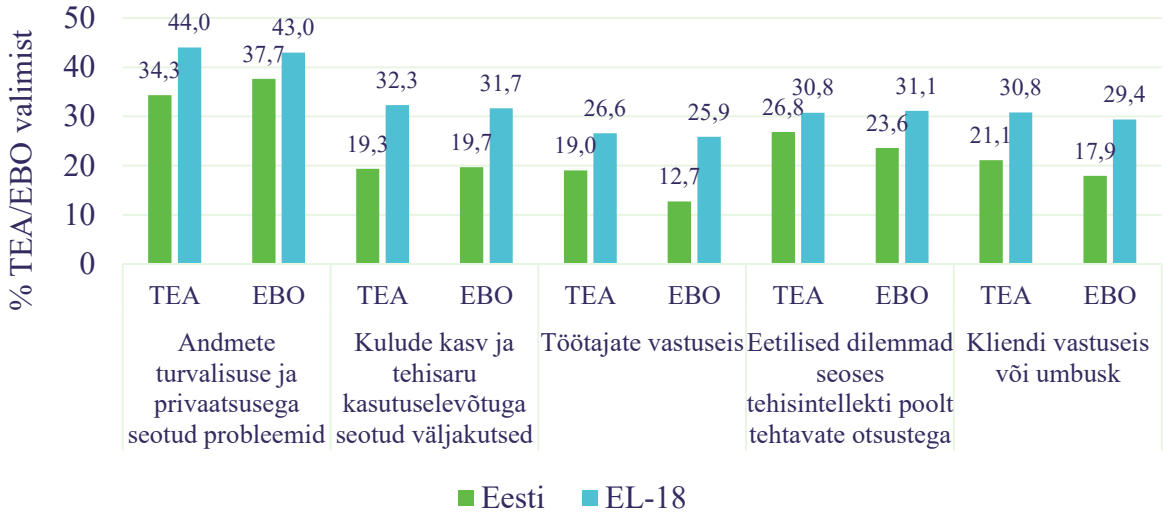
laiemat integreerimist ettevõtete arenguplaanides Euroopas tervikuna. Eesti jaoks võib see olla märgiks, et just väljakujunenud ettevõtted vajavad enam tuge ja julgustust TI kasutuselevõtuks.

***Joonis 3.19**. Varase faasi (TEA) ja väljakujunenud ettevõtjate (EBO) tehisaru (TI) tööriistade olulisus ettevõtte ärimudeli ja strateegia elluviimisele järgmise kolme aasta jooksul; Eesti, Läti ja Leedu 2024. a (%).*
Allikas: autorite arvutused GEM TEK 2024 andmete põhjal.

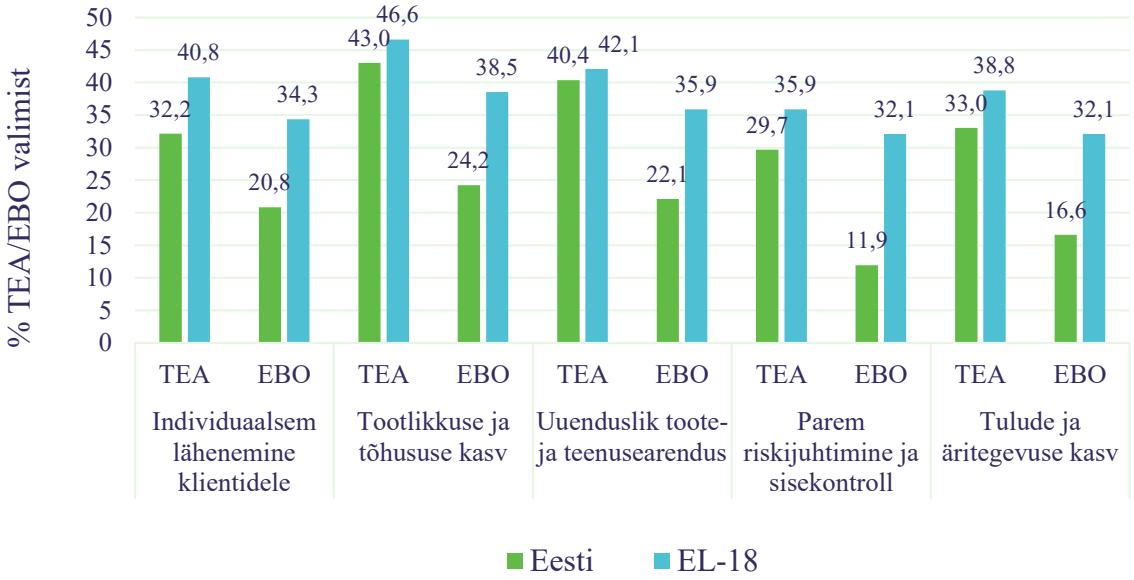
Eesti ettevõtjad tajuvad tehisaru kasutuselevõtul mitmeid negatiivseid mõjusid. Kõige sagedamini mainitakse andmete turvalisuse ja privaatsusega seotud probleeme, mida näeb umbes 35% Eesti ettevõtjatest, mis on veidi madalam kui EL-i keskmine (Joonis 3.20). Kulude kasv ja tehisaru rakendamise väljakutsed on samuti olulised, mõjutades ligikaudu 20% Eesti ettevõtjatest, jäädes samas oluliselt madalamaks kui EL-i keskmine. Töötajate vastuseis jääb 15% tasemele ning on EBO faasis madalam kui TEA puhul. Eetilised dilemmad seoses tehisintellekti otsustega on Eestis 25% juures, samas kui kliendi umbusk või vastuseis on umbes 20%. Võrdluses EL-18 keskmisega on Eesti näitajad kõikides aspektides veidi madalamad, mis viitab, et Eesti ettevõtjad tajuvad riske vähem olulistena.

Suurimad erinevused võrreldes Euroopa keskmisega on kulude kasvus, töötajate vastuseisu osas (eriti EBO faasis) ning klientide vastuseisu osas. Seda võib tõlgendada mitmeti, Eesti ettevõtjad võivad olla tehisaru osas positiivsemalt meelestatud või rakendatakse tehisarul põhinevaid lahendusi vähem, mistõttu ei tajuta ka selle negatiivseid külgi samavõrra kui EL-is keskmiselt.

Joonis 3.20. *Negatiivne mõju ettevõttele tehisaru (TI) kasutusele võtmisel Eestis varase faasi (TEA) ja väljakujunenud ettevõtjate (EBO) seas (%).*
Allikas: autorite arvutused GEM TEK 2024 andmete põhjal.

Eesti ettevõtjad näevad tehisaru kasutuselevõtul ka mitmeid positiivseid mõjusid, kusjuures ka positiivne mõju on madalam nagu oli negatiivne mõju kui võrrelda Eestit ja EL-i keskmist (Joonis 3.21). Kõige olulisemaks peetakse tootlikkuse ja tõhususe kasvu, mida mainib ligikaudu 35% Eesti ettevõtjatest, mis on veidi madalam kui EL-i keskmine (umbes 40%). Individuaalsem lähenemine klientidele on samuti märkimisväärne eelis, mida näeb umbes 25% Eesti ettevõtjatest. Uuenduslik toote- ja teenusearendus ning parem riskijuhtimine ja sisekontroll jäävad 20–30% tasemele, samas kui tulude ja äritegevuse kasvu näevad positiivse mõjuna umbes 20% ettevõtjatest.

Joonis 3.21. *Positiivne mõju ettevõttele tehisaru (TI) kasutusele võtmisel Eestis varase faasi (TEA) ja väljakujunenud ettevõtjate (EBO) seas (%).*
Allikas: autorite arvutused GEM TEK 2024 andmete põhjal.

Ettevõtlusfaaside võrdluses on TEA faasi näitajad kõikides aspektides kõrgemad kui EBO faasis, mis viitab sellele, et tehisaru kasutuselevõttu nähakse efektiivsuse ja innovatsiooni suurendamise vahendina eelkõige uuemate ettevõtete seas.

2024 aasta GEM andmed näitavad, et Eesti ettevõtjate digiturunduse kasutus ja hoiakud tehisintellekti (TI) suhtes eristuvad selgelt nii ettevõtlusfaasi kui ka Balti riikide võrdluses. Varase faasi ettevõtjad (TEA) kasutavad digiturunduse tööriistu märksa aktiivsemalt kui väljakujunenud ettevõtjad (EBO), mis viitab nende suuremale paindlikkusele ja kohanemisvõimele. Olulisemad erinevused ilmnevad sotsiaalmeedia kasutamises (TEA 54,4% vs EBO 23,3%) ja kodulehtede rakendamises (43,0% vs 23,4%), kuid ka e-posti turundus ja kliendisuhtlus on uute ettevõtjate seas levinumad. See kinnitab mustrit, et alustavad ettevõtted toetuvad nähtavuse kasvatamiseks ja klientide leidmiseks rohkem digitaalsetele kanalitele kui pikaajaliselt tegutsenud ettevõtted.

Balti võrdluses on Eesti ettevõtjad digiturundusteadlikud, jäädes mõnes valdkonnas Lätist maha. Läti ettevõtjad kasutavad aktiivsemalt e-posti turundust, kodulehti ja sotsiaalmeediat nii varases kui ka väljakujunenud ettevõtlusfaasis, mis võib pakkuda neile konkurentsieelist nii kodu- kui ka välisturgudel. Eesti tugevuseks on pidev ja järjepidev e-posti kasutamine kliendisuhtluses, kuid turunduslike digivõimaluste laiem kasutus on tagasihoidlikum kui naabritel.

Tehisintellekti osas valitseb Eestis selge erinevus ettevõtlusfaaside vahel. Varase faasi ettevõtjad näevad TI-l põhinevaid tööriistu olulisema osana oma tuleviku ärimudelitest (19,5%), samas kui väljakujunenud ettevõtjatest peab TI-d oluliseks vaid 8%. See näitab, et uued ettevõtted on innovaatilisemad ja avatumad tehnoloogilistele uuendustele, samas kui väljakujunenud ettevõtted on konservatiivsemad ja vähem valmis TI kasutusele võtma. Balti võrdluses on Leedu erandlik – seal peavad just väljakujunenud ettevõtjad TI-d olulisemaks, mis viitab sügavamale tehnoloogilisele lõimumisele stabiilsemates ettevõtetes.

Tehisintellekti kasutuselevõtu negatiivsete mõjude tajumine on Eesti ettevõtjate seas tagasihoidlikum kui EL-is keskmiselt. Kõige enam tekitavad muret andmeturbe riskid, kuid töötajate vastuseis ja kulude kasv nähakse väiksemate probleemidena kui teistes riikides. Positiivsed mõjud – tootlikkuse kasv, parem kliendikogemus ja uuenduslikum toote- ja teenusearendus – on TEA ettevõtjate seas märgatavalt tugevamalt esindatud kui EBO-s, mis kinnitab uuemate ettevõtete suuremat valmisolekut TI potentsiaali ära kasutada.

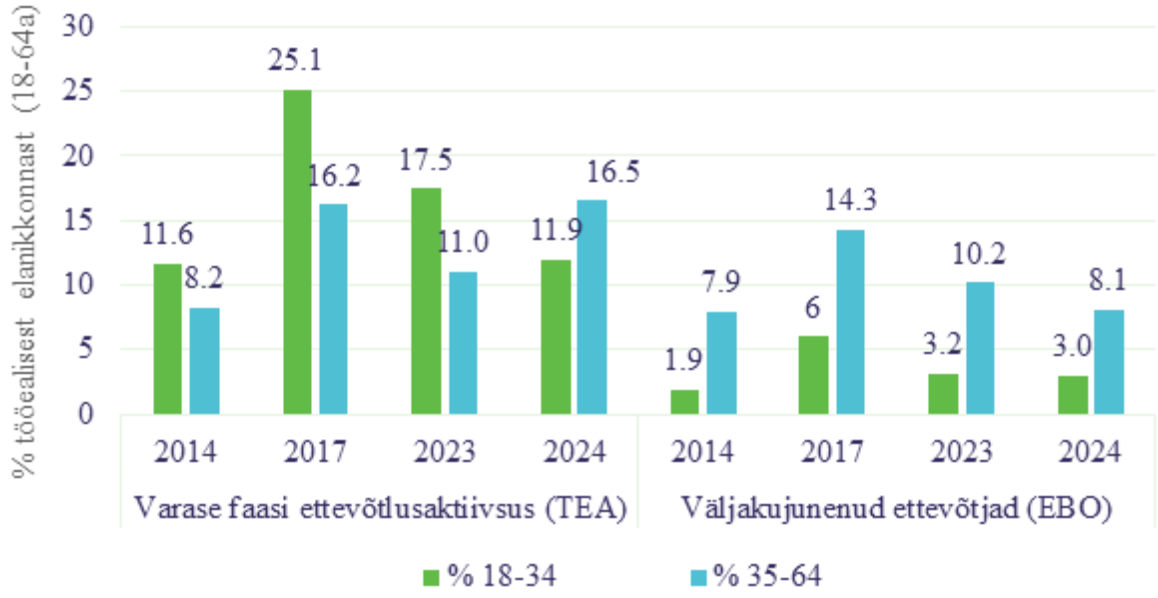
Kokkuvõttes näitab analüüs, et Eesti ettevõtjad hindavad digiturundust ja tehisintellekti võimalusi, kuid nende kasutamine on ebaühtlane. Varase faasi ettevõtted on digitaalselt aktiivsemad ja innovaatilisemad, samas kui väljakujunenud ettevõtjad on ettevaatlikumad ja jäävad nii digiturunduse kui TI rakendamise osas maha Läti ja Leedu kolleegidest. See viitab vajadusele tõsta teadlikkust, pakkuda praktilist tuge ja suurendada ettevõtjate võimekust digitehnoloogiate sihipäraseks kasutamiseks kõigis ettevõtlus-faasides.

4 MITMEKESINE ETTEVÕTLUS

Raportis arutleme Eesti ettevõtluse mitmekesisuse üle lähtudes ettevõtjate erisustest, nagu vanuselised ning soolised mõjutajad ning neist tulenevatest ettevõtlusalastest hoiakutest ja ettevõtlusambitsioonidest. Samuti uurime jätkuvalt Eesti regionaalseid erisusi. Analüüsime Eesti, Läti, Leedu ja valitud Euroopa riikide andmete taustal peamiselt viimaseid aasyais nagu 2023 ja 2024, aga kohati ka varasemat perioodi. Toome esile, milliseid võimaluste ja vajadustega seotud motivatsioonitegureid peavad Eesti ja Euroopa ettevõtjad varases ettevõtluse faasis oluliseks. Samuti uurime erinevate ettevõtjate tuleviku kasvulootusi.

4.1 Vanuselised erinevused

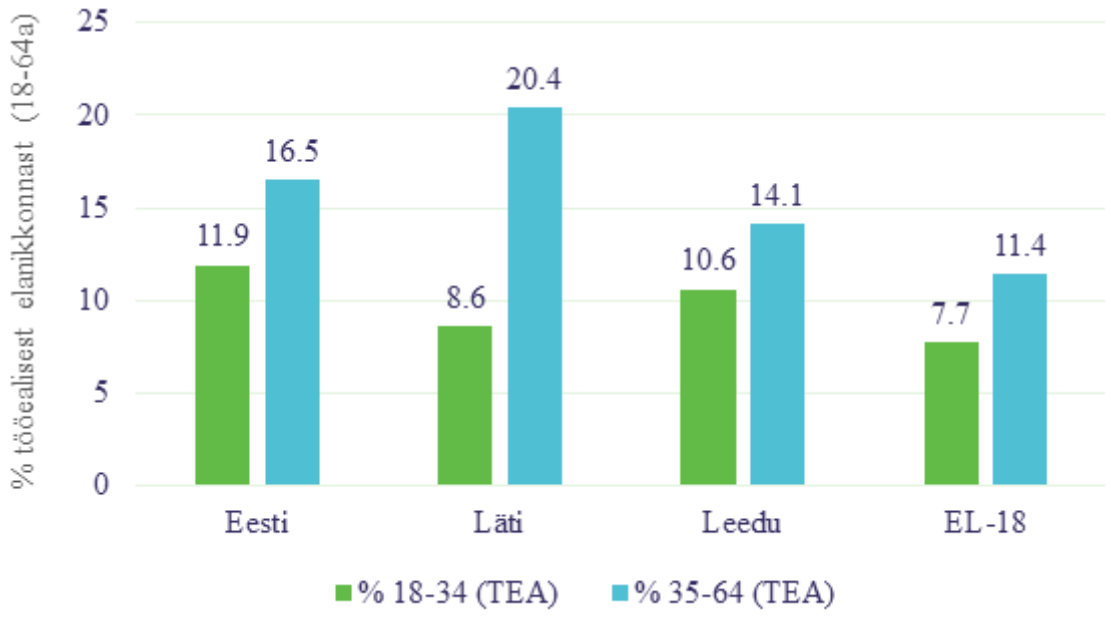
Kõrge TEA tase viitab sageli keskkonnale, kus inimesed on motiveeritud ja uute ettevõtete alustamiseks vajalike ressurssidega varustatud. Nende ettevõtete arenemine aitab suurendada EBO määra. Seega on TEA ja EBO vahel positiivne seos, kus kõrged TEA tasemed võivad tulevikus viia kõrgemate EBO tasemeteni. GEM 2014–2024 andmete järgi on Eesti ettevõtlustegevuse tase vanusegruppide lõikes oluliselt muutunud (Joonis 4.1).

Joonis 4.1. *Ettevõtlustegevuse tase vanusegruppide lõikes Eestis 2014-2024.*
Allikas: autorite arvutused GEM 2014-2024 andmete põhjal.

TEA faasi ettevõtlusaktiivsus oli 2017. aastal kõige kõrgem nooremas vanuserühmas (18–34), ulatudes 25,1%-ni, samas kui vanemas rühmas (35–64) oli see 16,2%. 2024. aastaks on noorte aktiivsus langenud 11,9%-ni, kuid vanema vanuserühma näitaja on tõusnud 16,5%-ni, mis viitab ettevõtluse vananemisele. EBO faasi ettevõtjate osakaal on mõlemas vanuserühmas oluliselt madalam, kuid trend näitab samuti langust: 2017. aastal oli 18–34 vanuserühmas 6% ja 35–64 vanuserühmas 14,3%, 2024. aastaks vastavalt 3% ja 8,1%. Noorte ettevõtlusaktiivsus on aastate lõikes vähenenud (2017-2024), samas kui vanemaealiste osakaal varases faasis on püsinud stabiilsem või isegi kasvanud. GEM 2024 andmete järgi on varase faasi ettevõtlusaktiivsus (TEA) vanuserühmade lõikes Balti riikides ja EL-i keskmises märkimisväärselt erinev (Joonis 4.2). Eestis on 18–34-aastaste aktiivsus 11,9%, samas kui 35–64-aastaste seas on see 16,5%, mis näitab vanemaealiste suuremat osalust ettevõtluses. Lätis on noorte aktiivsus madalam (8,6%), kuid vanema vanuserühma näitaja on kõrgeim – 20,4%, mis viitab tugevale ettevõtlusaktiivsusele küpsemas eas. Leedus on mõlemad näitajad madalamad (10,6% ja 14,1%), jäädes alla Eesti ja Läti tasemele.

Euroopa Liidu keskmine on 7,7% noorte ja 11,4% vanemaealiste seas, mis tähendab, et Eesti ja Läti ületavad EL-i keskmist märkimisväärselt. Eesti paistab silma tasakaalustatud, kuid pigem vanemaealiste ettevõtlusaktiivsusega ning suurem ettevõtlusaktiivsus vanemas vanuserühmas (35-64) on nähtav ka teiste riikides.

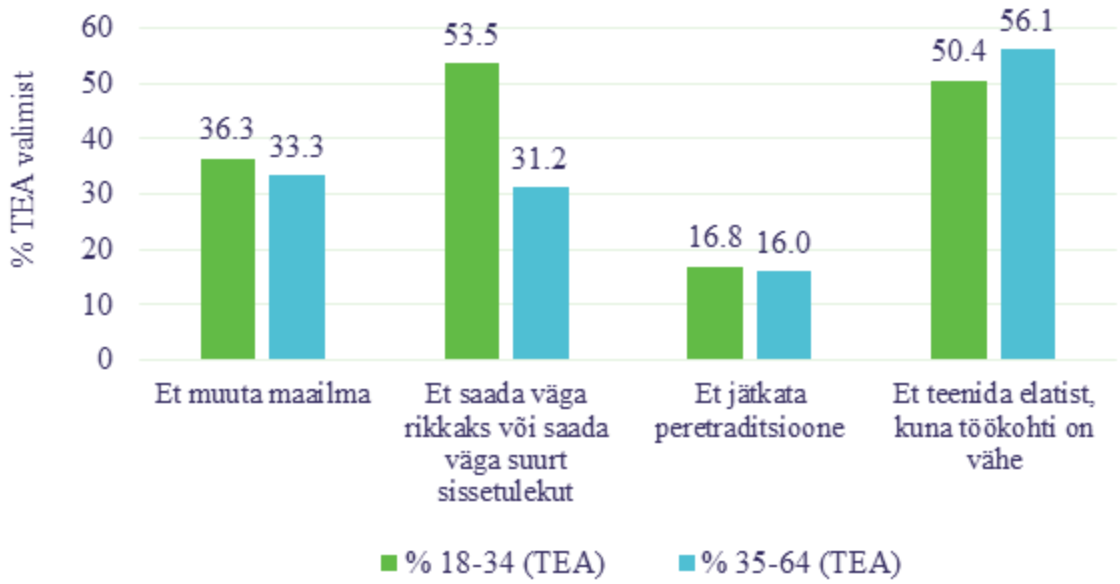

Joonis 4.2. *Varase faasi ettevõtlusaktiivsus (TEA) (% täiskasvanuid iga vanuserühma kohta) Balti riikides ja EL-18.*
Allikas: autorite arvutused GEM 2024 andmete põhjal.

Joonis 4.3 toob esile Eesti varase faasi ettevõtjate peamised ettevõtlusmotivatsioonid 2024. aastal, võrreldes kahte vanuserühma. Nooremate, 18–34-aastaste seas on kõige tugevam ajend soov saada väga rikkaks või saavutada väga suur sissetulek (53,5%), mis ületab märkimisväärselt vanema rühma vastavat näitajat. Samuti on noortel kõrgem soov ettevõtluse kaudu maailma paremaks muuta (36,3%). Vanemas, 35–64-aastaste rühmas, on aga domineerivaks ettevõtlusmotiiviks vajadus teenida elatist olukorras, kus töövõimalusi napib (56,1%), mis viitab ettevõtluse pragmaatilisemale käsitlusele. Pereettevõtluse jätkamine on mõlemas vanusegrupis kõige harvem mainitud põhjus.

Joonis näitab, et noorte ettevõtjate puhul on motiivid rohkem seotud eneseteostuse ja ambitsiooniga, samas kui vanemate jaoks on

ettevõtlus tihedamalt seotud majandusliku toimetulekuga.

Joonis 4.3. *Motivatsioon ettevõtlusega tegelemiseks TEA vanusegruppide järgi Eestis 2024. a. Allikas: autorite arvutused GEM 2024 andmete põhjal.*

GEM Eesti 2024 tulemused näitavad, et ettevõtlusaktiivsus Eestis on viimase kümnendi jooksul märkimisväärselt vanuseliselt ümber kujunenud, peegeldades nii demograafilisi muutusi kui ka majanduslikke ja tööturu trende. Kui 2017. aastal oli varase faasi ettevõtlus (TEA) selgelt kõige kõrgem 18–34-aastaste seas (25,1%), siis 2024. aastaks on noorte aktiivsus langenud 11,9%-ni. Vastupidiselt on vanemaealiste (35–64) ettevõtlusaktiivsus samal perioodil püsinud stabiilsem või tõusnud, saavutades 2024. aastal 16,5%, mis viitab ettevõtluse üha suuremale koondumisele küpsemasse vanuserühma.

Väljakujunenud ettevõtluses (EBO) on mõlemas rühmas toimunud langus: noorte seas on see vähenenud 6%-lt 3%-le ning vanemate seas 14,3%-lt 8,1%-le. Langustrend viitab ettevõtete suuremale lõpetamise määrale või keerulisemale püsimisele turul, mis omakorda mõjutab ettevõtlusstruktuuri vanuselist jaotust.

Võrdlus Balti riikide ja EL-18 keskmisega näitab, et Eesti ja Läti ületavad varase faasi ettevõtlusaktiivsuses tugevalt Euroopa keskmist. Eestis ja Lätis on mõlemad vanuserühmad ettevõtluses aktiivsemad kui EL-is tervikuna, kus vastavad näitajad on 7,7% noortel ja 11,4% vanemaealistel. Eriti silmapaistev on Läti 35–64 vanuserühma väga kõrge aktiivsus (20,4%), mis ületab nii Eesti kui ka Euroopa keskmisi.

Motivatsioonide võrdlus (Joonis 4.3) toob esile põlvkondade selged väärtus- ja eesmärgi erinevused. Nooremad ettevõtjad on märgatavalt ambitsioonikamad ja enese-teostusele suunatumad: 53,5% soovib ettevõtlusega saavutada kõrget sissetulekut ning 36,3% soovib oma tegevusega ühiskonda muuta. Vanemaealiste seas domineerib samal ajal vajaduspõhine ettevõtlus – üle poole (56,1%) alustab ettevõtlusega elatise teenimise eesmärgil töövõimaluste piiratuse tõttu.

Kokkuvõttes näitab GEM 2024, et Eesti ettevõtlus on vanusegruppide lõikes diferentseerunud: noorte roll ettevõtluses väheneb, samas kui küpses eas ettevõtjate osakaal on kõrge ning motiveeritud pigem majanduslikest vajadustest kui ambitsioonikast kasvust. Need trendid mõjutavad nii ettevõtlusökosüsteemi kui ka tulevikupotentsiaali, muutes oluliseks poliitikameetmed, mis toetaksid nii noorte ettevõtlusvalmidust kui vanemaealiste jätkusuutlikku tegutsemist.

4.3 Soolised erinevused

Naiste ettevõtlust peetakse üheks majandusarengu teguriks, eriti arengumaades. Oma ettevõtete loomise kaudu aitavad nad riike tööpuuduse määra vähendamisel ja isegi tööhõive määra suurendamisel, kui nad saavad ka teisi inimesi värvata. Seega saavad naised aidata kaasa oma riigi majanduskasvule ja mitmekesistada erinevaid sektoreid. Siiski erineb meeste ja naiste ettevõtlus nende isiklike ja ettevõtte profiilide poolest: nad alustavad ja juhivad äri erinevates valdkondades, arendavad erinevaid tooteid, järgivad erinevaid eesmärke ja struktureerivad oma äri erinevalt (Brush, 1992; Chaganti & Parasuraman, 1996; Verheul, 2003). Üha enam uuritakse meeste ja naiste erinevusi ettevõtluses. Üldiselt tegutsevad naised ettevõtluses siiski vähem ja seda erinevatel põhjustel, nagu riskikartus, kultuurilised tegurid, finantseerimisprobleemid jne.

Tabel 4.1 toob esile varase faasi ettevõtjate ja väljakujunenud ettevõtjate soolised erinevused Euroopa riikides. Enamikus riikides on meestel kõrgem ettevõtlusaktiivsus kui naistel, eriti EBO-de seas.

Tabel 4.1. Soolised erinevused TEA ja EBO faasis (%)

	TEA		EBO	
	mehed	**naised**	**mehed**	**naised**
Eesti	15,7	11,0	9,3	3,6
Läti	14,2	10,0	12,2	5,6
Leedu	11,6	11,6	4,4	2,0
Kreeka	5,9	5,2	18,4	11,3
Prantsusmaa	10,0	7,4	5,9	3,0
Hispaania	7,7	6,8	8,2	5,3
Ungari	8,5	4,9	9,2	4,5
Itaalia	12,7	6,6	8,6	5,1
Rumeenia	6,2	3,7	4,9	3,6
Austria	6,8	6,3	10,0	5,6
Rootsi	10,5	6,2	6,4	3,7
Poola	2,6	2,3	13,3	12,4
Saksamaa	11,0	8,5	7,3	4,6
Luksemburg	13,2	6,4	5,1	3,6
Küpros	13,4	6,0	10,6	6,1
Horvaatia	15,2	11,0	5,5	3,2
Sloveenia	11,4	5,5	11,4	5,7
Slovakkia	13,2	9,8	6,4	3,6
EL-18	9,9	6,4	8,7	5,4

Allikas: autorite arvutused GEM 2024 andmete põhjal.

Eesti puhul alustavad mehed ettevõtlusega märksa sagedamini kui naised (vastavalt 15,7% ja 11,0%), kuid erinevus suureneb veelgi väljakujunenud ettevõtjate hulgas (9,3% meeste ja 3,6% naiste seas). Leedus on TEA tasemel sooline tasakaal küll üsna võrdne, kuid EBO-de puhul on vahe naiste

kahjuks suur. Mõnes riigis, nagu Kreekas ja Poolas, on väljakujunenud ettevõtluses naiste osakaal võrreldes teistega küll kõrgem, kuid jääb siiski alla meeste näitajale.

EL-18 keskmised väärtused peegeldavad sama mustrit – naiste osakaal ettevõtluses on püsivalt väiksem nii ettevõtlusega alustamise kui ka selle jätkamise etapis. Need erinevused võivad viidata vajadusele tugevdada meetmeid, mis toetavad naiste püsivamat osalemist ettevõtluses ning vähendavad soolist ebavõrdsust ettevõtlus-ökosüsteemis.

Soolised erinevused varase etapi ettevõtlustegevuses ja väljakujunenud äriomandis peegeldavad laiemat ühiskondlikku normi, struktuurseid ebavõrdsusi ja institutsionaalseid takistusi, mis mõjutavad naiste osalemist ettevõtluses. Siin on eri riikides ka mõistetavalt regionaalsed erisused. Eestis on olukord aastaga aga pisut paranenud.

Sooline erinevus TEA faasis võib olla tingitud mitmetest teguritest, sealhulgas kultuurilistest normidest ja ligipääsust ressurssidele. Uuringud viitavad, et meestel ja naistel võivad olla ettevõtluseks erinevad motiivid. Kui mehed rõhutavad peamiste motivatsiooni-teguritena sageli võimaluste kasutamist ja rikkuse loomist, siis naised võivad olla rohkem mõjutatud tasakaalu leidmisest töö- ja pereelu vahel ning ettevõtja rolliga kaasnevast paindlikkusest. Soolise jaotumuse suhe on Eestis 2024. aastal TEA faasis 0,7 (pole muutunud alates 2017. aastast), mis näitab meeste domineerimist ettevõtluses (Tabel 4.2). Kui Leedus ja Euroopa Liidus keskmiselt võib näha sama suundumist, siis Lätis on varase faasi ettevõtluses mehi ja naisi võrdselt.

Tabel 4.2. Soolised erinevused TEA faasis 2024 aastal (%)

	Varase faasi ettevõtlusaktiivsus kokku (TEA) soo alusel		N/M suhtarv
	Mehed	Naised	
Eesti	15,7	11,0	0,7
Läti	11,6	11,6	1,0
Leedu	14,2	10,0	0,7
EL-18	10,5	7,2	0,7

Allikas: autorite arvutused GEM TEK 2024 andmete põhjal.

Uuringu andmetest selgub, et meeste osakaal ka väljakujunenud ettevõtjate seas on kõikides vaadeldud riikides oluliselt suurem kui naistel (Tabel 4.3). Eestis on 9,3% meestest ja 3,6% naistest väljakujunenud ettevõtjad, mis tähendab, et meeste ja naiste suhe ettevõtluses (N/M suhtarv) on 2,6 – seega on mehi selles ettevõtlusfaasis ligi kaks ja pool korda rohkem kui naisi. Lätis on meeste osakaal veelgi kõrgem (12,2%), samas kui naiste osakaal on 5,6%, mis annab suhtarvuks 2,2. Leedus on väljakujunenud ettevõtlus mõlema soo seas märksa tagasihoidlikum – vaid 4,4% meestest ja 2,0% naistest on selles faasis aktiivsed, kuid suguline erinevus on siiski sama suur kui Lätis (suhtarv 2,2). Euroopa Liidu 18 riigi keskmisel tasemel on meeste ja naiste erinevus väiksem: vastavalt 8,7% ja 5,1%, suhtarvuga 1,7. Eestis on sooline ebavõrdsus väljakujunenud ettevõtluses suurem kui nii Lätis, Leedus kui ka Euroopa Liidus keskmiselt. Kuigi Eestis on ettevõtlusaktiivsus kõrge, jõuavad naised harvem ettevõtluse pikaajalisse ja stabiilsesse faasi.

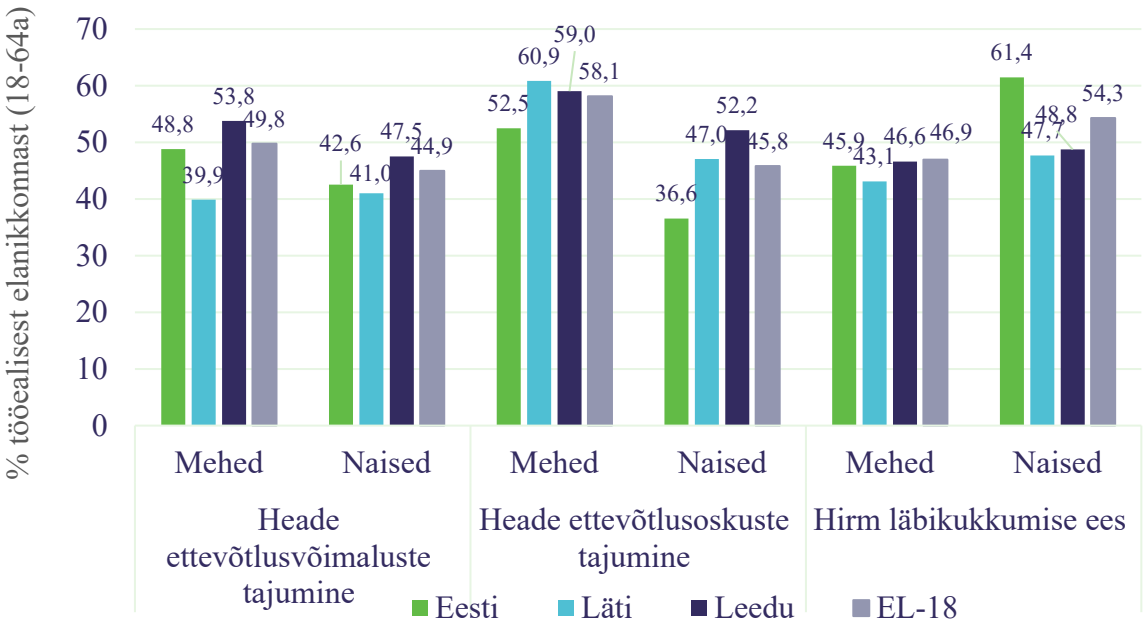
Tabel 4.3. Soolised erinevused EBO faasis 2024 aastal (%)

	Varase faasi ettevõtlusaktiivsus kokku (EBO) soo alusel		N/M suhtarv
	Mehed	Naised	
Eesti	9,3	3,6	2,6
Läti	12,2	5,6	2,2
Leedu	4,4	2,0	2,2
EL-18	8,7	5,1	1,7

Allikas: autorite arvutused GEM TEK 2024 andmete põhjal.

Joonis 4.4 võrdleb ettevõtlusega seotud hoiakuid meeste ja naiste seas Balti riikides ning EL-18 keskmiselt. Heade ettevõtlusvõimaluste tajumisel on meeste hinnangud üldiselt kõrgemad kui naistel – nii Eestis, Lätis kui Leedus usuvad mehed naistest sagedamini, et keskkond pakub häid võimalusi ettevõtte loomiseks. Ettevõtlusoskuste tajutud olemasolu näitab veelgi selgemat soolist erinevust: Balti naised tunnevad end meestest tunduvalt ebakindlamalt oma võimekuses ettevõtlusega edukalt toime tulla. Kõige suurem erinevus ilmneb aga läbikukkumishirmus – naised kardavad ettevõtlusriske oluliselt rohkem kui mehed, eriti Eestis, kus hirm läbikukkumise ees on lausa 61% naistest, ületades märgatavalt teiste riikide ja EL-18 keskmist.

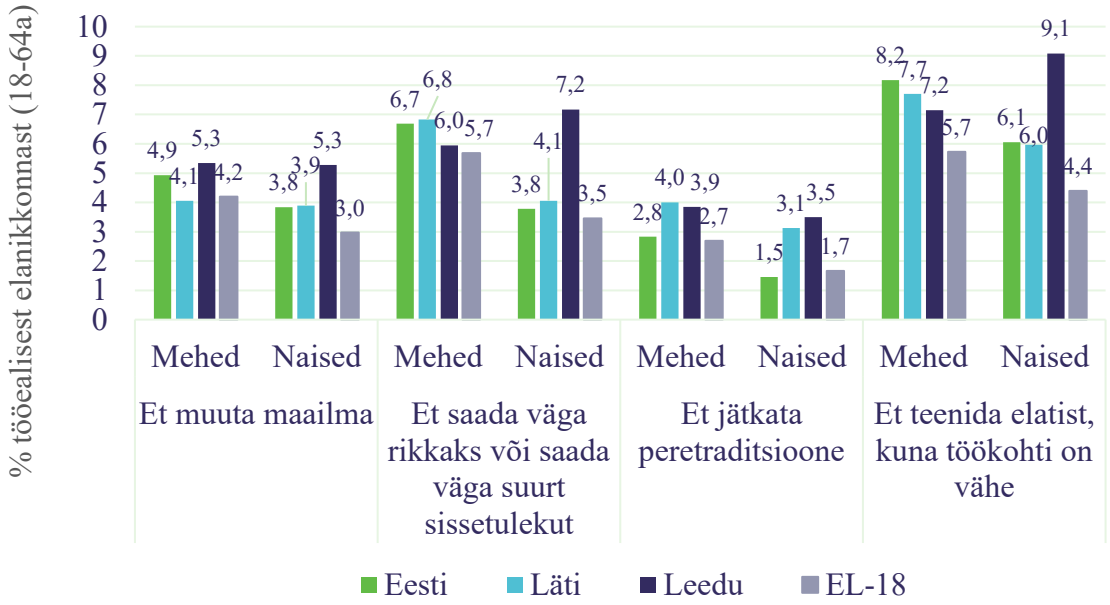
Tulemused osutavad, et lisaks oskuste arendamisele vajavad naised rohkem psühholoogilist tuge ja julgustust ettevõtlusse sisenemiseks, et vähendada riski tajumist ja tugevdada enesekindlust.

Joonis 4.4. *Hoiakud ettevõtluse suhtes meestel ja naistel (% tööealisest elanikkonnast) Balti riikides ja EL-18.*
Allikas: autorite arvutused GEM 2024 andmete põhjal.

Joonis 4.5 kirjeldab varase faasi ettevõtjate peamisi ettevõtlusmotivatsioone meeste ja naiste võrdluses Eestis ning võrdlusena ka Lätis, Leedus ja EL-18 riikides 2024. aastal. Balti riikides motiveerib mehi sagedamini soov saada väga rikkaks või saavutada kõrge sissetulek, kusjuures see on märkimisväärselt tugev ajend just Eestis ja Lätis. Naisi seevastu iseloomustab rohkem ettevõtlusega tegelemine vajadusest – elatise teenimiseks olukorras, kus töövõimalusi on vähe. See motivatsioon on eriti kõrge Leedus, kuid ka Eestis ja Lätis on see naiste seas olulisem kui meestel. Soov maailma paremaks muuta või pereettevõtluse jätkamine on mõlema soo puhul harvemad põhjused, jäädes madalamate

motivatsioonide hulka. Kokkuvõttes ilmneb sooline erinevus motivatsioonide struktuuris: mehi tõukab ettevõtlusse enam ambitsioon ja potentsiaalne majanduslik kasu, naiste eelistuseks on aga pragmaatilisem vajaduspõhine ettevõtlus, mis võib peegeldada erinevaid töö- ja karjäärivõimalusi ning teisalt ka riskitaju.

Joonis 4.5. *Motivatsioon ettevõtlusega tegelemiseks TEA meeste ja naiste puhul Eestis ja ELi riikides 2024.aastal.*
Allikas: autorite arvutused GEM 2024 andmete põhjal

GEM Eesti 2024 tulemused kinnitavad rahvusvaheliste uuringute järeldusi: kuigi naiste ettevõtlus on majandusarengu oluline mootor, osalevad naised ettevõtluses jätkuvalt vähem ning seisavad silmitsi spetsiifiliste struktuursete, kultuuriliste ja psühholoogiliste takistustega. Eesti andmed näitavad, et sooline lõhe ilmneb ühtemoodi nii ettevõtlusega alustamisel (TEA) kui ka väljakujunenud ettevõtluses (EBO). Varase faasi ettevõtluses (TEA) on Eestis meeste aktiivsus (15,7%) kõrgem kui naistel (11%). Sarnane suhe (N/M = 0,7) püsib võrreldes 2017. aastaga muutumatuna ning peegeldab EL-18 ja Leedu mustrit. Läti on ainus riik Baltikumis, kus noorte ettevõtjate hulgas on sooline tasakaal saavutatud (11,6% mõlema soo puhul). Väljakujunenud ettevõtluses (EBO) on sooline ebavõrdsus Eestis aga eriti suur: meeste aktiivsus (9,3%) ületab naiste oma ligi 2,6 korda, mis on kõrgem lõhe kui Lätis, Leedus ja EL-18 keskmiselt (1,7). See viitab naiste madalamale tõenäosusele jõuda pikaajalise ja stabiilse ettevõtluseni, mis võib olla seotud nii kapitali- ja võrgustikuriskidega kui ka perevastutuse suurema koormusega.

Sooliste erinevuste taga ei ole üksnes ettevõtlusaktiivsus, vaid ka erinevad hoiakud ja riskitaju. Mehed tajuvad Balti riikides järjepidevalt rohkem häid ettevõtlusvõimalusi ning hindavad oma ettevõtlusoskusi kõrgemalt. Naised tunnevad end ebakindlamalt, mis ilmneb eriti selgelt Eestis, kus hirm läbikukkumise ees (61%) on Euroopa keskmisest märgatavalt kõrgem. See psühholoogiline barjäär vähendab tõenäosust, et naised alustavad ettevõtlusega või kasvatavad oma ettevõtet.

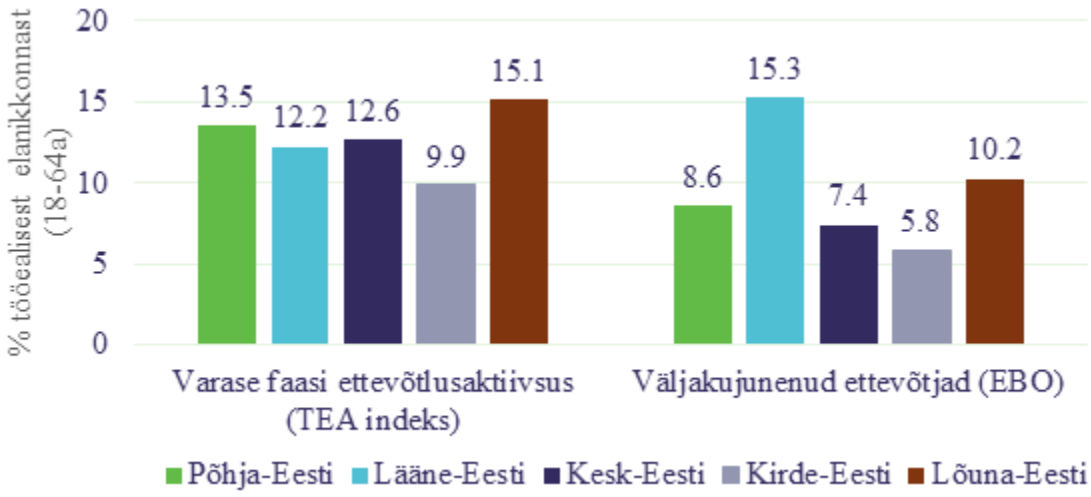
Motivatsioonide struktuur eristab sugusid samuti. Mehi motiveerib ettevõtluses rohkem majandusliku kasu ja sissetuleku kasv potentsiaal, samas kui naised alustavad sagedamini vajaduspõhiselt, näiteks elatise teenimiseks olukorras, kus sobivaid töökohti napib. Balti riikide lõikes on see muster järjepidev ning Eesti ei ole erand. Soov maailma paremaks muuta või pereettevõtet jätkata on mõlema soo puhul harvemad ajendid.

Kokkuvõttes näitavad GEM tulemused, et sugu kujundab ettevõtlusteekonda Eestis selgelt. Kuigi Eesti ettevõtlusaktiivsus on rahvusvahelises võrdluses kõrge, püsib sooline ebavõrdsus nii ettevõtlusega alustamisel, ettevõtluse jätkamisel, oskuste hindamisel kui ka motivatsioonides. See viitab vajadusele poliitikameetmete järele, mis toetaksid naiste võrdset ligipääsu rahastusele, oskuste arendamisele, juhendamisele ja ettevõtluskeskkonnas toimetulekuks vajalikele võrgustikele. Samuti on oluline vähendada psühholoogilisi tõkkeid, mis takistavad naiste ettevõtlusaktiivsust ja kestlikku püsimist turul.

4.4 Regionaalsed erinevused

Vaatleme järgnevalt ettevõtlusaktiivsust Eesti erinevates regioonides 2024. aastal (Joonis 4.6), tuues välja nii varase faasi ettevõtjate kui ka väljakujunenud ettevõtjate osakaalu tööealisest elanikkonnast. TEA faasi ettevõtluses on kõrgeim aktiivsuse tase Lõuna-Eestis (15,1%), mida järgnevad Põhja- ja Kesk-Eesti. Kirde-Eesti seevastu jääb ootuspäraselt alla Eesti keskmisele, näidates madalaimat TEA taset (9,9%).

EBO faasi ettevõtjate hulgas paistab silma eriti Lääne-Eesti (15,3%), mis ületab selgelt teisi regioone. Kirde-Eesti on mõlemas mõõtmes kõige tagasihoidlikum, mis viitab samuti madalamale ettevõtlustraditsioonile ja ühtlasi ka potentsiaalselt väiksemale ettevõtluskeskkonna atraktiivsusele. Samal ajal näitab Lõuna-Eesti tugev positsioon varases faasis, et seal võib ettevõtluse kasvupotentsiaal lähiaastatel olla märkimisväärne.

Joonis 4.6. *Ettevõtlusaktiivsus Eesti regioonides 2024. aastal.*
Allikas: autorite arvutused GEM 2024 andmete põhjal.

Tabel 4.4 kajastab ettevõtlusaktiivsuse näitajate dünaamikat Eesti regioonides ajavahemikus 2014–2024. Andmetest ilmneb, et potentsiaalse ettevõtluse määr on 2024. aastal kõrgeim Lääne- ja Kirde-Eestis, ulatudes vastavalt 17,1% ja 16,3%-ni, mis viitab suurele huvile ettevõtlusega alustamise vastu nendes piirkondades. Samas on tegelik varase faasi ettevõtlustegevus suurim Lõuna-Eestis (15,1%), kus ettevõtlikkus väljendub ka reaalses tegutsemises. Kesk- ja Kirde-Eesti jäävad seejuures madalamale tasemele, mis osutab väljakutsetele ettevõtluse stardi toetamisel. Väljakujunenud ettevõtjate osakaal on 2024. aastal kõige kõrgem Lääne-Eestis (15,3%), mis paistab silma püsivama ja

edukama ettevõtluskeskkonnaga. Kirde-Eesti madalam EBO näitaja (5,8%) viitab keerukamale ärikeskkonnale ning piiratumale ettevõtete jätkusuutlikkusele. Äripõhjustel ettevõtlusest väljumine on suurim samuti Kirde-Eestis (6,4%), mis toetab järeldust, et selles regioonis on ettevõtete elutsükkel lühem ja riskid suuremad. Ettevõtlusaktiivsus on oma erinevates faasides ajalises vaates kõige kõrgem 2017. aastal ning näitab sealt alates langustrendi. Ärist väljumise määr on osades regioonides madalam kui varasemalt (Põhja-Eesti, Kesk-Eesti), osades kõrgem (Kirde-Eesti, Lõuna-Eesti). Tabel näitab, et Eesti ettevõtlusmaastik on regionaalselt ebaühtlane: Lääne- ja Lõuna-Eesti on ettevõtlusaktiivsuse vedurid, samal ajal kui Kesk- ja Kirde-Eestis vajatakse lisatoetusi ettevõtluskeskkonna tugevdamiseks, et vähendada äridest loobumist ja suurendada ettevõtluse jätkusuutlikkust.

Tabel 4.4. Ettevõtlusaktiivsuse määrad Eestis regioonide lõikes (%)

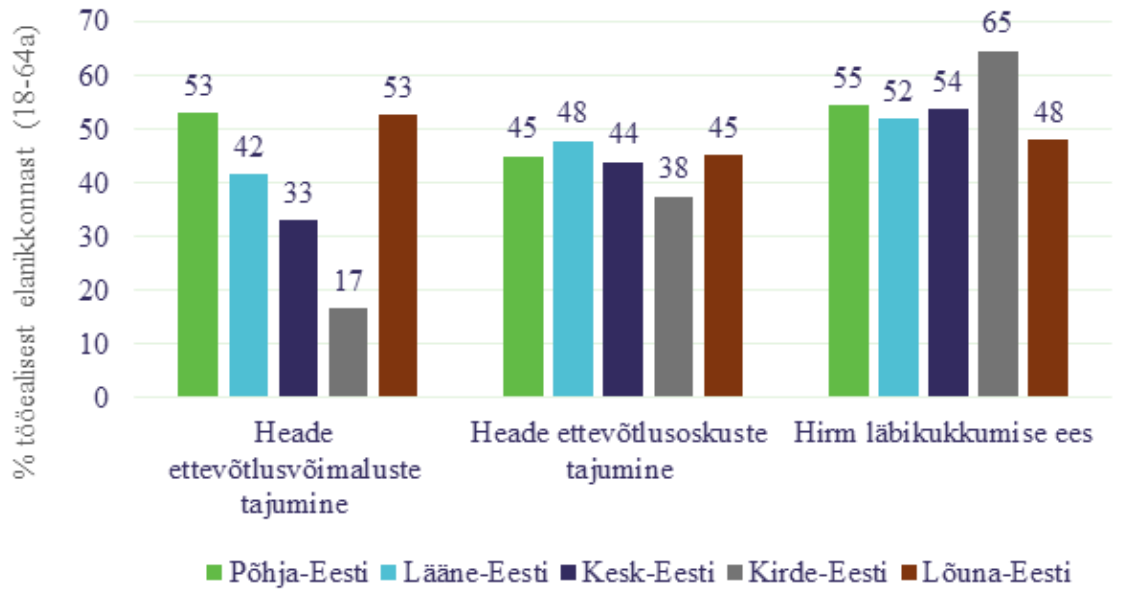
	Aasta	Põhja-Eesti	Lääne-Eesti	Kesk-Eesti	Kirde-Eesti	Lõuna-Eesti	Kogu Eesti
Potentsiaalse ettevõtluse määr	2014	11,5	12,2	13,7	7,0	8,6	10,6
	2017	25,6	17,9	18,4	15	23,4	22,3
	2023	20,3	20,0	9,9	15,9	18	18,3
	2024	16,3	17,1	8,5	16,3	15,3	15,5
Varase faasi ettevõtlustegevus (TEA)	2014	10,2	9,2	10,0	3,7	10,8	9,4
	2017	23,3	18,4	16,2	8,7	18,8	19,4
	2023	14,1	13,7	8,2	5,6	15,7	13,1
	2024	13,5	12,2	12,6	9,9	15,1	13,3
Väljakujunenud ettevõtjad (EBO)	2014	5,3	8,8	3,9	2,1	7,6	5,7
	2017	11,3	14,4	13,6	8,7	10,5	11,4
	2023	8,2	11,4	4,9	2,5	8,9	7,9
	2024	8,6	15,3	7,4	5,8	10,2	9,3
Ärist väljumise määr	2014	5,0	4,1	1,7	5,1	2,4	4,0
	2017	5,5	3,1	3,2	3,7	3,9	4,4
	2023	3,9	5,0	4,4	3,6	3,7	4,0
	2024	4,7	4,3	3,2	6,4	5,2	4,8

Allikas: autorite arvutused GEM 2014-2024 andmete põhjal.

Joonis 4.7 iseloomustab ettevõtlusega seotud hoiakute regionaalseid erinevusi Eestis 2024. aastal. Heade ettevõtlusvõimaluste tajumine on kõige kõrgem Põhja- ja Lõuna-Eestis (mõlemas 53%), mis viitab nende piirkondade tugevamale ettevõtluskeskkonna tunnetusele.

Kesk- ja eriti Kirde-Eestis nähakse ettevõtlusvõimalusi oluliselt vähem (vastavalt 33% ja 17%), mis võib viidata kitsaskohtadele piirkondlikus majanduskeskkonnas või ligipääsus ressurssidele.

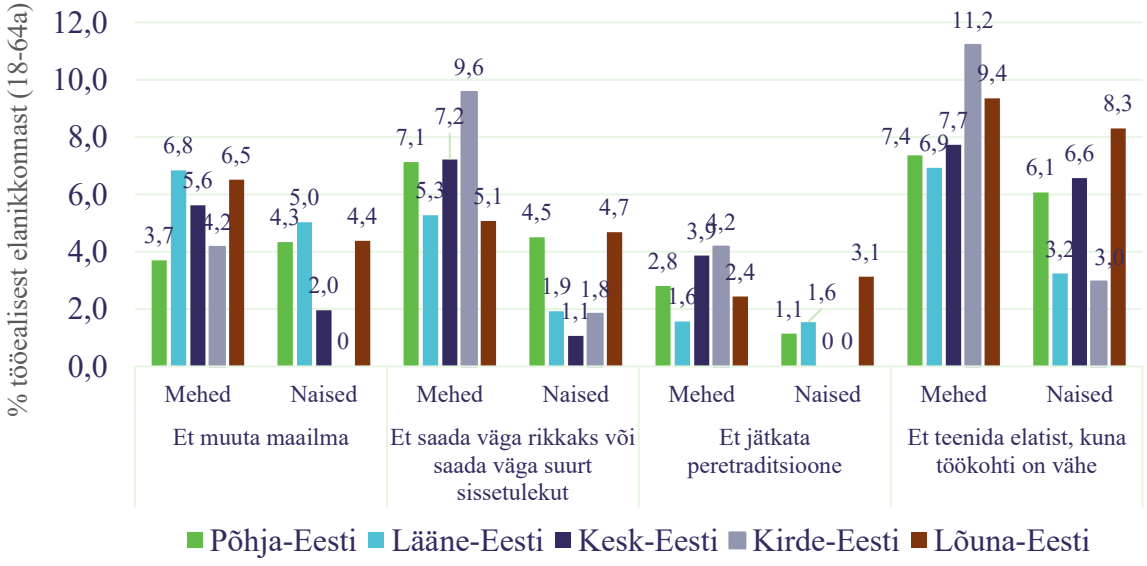
Ettevõtlusoskuste tajumine on kõige tugevam Põhja-, Lõuna- ja Lääne-Eestis (vastavalt 45%, 45% ja 48%), samas kui Kirde-Eestis hindab oma oskusi piisavaks vaid 38% elanikest. Kõige suuremad piirkondlikud kontrastid ilmnevad läbikukkumis-hirmus. Kirde-Eestis kardab ettevõtluses ebaõnnestumist 65% tööealistest – see on selgelt kõrgem näitaja võrreldes teiste regioonidega ning võib olla üks peamisi takistusi ettevõtlusega alustamisel. Põhja- ja Lääne-Eestis on see näitaja madalam (55% ja 52%), samas kui Lõuna-Eestis kogeb seda 48% elanikest.

Joonis 4.7. *Heade ettevõtlusvõimaluste tajumine Eesti regioonides 2024. aastal.*
Allikas: autorite arvutused GEM 2024 andmete põhjal.

Joonis 4.8 võrdleb varase faasi ettevõtjate peamisi ettevõtlusmotivatsioone meeste ja naiste seas Eesti erinevates regioonides 2024. aastal. Tulemused näitavad, et motivatsioon „teenida elatist olukorras, kus töökohti on vähe“, on tugevaim meeste seas kõigis piirkondades ja naiste seas Põhja-, Kesk- ja Lõuna-Eestis. Meeste puhul on see eriti märgatav Kirde- ja Lõuna-Eestis, mis võib olla seotud nende piirkondade kitsamate tööturuvõimaluste ja madalama sissetuleku tasemega.

Ambitsioon saavutada väga suur sissetulek motiveerib enim Kirde-Eesti mehi. Naiste puhul on see ajend võrreldes meestega üldiselt madalam ning oluliselt tagasihoidlikum Kirde-Eestis, kus majanduslik riskitaju võib olla suurem.

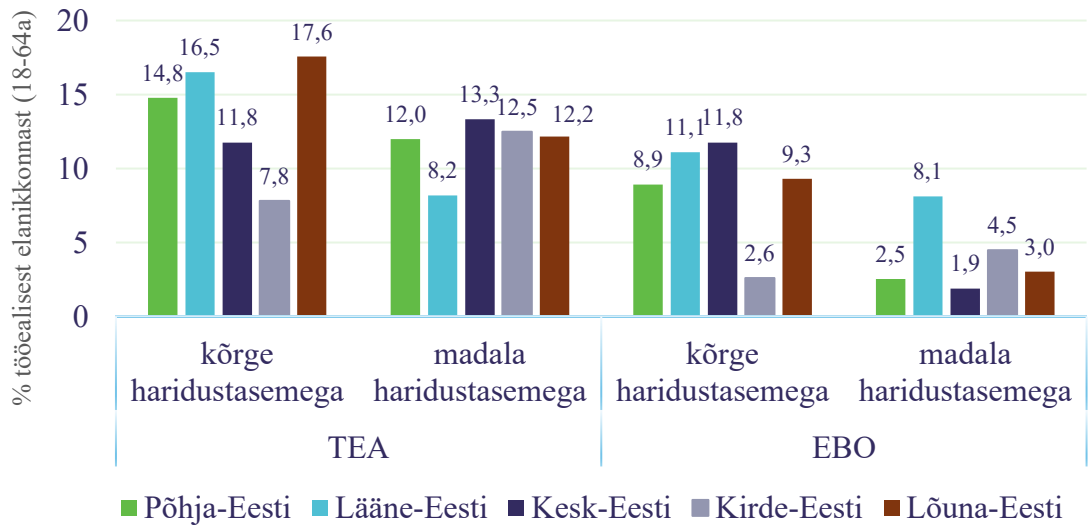
Joonis 4.8. *Motivatsioon ettevõtlusega tegelemiseks TEA meeste ja naiste puhul regiooniti Eestis 2024.*
Allikas: autorite arvutused GEM 2024 andmete põhjal.

Soov „muuta maailma“ on suhteliselt sarnase tähtsusega eri regioonides, kuid sagedamini toob selle välja Lääne- ja Lõuna-Eesti elanikkond, viidates piirkonna tugevamale ettevõtlusmissioonile ja kohaliku väärtusloome tähtsustamisele.

Peretraditsioonide jätkamine on kõigis piirkondades kõige vähemlevinud motivatsioon, mis näitab, et ettevõtlusse sisenetakse Eestis pigem isiklikest soovidest ja vajadustest kui põlvkondlikest kohustustest.

Joonis 4.9 võrdleb ettevõtlusaktiivsust kõrge ja madala haridustasemega inimeste seas erinevates Eesti regioonides 2024. aastal. TEA faasi ettevõtluses on kõrgema haridustasemega elanike ettevõtlusaktiivsus üldiselt kõrgem kui madalama haridusega elanikel, kusjuures kõige tugevam on see seos Lääne- ja Lõuna-Eestis. Lõuna-Eestis ulatub kõrgharidusega ettevõtjate osakaal 18%-ni, mis on kõigi regioonide kõrgeim. Kirde-Eestis on seevastu nii kõrge kui ka madala haridustasemega ettevõtlusaktiivsus märkimisväärselt madalam, mis viitab keerulisemale ettevõtluskeskkonnale. Kuigi ettevõtlusaktiivsus on selles regioonis madalama haridustasemega inimeste hulgas kõrgem kui kõrgema sissetulekuga inimeste hulgas, mis võib viidata muude sissetulekuvõimaluste piiratusele kui haridustase on madalam.

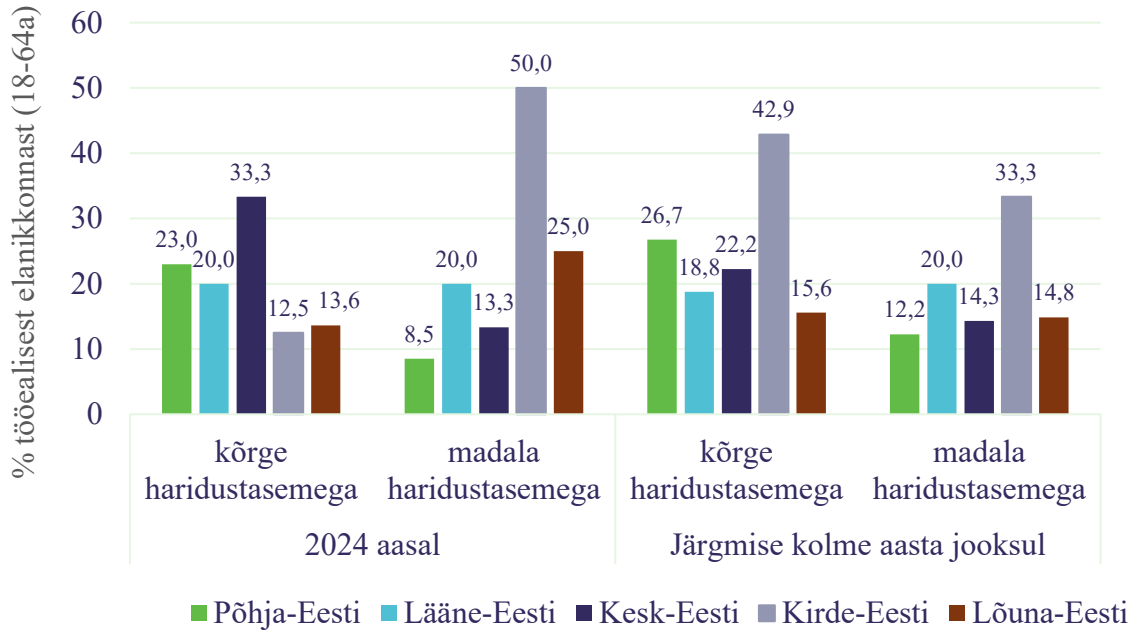
EBO faasi ettevõtjate hulgas on haridusseose muster sarnane – kõrgema haridustasemega ettevõtjaid on rohkem Põhja-, Lääne- ja Kesk-Eestis, kus ettevõtlusvõimalused ning võrgustikud on paremini kättesaadavad. Madalama haridustasemega EBO-de osakaal jääb kõikjal madalamaks, eriti Kirde- ja Põhja-Eestis. See kinnitab, et haridus toetab suurema tõenäosusega ettevõtluses püsimist ja äritegevuse jätkusuutlikkust.

Joonis 4.9. E*ttevõtlusaktiivsus haridustaseme alusel regiooniti Eestis 2024. aastal.*
Allikas: autorite arvutused GEM 2024 andmete põhjal.

Joonis 4.10 näitab, kui oluliseks peavad varase faasi ettevõtjad tehisaru tööriistu oma ärimudeli ja strateegia elluviimisel 2024. aastal ning kuidas see hinnang muutub järgmise kolme aasta jooksul, võrreldes haridustaseme ja piirkondade lõikes. Praegusel hetkel peavad kõrgema haridustasemega ettevõtjad TI-d olulisemaks eeskätt Kesk- ja Põhja-Eestis, kus osakaal ulatub vastavalt 33% ja 23%-ni. Madalama haridustasemega ettevõtjate seas paistab silma aga Kirde-Eesti, kus koguni 50% peab TI-d ettevõtluses oluliseks – see on kõigist rühmadest kõrgeim näitaja. See võib viidata vajadusele digilahenduste abil kompenseerida tööhõive ja majanduskeskkonna struktuurseid piiranguid. Prognoos järgmise kolme aasta kohta näitab TI tähtsuse kasvu kõigis regioonides ja haridusrühmades.

Eriti märgatav on hüpe Kirde-Eestis kõrgharidusega ettevõtjate seas (43%), mis viitab TI potentsiaalile ettevõtlusvõimekuse ja konkurentsivõime suurendamisel piirkondades, kus arenguvajadus on suurim.

Joonis 4.10. *Varase faasi (TEA) tehisaru (TI) tööriistadel olulisus ettevõtte ärimudeli ja strateegia elluviimisele 2024. aastal ja järgmise kolme aasta jooksul; Eesti regioonides. (%)*
Allikas: autorite arvutused GEM 2024 andmete põhjal.

Kokkuvõttes 2014–2024 andmestike baasil näeme, et Eesti ettevõtlusmaastik on regionaalselt tugevalt diferentseerunud. Varase faasi ettevõtlus (TEA) on 2024. aastal kõrgeim Lõuna-Eestis (15,1%), viidates tugevale ettevõtluspotentsiaalile ja valmisolekule ettevõtlusega alustada. Põhja- ja Lääne-Eesti järgnevad sellele, samal ajal kui Kirde-Eestis jääb TEA tase madalamaks (9,9%), mis peegeldabki sealset keerulisemat majandus- ja ettevõtluskeskkonda.

Väljakujunenud ettevõtjate (EBO) osakaal on suurim Lääne-Eestis (15,3%), mis viitab püsivamale ja edukamale ettevõtlustraditsioonile. Kirde-Eestis on EBO tase madal (5,8%) ning ärist väljumise määr kõrgeim (6,4%), mis osutab lühemale ettevõtete elutsüklile ja suurematele riskidele. Ajalooliselt oli ettevõtlusaktiivsus regioonides kõrgeim 2017. aastal, kuid seejärel on enamik näitajaid langenud.

Ettevõtlushoiaku näitajad kinnitavad sama pilti: Põhja- ja Lõuna-Eestis tajutakse häid ettevõtlusvõimalusi rohkem (53%), samas kui Kesk- ja eriti Kirde-Eestis oluliselt vähem. Kirde-Eestis on ka ebaõnnestumishirm kõige suurem (65%), mis pidurdab ettevõtlusega alustamist. Haridustase võimendab erinevusi – kõrgema haridusega inimeste ettevõtlusaktiivsus on eriti kõrge Lääne- ja Lõuna-Eestis, samas kui Kirde-Eestis on nii kõrge kui ka madala haridusega elanike ettevõtlusaktiivsus madal.

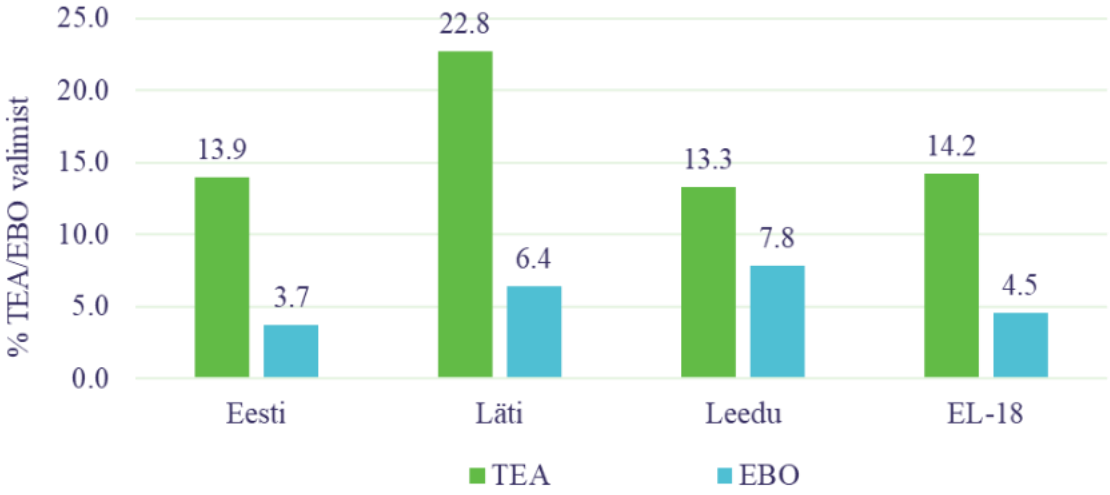
Motivatsioonis domineerib kõigis piirkondades vajaduspõhine ettevõtlus: ettevõtlusega alustatakse eelkõige elatise teenimiseks töökohtade nappuse tingimustes, eriti Kirde- ja Lõuna-Eestis. Ambitsioon saavutada väga suur sissetulek on tugevam just Kirde-Eesti meestel, kuid naiste seas on see motiiv nõrk. TI kasutuse olulisust tajutakse erinevalt: kõrgema haridusega ettevõtjad näevad TI-d tähtsana eelkõige Kesk- ja Põhja-Eestis, samal ajal kui madalama haridustasemega ettevõtjate seas paistab silma Kirde-Eesti, kus pool ettevõtjatest peab TI-d oluliseks. Prognoosid näitavad TI rolli kasvu kõigis piirkondades, eriti nendes, kus arenguvajadus on suurim.

Kokkuvõttes on Lääne- ja Lõuna-Eesti ettevõtlusaktiivsuse ja jätkusuutlikkuse vedurid, samas kui Kesk- ja eelkõige Kirde-Eesti vajavad sihipäraseid poliitikameetmeid, mis vähendaksid riske ja toetaksid ettevõtluse käivitamist.

4.5 Ettevõtete kasvulootused

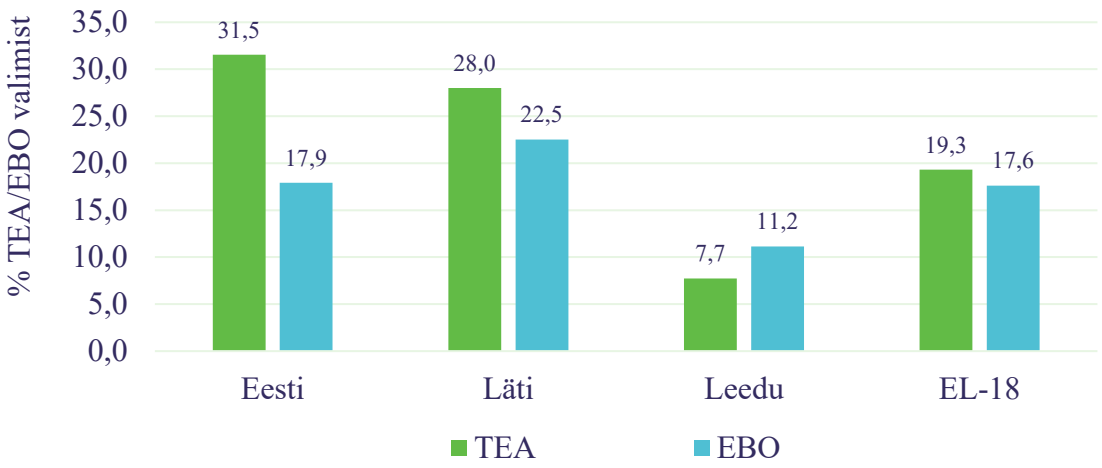
Ettevõtete kasvuootusi iseloomustab planeeritav töötajate arvu kasv. Eesti ettevõtjate ootused kõrgeks töötajate arvu kasvuks (vähemalt 10 inimest ja 50% viie aasta jooksul) on tagasihoidlikumad võrreldes teiste riikidega (Joonis 4.11). Eestis usub sellesse 13,9% varase faasi ettevõtjatest (TEA) ja vaid 3,7% väljakujunenud ettevõtjatest (EBO), mis jääb alla Euroopa Liidu keskmisele (TEA 14,2%, EBO 4,5%).

Läti paistab silma kõige optimistlikuma riigina, kus 22,8% TEA ja 6,4% EBO faasi ettevõtjatest ootavad kiiret kasvu, samas Leedu näitajad on sarnasemad Eestile (TEA 13,3%, EBO 7,8%). See viitab, et Eestis on ambitsioonikate kasvustrateegiate osakaal pigem madal, eriti väljakujunenud ettevõtete seas, mis võib peegeldada ettevaatlikkust turuolukorra ja riskide suhtes.

Joonis 4.11. *Eesti varase faasi (TEA) ja väljakujunenud ettevõtjate (EBO) ettevõtjate kõrge töötajate aru kasvu (≥10 inimest ja ≥ 50%) ootused 5 aasta jooksul EL ja Balti riikide võrdluses (%).*
Allikas: GEM APS TEK 2024 andmed.

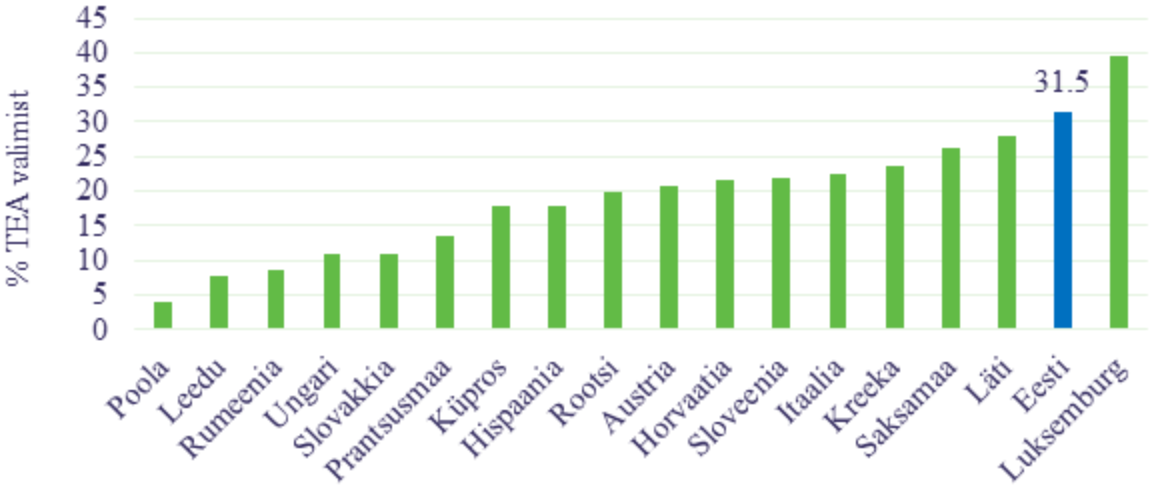
Eesti ettevõtjate seas on märkimisväärne osa, kes ootavad olulist tulu kasvu välisturgudelt (Joonis 4.12). Eestis eeldab 31,5% varase faasi ettevõtjatest (TEA) ja 17,9% väljakujunenud ettevõtjatest (EBO), et vähemalt 25% või rohkem nende tulust tuleb klientidelt väljaspool kohalikku majandust. See näitaja on kõrgem kui Euroopa Liidu keskmine (TEA 19,3%, EBO 17,6%) ning oluliselt kõrgem kui Leedus, kus vastavad osakaalud on vaid 7,7% ja 11,2%. Läti paistab samuti silma kõrgete ootustega (TEA 28%, EBO 22,5%). Eesti positsioon näitab tugevat rahvusvahelist ambitsiooni, eriti alustavate ettevõtjate seas, mis viitab avatud ärimudelile ja soovile laiendada tegevust globaalsel turul.

Joonis 4.12. *Inimeste protsent, kes alustavad või juhivad uut ettevõtet Balti riikides ja eeldavad, et 25% või rohkem tulu tuleb klientidelt väljaspool seda majandust.*
Allikas: GEM APS TEK 2024 andmed.

GEM uuring vaatleb ka seda, kuivõrd eeldatakse tulu väljaspoolt EL-i (Joonis 4.13). Eesti varase faasi ettevõtjate (TEA) seas on rahvusvahelise tulu ootused märkimisväärselt kõrgemad võrreldes paljude Euroopa Liidu riikidega. Eestis usub 32% TEA faasi ettevõtjatest, et vähemalt 25% või rohkem nende tulust tuleb klientidelt väljaspool EL-i. See näitaja asetab Eesti graafiku tippu, kõrgemad ootused on vaid Luksemburgis.

Võrdluseks jäävad enamik Lääne-Euroopa riike, nagu Saksamaa, Itaalia ja Prantsusmaa, vahemikku 15–25%, ning mitmed Ida-Euroopa riigid, näiteks Poola ja Leedu, alla 10%. Eesti positsioon näitab tugevat rahvusvahelist ambitsiooni ja ekspordile orienteeritust, mis võib olla seotud väikese koduturu, digitaalse ettevõtluskeskkonna ja avatud ärimudelitega. Kokkuvõttes näitavad tulemused, et kuigi Eesti ettevõtjad on töötajate arvu kasvu suhtes ettevaatlikud, iseloomustab neid kõrge rahvusvaheline ambitsioon, mis kompenseerib tagasihoidlikumat kohalikku kasvu ning eeldab Eesti konkurentsivõimekust globaalsel turul.

Joonis 4.13. *Inimeste protsent, kes alustavad või juhivad uut ettevõtet Euroopa Liidu riikides ja eeldavad, et 25% või rohkem tulu tuleb klientidelt väljaspool seda majandust.*
Allikas: GEM APS TEK 2024 andmed.

5 EKSPERTIDE HINNANG EESTI ETTEVÕTLUSKESKKONNALE

Ettevõtlusökosüsteem on keerukas ja dünaamiline süsteem, mis koosneb omavahel seotud teguritest nagu institutsioonidest, organisatsioonidest, aga ka indiviididest, kultuurinormidest ja infrastruktuurist, mis ühiselt kujundavad ettevõtlust toetavat keskkonda (Stam, 2015; Autio et al., 2018). Selline ökosüsteem mõjutab otseselt ettevõtete loomist, kasvu ja jätkusuutlikkust, pakkudes ettevõtjatele juurdepääsu ressurssidele nagu rahastus, teadmised, tugi- ja võrgustikuteenused ning inimkapital (Isenberg, 2011).

Tõhus ettevõtlusökosüsteem ei piirdu üksnes ressursside olemasoluga, vaid soodustab ka teadmiste loomist, jagamist ja laiemat innovatsioonikultuuri kujunemist. See areneb ja avaldub näiteks koostöövõrgustike, kiirendite, inkubaatorite ja ülikoolide kaudu, mis aitavad kaasa uute ettevõtete arengule ja ettevõtjate kompetentside kasvule (Malecki, 2018). Lisaks kujundab ökosüsteemi toimivust tihe seos poliitikakeskkonnaga, kus riigi institutsioonid, haridussüsteem ja tugistruktuurid mõjutavad ettevõtlust soodustavate või piiravate tegurite arengut (Acs et al., 2017).

Kokkuvõttes on tugev ja arenev ettevõtlusökosüsteem oluline majanduse innovatsiooni- ja konkurentsivõime allikas, mis toetab ettevõtete loomist, töökohtade kasvu ning ettevõtlusmõtlemise, hoiakute ja -kultuuri laiemat levikut ja mõju ühiskonnas, toetades majandust ja kogukondlikku heaolu.

5.1 Ülevaade GEM eksperdiuuringust (NES)

GEM NES (*National Expert Survey*) kogub hinnanguid ja teadmisi Eesti ettevõtlusökosüsteemi tervisest ja toimimisest kohalike ekspertide vaatenurgast. Käesolevas peatükis analüüsime 2024. aasta NES tulemusi, võrreldes neid nii Eesti eelmise aasta (2023) andmetega kui ka rahvusvahelise taustaga (GEM Global Report 2024/2025).

Eksperdid esindavad erinevat tüüpi kohalikke sidusrühmi ja organisatsioone; nende seas on haridustöötajaid, ettevõtluse tugiorganisatsioone (ESOs), kesk- ja kohalikke omavalitsusi, ettevõtjaid, mentoreid, investoreid, infrastruktuuriette-võtteid ja teisi. Ekspertide valikukriteeriumid on GEM konsortsiumi poolt kehtestatud ja rangelt kontrollitud. Eksperdid peavad võrdselt esindama esitatud kategooriaid (Tabel 5.1 A–F,H,I) ning ei tohi enamuses olla aastate jooksul korduvad. Vastuseid kogutakse üheksa ettevõtluse raamtingimuse (EFC) ja alamkategooria (A–I) kohta (Joonis 5.1), kus eksperdid avaldavad oma arvamuse, mis peegeldab hetkeolukorda.

Lisaks vastavad nad kahele avatud küsimusele ettevõtluskeskkonnas positiivsetest arengutest ning toovad esile kitsaskohad ja annavad soovitusi ettevõtluskeskkonna parandamiseks.

Tabel 5.1. Üksteist ettevõtluse raamtingimust (EFC) ja alamkategooriat

A. Ettevõtlusrahastus. Rahastamis- ja finantstoetusinstrumentide kättesaadavus ja juurdepääsetavus
A1. Ettevõtlusrahastus: uute idufirmade jaoks on piisavalt vahendeid. Rahastamis- ja finantstoetusinstrumentide kättesaadavus ja juurdepääsetavus
A2. Juurdepääsu lihtsus ettevõtlusrahastusele: nendele vahenditele on lihtne juurde pääseda
B. **B. Valitsuse poliitika.** Avalike poliitikate, seaduste ja määruste toetus ettevõtlusele
B1. Valitsuse poliitika – toetus ja asjakohasus: poliitikad soodustavad ja toetavad idufirmasid
B2. Valitsuse poliitika – maksud ja bürokraatia: uusi ettevõtteid ei koormata liigselt
C. Valitsuse ettevõtlusprogrammid. Kvaliteetsed toetusprogrammid on laialdaselt kättesaadavad. Kvaliteetsete programmide olemasolu ja kättesaadavus, mis otseselt abistavad VKEsid kõigil valitsustasanditel (riiklik, piirkondlik, munitsipaalne)
D. Ettevõtlusharidus. Erinevate ettevõtlushariduse ja -koolitusprogrammide olemasolu, kvaliteet ja mõju koolides ja kõrgkoolides
D1. Ettevõtlusharidus koolis: koolid tutvustavad ettevõtlusideid
D2. Ettevõtlusharidus pärast kooli: kolledžid pakuvad kursusi, kuidas alustada ettevõtet
E. Teadus- ja arendustöö ülekanded: teadustööd on lihtne rakendada uutes ettevõtetes. Teaduslike teadmiste ülekandmine ja kommertsialiseerimine teadus- ja arendusasutustest uutesse ja olemasolevatesse VKEdesse
F. Kaubanduslik ja professionaalne infrastruktuur: kvaliteetsed teenused on kättesaadavad ja taskukohased. Õigus- ja finantsteenuste pakkujate ning raamistikute olemasolu, mis aitavad ettevõtjaid ja toetavad VKEsid
G. Turule sisenemise regulatsioon: juurdepääs uutele ja olemasolevatele turgudele on lihtne ning nende stabiilsuse või dünaamilisuse tase
G1. Sisenemise lihtsus – turudünaamika: turud on vabad, avatud ja kasvavad
G2. Sisenemise lihtsus – koormused ja regulatsioonid: regulatsioonid julgustavad, mitte ei takista sisenemist
H. Füüsiline infrastruktuur: hea kvaliteediga, kättesaadav ja taskukohane. Hädavajalike infrastruktuuriteenuste, nagu kommunikatsioonivahendite, kommunaalteenuste ja äriruumide kättesaadavus ja taskukohasus
I. Sotsiaalsed ja kultuurilised normid: soodustavad ja väärtustavad ettevõtlust. Valitsevad ühiskondlikud normid, mis võivad julgustada ettevõtlusorientatsioone ja -tegevusi
SDG. Jätkusuutliku arengu eesmärgid (SDGd): uute ettevõtete poolt jätkusuutlike tavade kasutuselevõtt ja investorite ning valitsuse toetus jätkusuutlikkusele orienteeritud väikestele ettevõtetele
P. Naiste ettevõtlus: ühiskondlikud hoiakud, investorite valmisolek, tugiteenuste kättesaadavus ja turu avatuse tase naisettevõtjatele
X. Tehisintellekt (TI)

Allikas: GEM 2024 globaalne raport, metoodika (NES).

Raamtingimused (EFC) Moodustavad GEM ettevõtluskeskkonna konstruktsiooni (Bosma *et al.,* 2008), mis on ressursside, stiimulite, turgude ja toetavate institutsioonide koondtulem uute ettevõtete loomiseks ja kasvuks. Need EFCd kujundavad ettevõtlusvõimaluste avastamiseks ja arenguks toetava või ka takistava keskkonna, mille tulemusel ettevõtted tekivad ja oma tegevust jätkavad. Lisaks sisaldub 2024. aasta GEM NES uuringus (tabel 5.1) eelmisel perioodil (2023) alustatud uued EFCd: jätkusuutliku arengu eesmärgid (SDGd): „uute ettevõtete jätkusuutlike tavade kasutuselevõtt ning investorite ja valitsuse toetus jätkusuutlikkusele orienteeritud väikestele ettevõtetele“ ning naised ettevõtluses: „ühiskondlikud hoiakud, investorite valmisolek, tugiteenuste kättesaadavus ja turu avatuse tase naisettevõtjatele“. Alates aastast 2024 lisandus uus väljakutse ettevõtluses „Tehisintellekt (TI)“ ja selle rakendamine ettevõtluses, ka GEM uuringusse.

Küsitluse osa, mis koondus 11 kategooria alla (9 EFCd + SDGd + naiste ettevõtlus + TI), vastasid eksperdid Likerti skaalal vahemikus 0-10 järgnevalt:

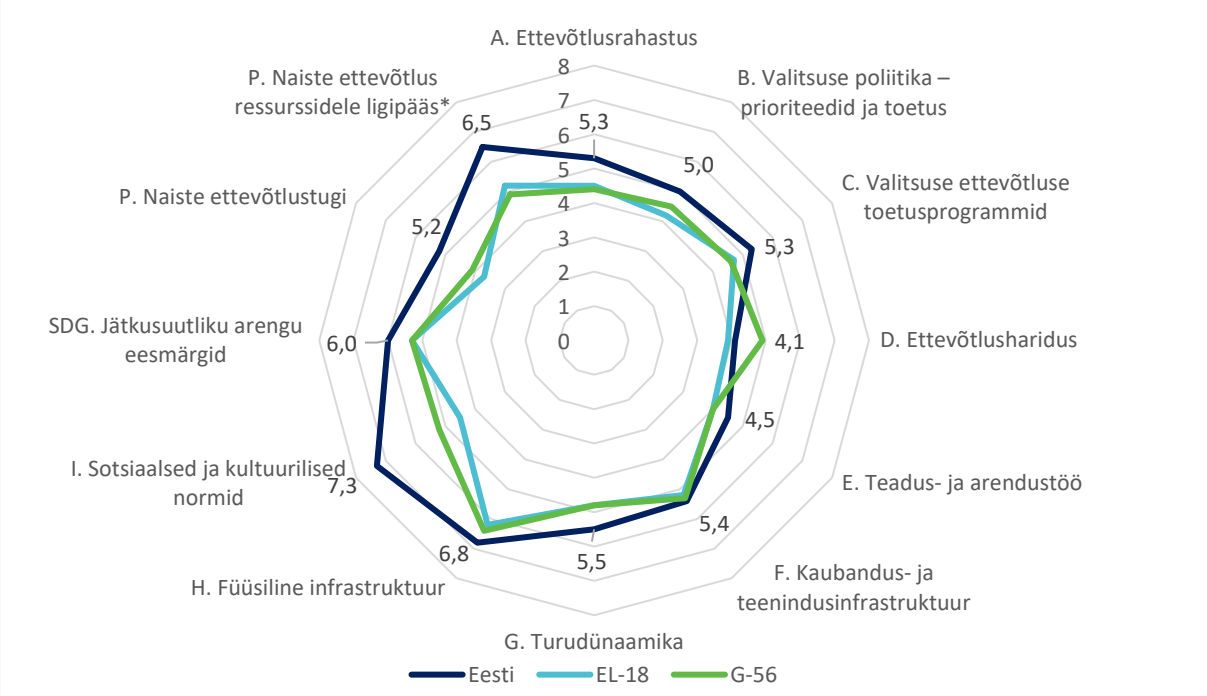
„Palun hinnake oma riigis ettevõtlustegevust mõjutavaid riiklikke tingimusi. Palun valige kõige sobivam variant vahemikus 0 = täiesti vale (TV) kuni 10 = täiesti tõsi (TT).“

Avatud küsimustega andsid eksperdid lühikesed arvamused, mida nad peavad Eestis peamiseks ettevõtlusaktiivsust soodustavateks teguriteks. Samuti paluti anda ka üks peamine soovitus, kuidas meie ettevõtluskeskkonda parandada. Kokku koguti 36 eksperdi vastused. Vastanutest 23 olid mehed ja 13 naised. Vastanute keskmine vanus oli 48 aastat, vanusevahemik oli 34 kuni 74 aastat. Kõigil vastajatel oli kõrgharidus, sh 26-l oli magistrikraad või doktorikraad ja üks rakenduskõrgharidusega. Valdavad oli majanduse ja ärindusega seonduvad tegevused.

5.2 Üldised järeldused

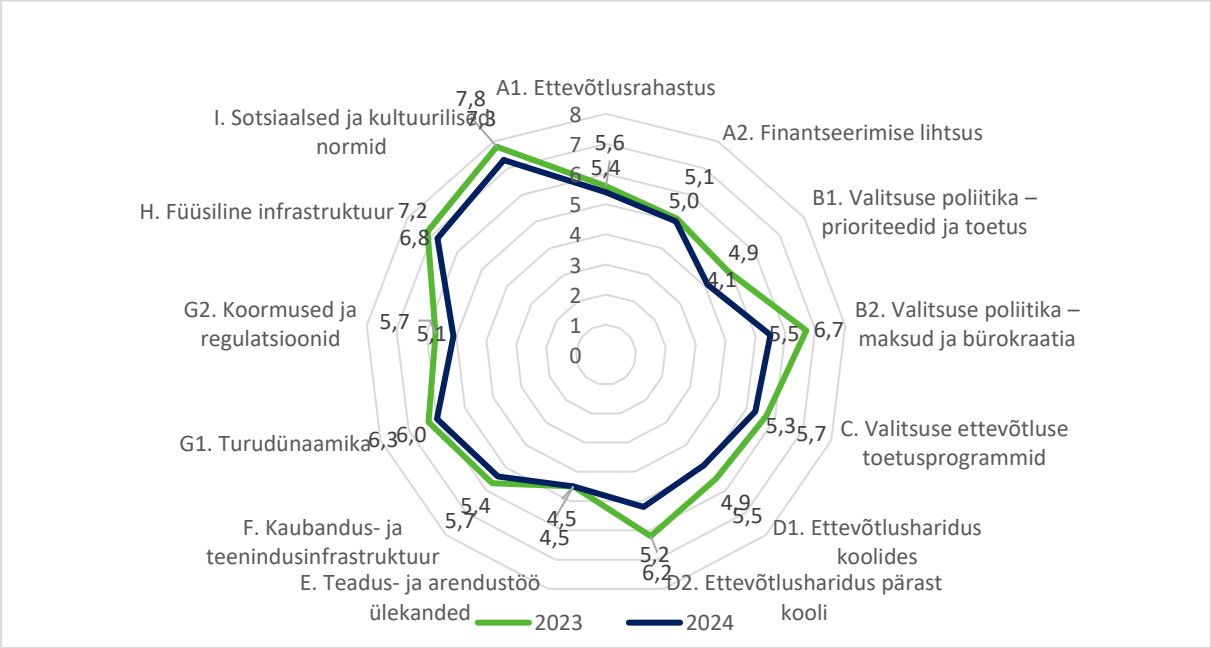
Eesti ekspertide tulemusi võrreldi nii GEMi (*Global Entrepreneurship Monitor*) globaalse keskmisega, mis hõlmas kõiki 2024. aasta GEMi uuringus osalenud riike (56), kui ka Eesti raporti aastate 2017 ja 2023 tulemustega, et hinnata arengut või tagasiminekut aastate jooksul. Lisaks võrreldi Eesti NES (*National Expert Survey)* 2024 tulemusi GEM 2024 uuringus osalenud eelkõige naaberriikide – Läti ja Leeduga. Aga olulistes aspektides vaatasime ka sügavamale nii Euroopa kui ka globaalse tasandi tulemustes.

Üldine järeldus on etteruttavalt, aga ka koondtulemustes ilmne (Joonis 5.1), et Eesti hinnangud on märksa positiivsemad nii Euroopa Liidu 18 riigi kui ka uuringus osalenud 56-e globaalse majanduse hinnangute keskväärtustest. Eriti torkab silma ettevõtlusele soodne sotsiaal-kultuuriline keskkond, aga ka võrdsemad võimalused naistele. Kriitilisem globaalsest, aga Euroopaga sama jalga astume arvamustes ettevõtlushariduse suhtes. Edaspidi analüüsime kõiki tulemusi EFC kaupa põhjalikumalt.

Joonis 5.1. *NESi uuringu tulemused: kõik EFCd Eesti EL-18 ja G-56 aastal 2024.*
Allikas: autorite arvutused GEM 2024 andmete põhjal.
**Pööratud skoor*

Eesti eksperdid 2024-aasta uuringus kattusid 2023-aasta valimiga vaid 10% ulatuses (4). Siiski on näha väga olulist hinnangute kattumist (Joonis 5.2). Eelneva aastaga nähakse siiski negatiivsemalt valitsuse rolli ja tegevusi. Enim on langenud hinnang valitsuse poliitikatele, mis puudutavad makse ja bürokraatiat. Samuti ollakse aastal 2024 kriitilisem Eesti ettevõtlushariduse suhtes nii koolides kui ka koolijärgsel eluperioodil. Muus osas on erinevad eksperdid aastase vahega samal seisukohal. Aga vaatame, kuidas läheb meie lähimatel naabritel.

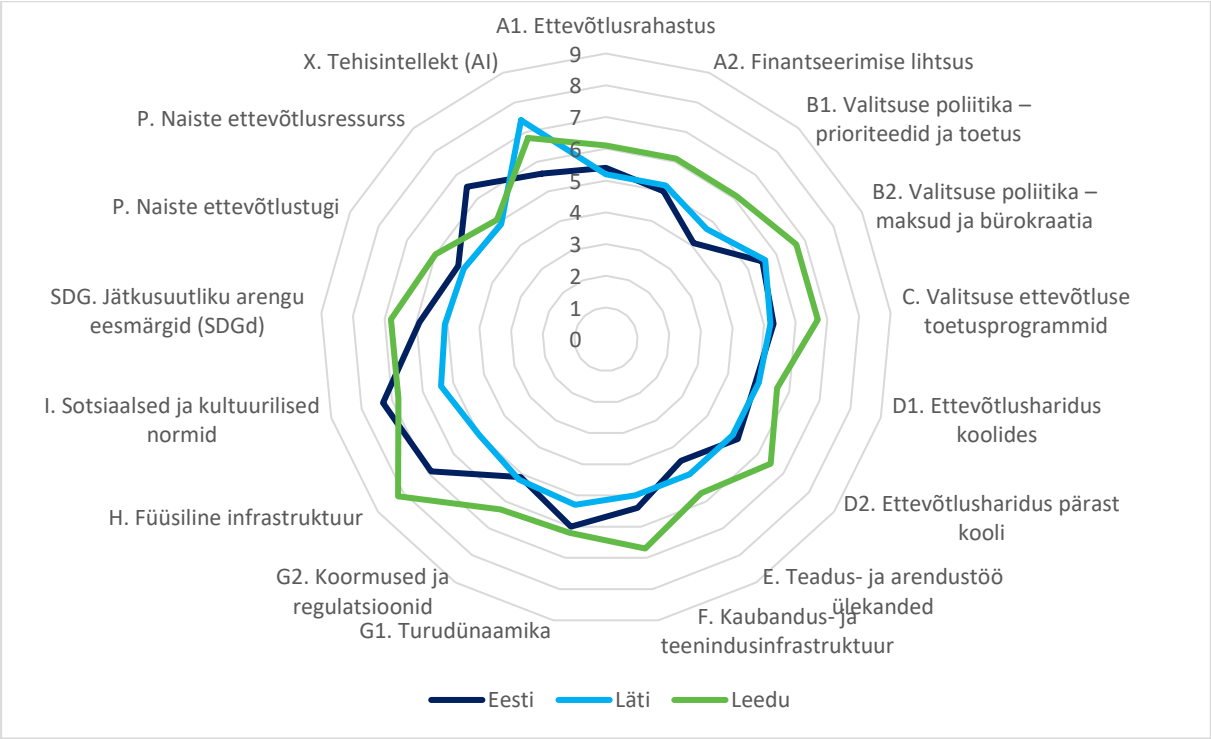

Joonis 5.2. *NESi uuringu tulemused: üheksa EFCd Eestis 2024 vs Eesti 2023.*
Allikas: autorite arvutused GEM 2024 andmete põhjal.

Regionaalsest sarnasusest tulenevalt vaatleme Eesti, Läti ja Leedu ekspertide hinnanguid erinevate EFC kategooriate osas. Iga kategooria keskmine hinnang (skaalal 1–10) annab aimu, kui hästi on riigis loodud tingimused ettevõtluse toetamiseks.

Regiooni tugevustena paistavad silma (Joonis 5.3; Tabel 5.2) sotsiaal-kultuurilised normid: kõigis kolmes riigis on positiivsed hinnangud (Eesti 6,9, Leedu 8,2, Läti madalam 5,0), mis viitab ettevõtluse toetavale suhtumisele ühiskonnas. Teisena saab üsna hea hinnangu füüsiline infrastruktuur: kõrged tulemused (Eesti 6,9, Leedu 8,2, Läti 5,0) näitavad, et kõikides riikides on äriks vajalik füüsiline ja digiinfrastruktuur tugev, Leedu ekspertide arvates aga lausa silmapaistev. Lätis on toimunud hinnangu oluline alanemine (2023 – 7,1 vs 2024 – 5,0). Alla jääme teadus- ja arendustegevuse ülekandes ettevõtlusse (VKE-desse): Eesti 4,5, Leedu 5,7 ja Läti 5,0). See on kõigil pigem tagasihoidlik, küll veidi suurem G57 ja EL-18 keskmistest, aga aastaga on hinnang kõikides Balti riikides langenud, mis viitab vajadusele tugevdada teadus- ja arenduskoostööd VKE-dega kogu regioonis.

Meenutame siinkohal, et väikeettevõtlus (sh mikro) on valdav ettevõtlusvorm, moodustades 99% kõikidest ettevõtetest nii Eestis kui ka Euroopas (Statistikaamet, 2024).

Joonis 5.3. *NESi uuringu tulemused 2024. aastal: EFCd Balti riikide võrdluses.*
Allikas: autorite arvutused GEM 2024 andmete põhjal.

Tabel 5.2. NESi uuringu tulemused 2024. aastal: EFCd Balti riikide võrdluses, skoorid

	A1	A2	B1	B2	C	D1	D2	E	F	G1	G2	H	I	SDG	P1	P2	X
Eesti	5,4	5,0	4,1	5,5	5,3	4,9	5,2	4,5	5,4	6,0	5,1	6,9	7,3	5,9	5,2	6,5	5,6
Läti	5,2	5,2	4,7	5,6	5,2	5,0	5,0	5,0	5,0	5,3	5,2	5,0	5,4	5,1	5,0	4,9	7,4
Leedu	6,1	6,1	6,1	6,7	6,7	5,6	6,5	5,7	6,7	6,2	6,3	8,2	6,8	6,8	6,0	5,1	6,8

Allikas: autorite arvutused GEM 2024 andmete põhjal.

Nõrkustena ollakse eriti Eestis kriitilised valitsuse poliitika osas (koormus ja toetus): Eesti ja Läti tulemused jäävad alla Leedule, näiteks valitsuse toetusprogrammide hindamisel (Eesti ja Läti u 5,1–5,2 vs Leedu kõrgem). Ettevõtlusrahastus ja finantseerimise lihtsus: Eesti ja Läti on hinnatud tagasihoidlikuks (ca 5), Leedu veidi kõrgem (5,6), kuid kõik riigid jäävad alla tippudele. Üllatuslikult madalad hinnangud on ettevõtlushariduse kohta nii koolis kui ka pärast kooli, kus Eesti ja Läti hinnangud on väga sarnased (u 4,9–5,1), eristudes taas Leedust.

Tulemused viitavad vajadusele uurida takistusi ja täiendada ettevõtluspädevuse arendamist kõikidel haridusastmetel.

Eksperthinnangute põhjal arvutatud Riikliku Ettevõtluskonteksti (NECI) indeksis on Eesti skooriga 5,4 (erinevalt Leedust, kes oma positsiooni teisel kohal säilitas) loovutanud aga koguni kuus kohta, kuuendalt kaheteist-kümnendaks. NECI (*National Entrepreneurial Context Index*) on koondnäitaja, mis hindab riigi ettevõtluskeskkonna üldist taset, tuginedes ekspertide hinnangutele GEM EFC kategooriate kohta.

NECI väärtused annavad võimaluse võrrelda Eesti positsiooni rahvusvahelises kontekstis, siiski veel edulugu, nagu peatüki alguses ära toodud, võimaldab paremalt positsioonilt järgnevalt igat faktorit süvitsi analüüsida.

5.3 Ekspertarvamused

Peatükk analüüsib ekspertarvamusi üheksas eelviidatud kategoorias GEM metoodika alusel. Kui populatsiooni hõlmav küsitlusuuring peegeldab elanikkonna ja ettevõtjate hoiakuid ning käitumismustreid, siis ekspertide vaated avavad ettevõtlusökosüsteemi süsteemse ja institutsionaalse toimimise. Just ekspert-hinnangute kaudu on võimalik hinnata, kuivõrd on toetavad poliitikad, haridus, rahastus-mehhanismid, teadusbaas, infrastruktuur ja kultuurilised normid ettevõtete loomisele, kasvule ja uuendustele.

Ekspertarvamuste peatükk on oluline, kuna see aitab mõista ettevõtluskeskkonna kvaliteeti terviklikult ning tuvastada valdkondi, kus strateegilised sekkumised võivad avaldada suurimat mõju. 2024. aasta GEM Eesti ekspertide hinnangud peegeldavad nii globaalse majandus-keskkonna pingeid kui ka riigisiseseid muutusi, pakkudes detailset sisendit poliitika-kujundajatele, ettevõtluse tugiorganisatsioonidele ja arenduskeskustele.

Peatükk annab ülevaate sellest, kuidas ettevõtlusraamistiku komponendid toimivad praktikas ning milliseid muudatusi eksperdid peavad vajalikuks Eesti ettevõtlusvõimekuse tugevdamiseks.

Uurime Eesti ettevõtluse ökosüsteemi tundvate ekspertide hinnanguid üksikute väidete lõikes, võrdluses aastate 2023 ja 2024 ekspertgruppide erisusi ja dünaamikat. Võrdleme hinnanguid Eesti ettevõtluskeskkonna faktoritele Balti riikide ja EL19 keskmise suhtes. GEM uuringus osales aastal 2024 Euroopa Liidust 18 liikmesriiki koguvalimist, mille moodustasid globaalselt 56 riiki.

5.3.1 Ettevõtluse finantseerimine (EFC A)

Eksperdid vastasid esimeses faktoris küsimusele finantseerimisvõimaluste ja (Tabel 5.3) rahastuse piisavuse kohta. Selle faktori keskmine väärtus on 5,3 (aastal 2023 oli 5,6), mis on küll veidi langenud, ent jätkuvalt veidi kõrgem kui 5 skaalal 10. Ekspertide hinnangul on omakapitali rahastus uutele ja kasvavatele ettevõtetele jätkuvalt keskmisel tasemel (5,6), püsides peaaegu muutumatuna. Samas on paranenud laenurahastuse kättesaadavus, mis on tõusnud 4,8 → 5,3. See võib viidata pankade mõningasele valmidusele riske võtta või riiklikult tagatud finantsinstrumentide mõjule. Riiklikud toetused on jäänud pigem stabiilseks, kuid langenud 5,7 → 5,4, mis võib peegeldada nii konkurentsi tihenemist toetustele kui ka ettevõtjate ootuste kasvu.

Mitteametliku rahastuse (pere ja sõbrad) hinnang on tõusnud 5,2 → 5,3 – see on Eestis ajalooliselt oluline täiendav varajase faasi rahastuskanal. Äriinglite rahastus püsib endiselt kõrgelt hinnatud (6,4), mis näitab, et Eestis on tugev ja toimiv *business angel*'i kogukond.

Riskikapitali rahastuse hinnang aga on langenud 6,4 → 6,0. Kuigi tase on jätkuvalt tugev, võib langus viidata globaalse riskikapitali aeglustumisele 2023–2024, mis mõjutas ka Eesti idusektori investeeringuid. Kõige järsem langus toimub: IPO rahastuses: 5,0 → 4,1; mikrorahastuses (*crowdfunding*): 5,5 → 4,9. Need näitajad viitavad selgelt investorite ja kapitaliturgude ettevaatlikkusele. IPO-turg oli 2023–2024 Euroopas tervikuna jahtunud, mis peegeldub ka Eesti ekspertide hinnangutes. Mikrorahastuse langus võib olla seotud nii rangema regulatsiooni, investorite ettevaatlikkuse kui ka kampaaniate madalama edumääraga.

GEM 2024 ekspertarvamused näitavad, et Eesti ettevõtluse rahastuskeskkond on mitmekesine, kuid selle piisavus erinevate rahastusallikate lõikes on ebaühtlane.

Tabel 5.3. Ettevõtluse finantseerimine, keskväärtused

A1-2	Minu riigis on piisavalt…	2023	2024
A01	omakapitali rahastust (mõistetakse kui ettevõtjate enda rahalisi vahendeid) uutele ja kasvavatele ettevõtetele	5,7	5,6
A02	laenurahastust (mõistetakse kui pangalaene ja sarnaseid) uutele ja kasvavatele ettevõtetele	4,8	5,3
A03	riiklikke toetusi uutele ja kasvavatele ettevõtetele	5,7	5,4
A04	mitteametlikku investorite rahastust (pereliikmed, sõbrad ja kolleegid, kes on eraelulised isikud, mitte asutajad) uutele ja kasvavatele ettevõtetele	5,2	5,3
A05	professionaalset äriingli rahastust (isikud, kes pakuvad kapitali vahetatava võla või omakapitali eest) uutele ja kasvavatele ettevõtetele	6,5	6,4
A06	riskikapitali rahastust (kogutud investeerimisfondid eraettevõtluse osaluste jaoks) uutele ja kasvavatele ettevõtetele	6,4	6,0
A07	IPO (esialgne avalik pakkumine) rahastust uutele ja kasvavatele ettevõtetele	5,0	4,1
A08	mikrorahastust (näiteks ühisrahastus paljudelt inimestelt, kes panustavad suhteliselt väikese summa, tavaliselt interneti kaudu) uutele ja kasvavatele ettevõtetele	5,5	4,9
	Teema A2: Finantseerimise lihtsus Minu riigis on lihtne…		
A09	saada laenurahastust (pangalaene ja sarnaseid uutele ja kasvavatele ettevõtetele)	4,7	4,6
A10	palgata rahalisi tugiteenuseid mõistliku hinna eest uutele ja kasvavatele ettevõtetele	5,2	4,8
A11	algavatele ettevõtjatele saada piisavalt seemnerahastust, et katta uue ettevõtte käivitamise ja algstaadiumi kulud	5,0	5,0
A12	meelitada investoreid/rahastust, et uus ettevõte kasvaks pärast käivitusfaasi	5,5	5,8

Allikas: Autorite arvutused GEM NES 2024 küsitluse andmete põhjal.

Ettevõtluse finantseerimise teises faktoris lisandub neli küsimust (A09-A12) rahastuse saamise lihtsusest. Ekspertide hinnangud on selles vallas veidi pessimistlikumad ja keskmine 5,0 jääb skaala keskele.

Eksperdid hindasid rahastuse kättesaadavust Eesti uutele ja kasvavatele ettevõtetele keskmiselt tasemele 5,4 (skaalal 1–10). See tulemus on veidi madalam kui 2023. aastal (5,6) ning see hinnang näitab, et 2024. aastal on finantseerimise kättesaadavus uutele ja kasvavatele ettevõtetele mõnevõrra halvenenud, kuigi üksikutes aspektides on toimunud ka positiivseid arenguid.

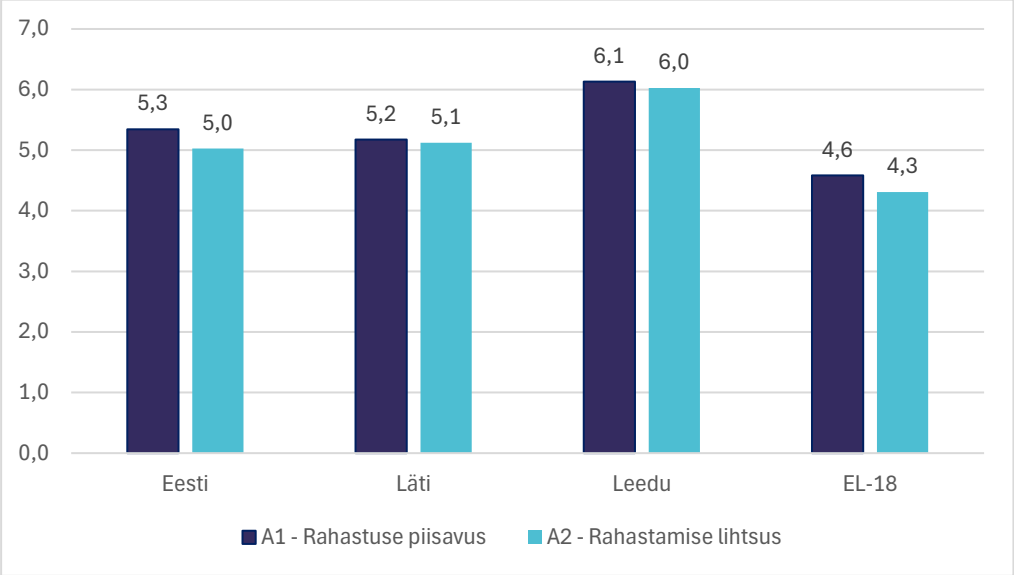
Laenurahastuse saamine näitab kerget langust (4,7 → 4,6), mis viitab sellele, et pangalaenude ja sarnaste finantsinstrumentide kättesaadavus võis muutuda veidi keerulisemaks. Langus on väike, kuid kooskõlas laiemate majandustingimustega, kus pangad on olnud ettevaatlikumad riskantsemate varajase faasi projektide rahastamisel.

Rahaliste tugiteenuste (finants- ja raamatupidamisteenus) taskukohasuses on toimunud märgatavam halvenemine (5,2 → 4,8). See on üks suuremaid langusi alateemas ning viitab teenuste kallinemisele, teisalt ka ettevõtjate hinnatundlikkuse kasvule. Tõenäoliselt peegeldab see nii inflatsiooni mõju kui ka tööjõukulude kasvu finants- ja äriteenuste sektoris.

Seemnerahastuse kättesaadavus on stabiilne ja hinnati 2023. ja 2024. aastal võrdselt (5,0 → 5,0). Eksperdid ei näe selles valdkonnas ei paranemist ega halvenemist. See peegeldab olukorda, kus varajase faasi rahastus on Eestis olemas, kuid ei ole laienenud ega muutunud laiemale ringile paremini kättesaadavaks.

Kasvufaasi rahastuse kaasamise lihtsuse hinnangus on valdkonna ainus paranemine (5,5 → 5,8), mis viitab, et investorid on võrreldes eelneva

aastaga veidi altimad toetama juba käivitunud ettevõtteid, mis on tõestanud oma elujõulisust ja potentsiaali. Kasvufaasi ettevõtted näivad olema atraktiivsemad kui varajase faasi idud.

Joonis 5.4. *Eksperthinnangute keskväärtused ettevõtluse finantseerimisele Balti riikide ja EL võrdluses 2024.a. Allikas: autorite arvutused GEM NES 2024 küsitluse andmete põhjal.*

Võrreldes eksperthinnanguid Balti riikides aastal 2024/2025 ja EL-18 tulemustega, kus just viimases näevad mitmed riigid finantseerimises jätkuvalt kitsaskohti, on Eesti ja Läti ühtviisi keskjoonel, jäädes veidi alla Leedule, kuid hinnatud kõrgemalt Euroopa Liidu 18-riigi keskmisest (Joonis 5.4). Euroopa Liidu madalaimad hinnangud tulevad Küproselt (3,6) ja Hispaaniast (3,8). Baltiriikide järel ületavad keskjoone vaid Prantsusmaa (5,2) ja Rootsi (5,1). Ehk ettevõtluse finantseerimist hindavad eksperdid kogu Euroopa regioonis pigem alla keskpärase ehk väga problemaatiliseks. EL-18 finantskeskkond on hetkel väga pingeline.

5.3.2 Valitsuse poliitika, maksud ja bürokraatia

Valitsuse poliitika (B) valdkond (Tabel 5.4) sisaldab kahte komponenti: valitsuse konkreetne poliitika, prioriteedid ja toetus (B1, keskmine 4,1) ja valitsuse poliitika bürokraatia, maksud (B2, keskmine 5,5). Näitaja hõlmab küsimusi nagu: Minu riigis… valitsuse poliitika (nt riigihanked, seadusandlus, regulatsioonid, litsentsimine ja maksustamine) toetab järjekindlalt uusi ja kasvavaid ettevõtteid (B01, keskmine 4,3), toetus uutele ja kasvavatele ettevõtetele on kõrge prioriteet riiklikul tasandil (B02, keskmine 4,7), toetus uutele ja kasvavatele ettevõtetele on kõrge prioriteet kohalikul tasandil (B03, keskmine 3,4), ja ettevõtjad saavad uusi ettevõtteid registreerida mõistliku hinnaga (B03-2, keskmine 9,0). Eksperdid hindavad valitsuse konkreetset poliitikat, prioriteete ja toimet uutele ja kasvavatele ettevõtetele Eestis üsna madalaks (5,1 skaalal 10).

Valitsuse poliitika järjekindlus uute ja kasvavate ettevõtete toetamisel langes 5,2 → 4,3, mis näitab märkimisväärset usalduse vähenemist poliitikate stabiilsuse ja ettevõtlussõbralikkuse suhtes.

Riiklik prioriteet ettevõtluse toetamisel langes 5,3 → 4,7, ning kohalik prioriteet langes 4,0 → 3,4, mis viitab, et nii riigi- kui kohalikul tasandil nähakse ettevõtluse toetust 2024. aastal selgelt vähem tähtsana kui aasta varem. Uue ettevõtte registreerimise hinnang püsib väga kõrgel tasemel (9,4 → 9,0), mis näitab, et see valdkond on jätkuvalt Eesti tugevus. Lubade ja litsentside kiire saamine on aga oluliselt halvenenud: 7,1 → 5,3 ehk langus 1,8 punkti. See osutab protsesside aeglustumisele,

administratiivsete takistuste kasvule või mõlema kombinatsioonile. Maksude koormav mõju uutele ettevõtetele halvenes selgelt: 5,7 → 4,4.

Eksperdid hindavad, et maksud on 2024. aastal ettevõtjatele oluliselt koormavamad kui varasemates hinnangutes. Regulatsioonide ennustatavus ja järjekindlus langes samuti tugevalt: 5,2 → 3,8, mis on üks suurimaid kukkumisi tabelis. See viitab kasvavale ebakindlusele regulaarselt muutuvate reeglite suhtes. Eksperdid hindavad bürokraatlikke nõudeid varasemast oluliselt keerulisemaks: 6,4 → 4,8. Langus 1,6 punkti viitab, et halduskoormus ettevõtlusele on siiski suurenenud ning ettevõtted tajuvad protsesse ajamahukamate ja vähem kasutajasõbralikena.

Tabel 5.4. Valitsuse poliitika, maksud ja bürokraatia (EFC B)

B	Minu riigis…	2023	2024
B01	Valitsuse poliitika (nt riigihanked, seadusandlus, regulatsioonid, litsentsimine ja maksustamine) toetab järjekindlalt uusi ja kasvavaid ettevõtteid	5,2	4,3
B02	Uute ja kasvavate ettevõtete toetus on kõrge prioriteet riiklikul tasandil	5,3	4,7
B03	Uute ja kasvavate ettevõtete toetus on kõrge prioriteet kohalikul tasandil	4,0	3,4
B03_2	Ettevõtjad saavad uusi ettevõtteid registreerida mõistliku hinnaga	9,4	9,0
B04	Uued ettevõtted saavad enamiku vajalikke lubasid ja litsentse umbes nädalaga	7,1	5,3
B05	Maksude summa ei ole uutele ja kasvavatele ettevõtetele koormav.	5,7	4,4
B06	Maksud ja muud valitsuse regulatsioonid kehtivad uutele ja kasvavatele ettevõtetele ennustatavalt ja järjekindlalt	5,2	3,8
B07	Valitsuse bürokraatia, regulatsioonide ja litsentsimise nõuete täitmine ei ole uutele ja kasvavatele ettevõtetele ebamugavalt keeruline	6,4	4,8

Allikas: Autorite arvutused GEM 2024 andmete põhjal.

Aasta 2024 skooride jagunemine näitab selget ja laiapõhjalist langust ekspertide hinnangutes valitsuse poliitikale, regulatsioonidele ja bürokraatiale. Enamik ettevõtlust toetavaid tegureid on langenud 0,6–1,8 punkti, mis viitab ettevõtjate kasvavale rahulolematusele ning tunnetatud koormuse suurenemisele. Kuigi ettevõtte registreerimise lihtsus jääb Eesti tugevuseks ka aastal 2024, on kõik teised valdkonnad – poliitiline tugi, lubade ja litsentside saamise kiirus, maksukoormus, regulatsioonide ennustatavus ja bürokraatia tase – liikunud negatiivses suunas.

5.3.3 Valitsuse toetusprogrammid

Valitsuse programmid (EFC - C) hinnati seitsme küsimuse baasil (Tabel 5.5), koosnedes küsimustest nagu: Minu riigis…: on lai valik valitsuse abi uutele ja kasvavatele ettevõtetele saadaval ühe agendi kaudu (C01, keskmine 4,9), teaduspargid on olemas ja pakuvad efektiivset tuge uutele ja kasvavatele ettevõtetele (C02, keskmine 6,2), äriinkubaatorid on olemas ja pakuvad efektiivset tuge uutele ja kasvavatele ettevõtetele (C02-2, keskmine 6,5), valitsuse programme uutele ja kasvavatele ettevõtetele on piisavalt (C03, keskmine 5,5), valitsusagentuuride töötajad on pädevad ja tõhusad uute ja kasvavate ettevõtete toetamisel (C04, keskmine 4,8), peaaegu igaüks, kes vajab abi valitsuse programmist uue või kasvava ettevõtte jaoks leiab, mida vajab (C05, keskmine 4,6), valitsuse programmid, mis on suunatud uute ja kasvavate ettevõtete toetamisele, on efektiivsed (C06, keskmine 4,6). Need näitajad mõõdavad, kui hästi toimivad riiklikud tugistruktuurid – sh teenuste koordineerimine, tugiorganisatsioonide kvaliteet, valitsusprogrammide kättesaadavus ning

ametnike pädevus. 2024. aasta tulemused viitavad mitmes olulises valdkonnas tagasilangusele.

Tabel 5.5. Valitsuse toetusprogrammid (EFC C)

C	Minu riigis…	2023	2024
C01	Uutel ja kasvavatel ettevõtetel on võimalik saada mitmesugust riiklikku abi üheainsa asutuse kaudu	5,8	4,9
C02	Teaduspargid on kättesaadavad ja pakuvad uutele ja kasvavatele ettevõtetele tõhusat tuge	6,7	6,2
C02_2	Ettevõtlusinkubaatorid on kättesaadavad ja pakuvad uutele ja kasvavatele ettevõtetele tõhusat tuge	6,8	6,5
C03	Valitsuse programme uutele ja kasvavatele ettevõtetele on piisavalt	5,7	5,5
C04	Valitsusasutustes töötavad inimesed on uute ja kasvavate ettevõtete toetamisel pädevad ja tõhusad	5,7	4,8
C05	Peaaegu igaüks, kes vajab uuele või kasvavale ettevõttele abi riiklikust programmist, leiab vajaliku abi	4,6	4,6
C06	Uute ja kasvavate ettevõtete toetamisele suunatud riiklikud programmid on tõhusad	5,8	4,6

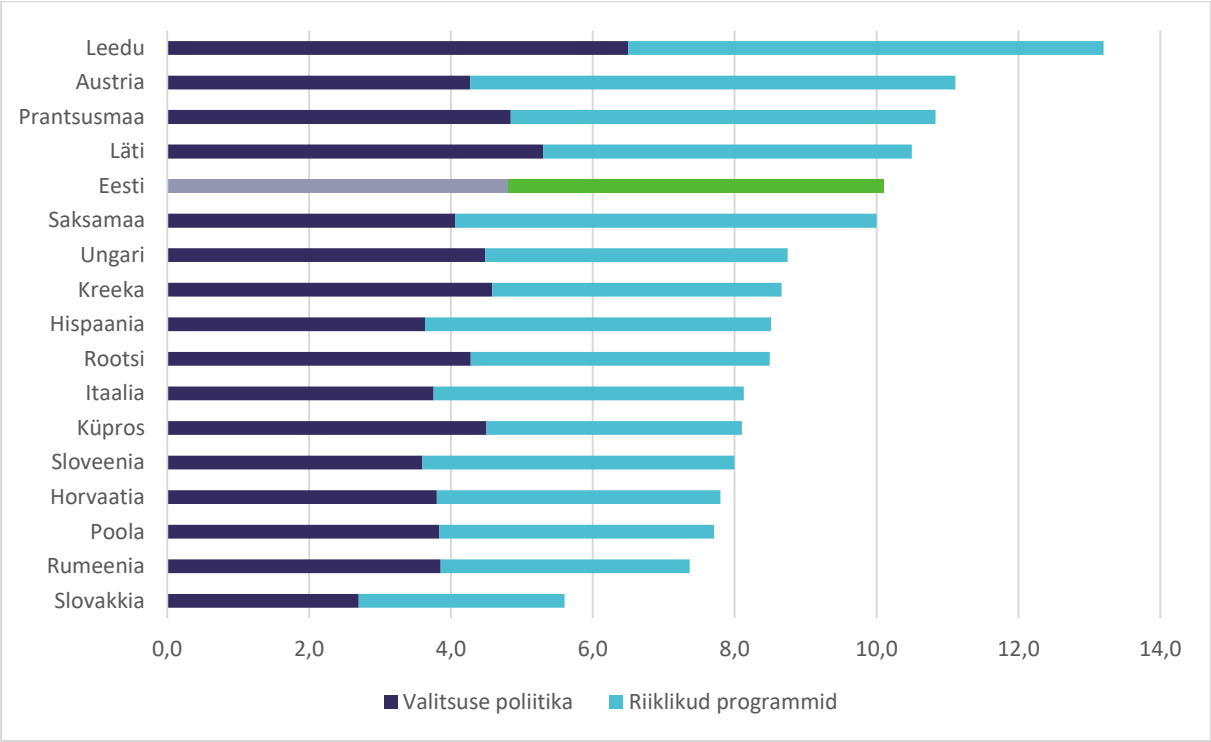
Allikas: Autorite arvutused GEM 2023 ja 2024 andmete põhjal.

Hinnang tugiteenuste koordineeritusele (C01) on aastaga oluliselt langenud (5,8 → 4,9), viidates, et abi on vähem koordineeritud, ettevõtja peab pöörduma mitmete asutuste poole ehk tugi on killustunud. Teadusparkide ja inkubaatorite roll (C02; C02_2) jäävad küll suhteliselt heaks, kuid on siiski mõnevõrra langenud. Hinnangud on veidi langenud nii teadusparkidele (6,7 → 6,2) kui ka ettevõtlusinkubaatoritele (6,8 → 6,5). Järeldame, et toetavad struktuurid on jätkuvalt kättesaadavad ja kasulikud, kuid ekspertide hinnang nende tõhususele on veidi nõrgenenud. See võib olla seotud konkurentsi suurenemisega (rohkem kasutajaid) või teenuste kvaliteedi langusega. Riiklike programmide hulk ja kättesaadavus (C03, C05) on eelneva aastaga sarnaselt hinnatud keskpäraseks, mis viitab, et isegi olemasolevate programmide puhul on keeruline „õige lahenduseni" jõuda. See võib siiski ka tähendada, et programmid ise on olemas, kuid nende läbipaistvus, suunatus ja kasutusmugavus on puudulikud ning vajavad ümberhindamist ja -korraldamist.

Ametnike pädevus ja nõustamisüksuste kvaliteet (C04) tähistavad suurimaid langusi (5,7 → 4,8). Eksperdid viitavad, et riigi esindajad (nt nõustajad, programmijuhid, taotluste menetlejad) on vähem pädevad ja vähem toetavad kui varem. On see seotud ametnike (vähendamisel) töökoormuse kasvuga, poliitiliste prioriteetide muutumisega või järjest nõrgenevate teenusstandarditega, vajab täiendavat uurimist.

Programmide üldine tõhususe (C06) hinnang on langenud samuti üle punkti (5,8 → 4,6). Eksperdid on mõistnud, et riiklikud programmid ei too oodatud tulemust, ei kiirenda kasvu ega lihtsusta tegutsemist. See on selge signaal, et süsteem tänases ettevõtluskeskkonnas ei toeta ettevõtlust nii, nagu ettevõtjad vajavad. Kokkuvõttes aasta 2024 ekspertide hinnangud näitavad, et Eesti riiklik ettevõtlustugi on mitmes põhivaldkonnas nõrgenenud: halvenes terviklikkus või koordineeritus, märkimisväärselt madalamalt on hinnatud ametnike pädevust.

Programmide tõhusus on madalam, kuigi nende hulk on enam-vähem sama. Teaduspargid ja inkubaatorid püsivad pigem Eesti tugevusena, kuid on samuti karmima hinnangu osalised. Abi leidmine riiklikest programmidest on keeruline. Vaatame hinnanguid poliitilistele aspektidele siiski ka Euroopa kontekstis (Joonis 5.5).

Joonis 5.5. *Eksperthinnangute keskväärtused valitsuse poliitikale ja riigitoele Balti riikide ja EL võrdluses 2024.a. Allikas: autorite arvutused GEM NES 2024 küsitluse andmete põhjal.*

Euroopa võrdluses paistab Eesti olukord märksa positiivsem. Enamus Euroopa riike hindab valitsuse poliitilist tuge alla keskpärase (keskmiselt 4,3). Veidi paremad on hinnangud riiklikele ettevõtlust toetavatele programmidele (keskmiselt 4,7). Erandlikult madal on ekspertide arvamus tabeli lõppu jääval Slovakkial. Lähemalt väidete lõikes uurides näeme, et valitsuse poliitikatest on kõige kõrgemaks hinnatud asjaolu, et ettevõtjad saavad registreerida uusi ettevõtteid mõistlike kuludega (6,8). Kõige kriitilisemad arvamused näitavad siiski, et maksude suurus (3,8) pigem on uutele ja kasvavatele ettevõtetele koormav ning valitsusbürokraatia, eeskirjade ja litsentsimisnõuetega toimetulek (3,6) on siiski uutele ja kasvavatele ettevõtetele ülemäära keeruline.

Riiklikest programmidest on heaks hinnatud ettevõtlusinkubaatorite kättesaadavus, mis pakuvad uutele ja kasvavatele ettevõtetele tõhusat tuge (5,6), nagu ka teaduspargid, mis on kättesaadavad ja pakuvad uutele ja kasvavatele ettevõtetele tõhusat tuge (5,0) ning üldine programmide piisavus (5,0). Siiski kaheldakse nende tõhususes ning madalaim skoor (4,2) selles valdkonnas viitab, et ühest kohast abi pigem ei saa, vaid selleks tuleb läbi käia mitmeid, mis ettevõtlusprojekti algajale algatajale võib aja ja kogemuse, ka ebapiisava entusiasmi tõttu tee lõpuni käimata jätta.

5.3.4 Ettevõtlusharidus koolis ja pärast kooli

Ettevõtlusharidus on üks olulisemaid tegureid, mis kujundab elanikkonna ettevõtlikkust, innovatsioonivalmidust ja suutlikkust uute ettevõtete loomisel hakkama saada. Varasemad uuringud on rõhutanud, et ettevõtlusoskused ei teki üksnes praktilise tegevuse käigus, vaid neid saab sihipäraselt arendada läbi üldhariduse, kutsehariduse, kõrghariduse ning täiendõppe (Fayolle & Gailly, 2015). Seetõttu on ettevõtlushariduse kvaliteet ja kättesaadavus üks oluline osa GEM-i ettevõtlusraamistiku tingimustest (Entrepreneurial Framework Conditions – EFC), mis aitab mõista, kas riigi

haridussüsteem toetab uute ettevõtjate kujunemist ning majandusliku loovuse kasvamist.

GEM Eesti 2024 ekspertarvamused võimaldavad hinnata, kuivõrd toetab haridussüsteem ettevõtlusega seotud teadmiste, oskuste ja hoiakute arengut eri haridustasemetel – alates põhikoolist kuni ülikoolide ja täiskasvanuõppeni. Ettevõtluse seisukohalt on oluline, et haridus looks noortele tugevad alused loovuseks, algatusvõimeks, majanduse mõistmiseks ja praktiliste ettevõtlusoskuste omandamiseks. Samuti peab haridussüsteem pakkuma täiskasvanutele ja spetsialistidele võimalusi ümberõppeks ning uute ettevõtete asutamise toetamiseks.

Selles peatükis analüüsitakse, kuidas eksperdid hindavad Eesti ettevõtlushariduse toimivust aastal 2024. Tabel 5.6 koondab hinnanguid kuuele haridussüsteemi aspektile – alates üldhariduskoolide rollist ettevõtlikkuse kasvata-misel kuni ülikoolide, kutsehariduse ja täiendõppe tõhususeni. Hinnangute võrdlus 2023. ja 2024. aasta vahel võimaldab tuvastada trende ja valdkondi, kus ettevõtlusharidus on tugevnenud või nõrgenenud, pakkudes olulist sisendit poliitika kujundamiseks ja ettevõtlusõppe arendamiseks.

Üldhariduskoolide kontekstis hinnatakse loovust, iseseisvust ja algatusvõimet toetavat õpet endiselt mõõdukaks (5,7 → 5,6), mis näitab vaid minimaalset muutust. See tähendab, et Eesti koolides toetatakse küll pehmeid ettevõtlusoskusi, kuid mitte märkimisväärselt rohkem kui varem.

Tabel 5.6. Ettevõtlusharidus koolis ja peale kooli (EFC D)

D	Minu riigis…	2023	2024
D01	õpetamine põhikoolis ja keskkoolis soodustab loovust, iseseisvust ja isiklikku algatust	5,7	5,6
D02	õpetamine põhikoolis ja keskkoolis annab piisava õpetuse turumajanduse põhimõtetest	5,3	4,5
D03	õpetamine põhikoolis ja keskkoolis pöörab piisavalt tähelepanu ettevõtlusele ja uute ettevõtete loomisele	5,4	4,5
D04	kolledžid ja ülikoolid pakuvad piisavat ettevalmistust uute ettevõtete asutamiseks ja kasvuks	5,8	5,0
D05	praktilise äri- ja juhtimishariduse kvaliteet pakub piisavat ettevalmistust uue äri asutamiseks ja kasvuks	6,8	5,7
D06	ametialased, kutse- ja täiendõppe süsteemid pakuvad piisavat ettevalmistust uute ettevõtete asutamiseks ja kasvuks	5,8	4,9

Allikas: Autorite arvutused GEM NES uuringu andmete põhjal 2023, 2024.

Samas on näha selgelt murettekitavat langust kahes teises võtmevaldkonnas: turumajanduse põhimõtete õpetamine (5,3 → 4,5) ja ettevõtlus- ja ettevõtlusloome temaatikale pööratud tähelepanu (5,4 → 4,5) on langenud mõlemad 0,8 punkti võrra. See viitab, et majandusõpet ja ettevõtlusvaldkonda käsitletakse ekspertide arvates 2024. aastal üldhariduses vähem süstemaatiliselt ja vähem tõhusalt kui aasta varasemas hinnangus.

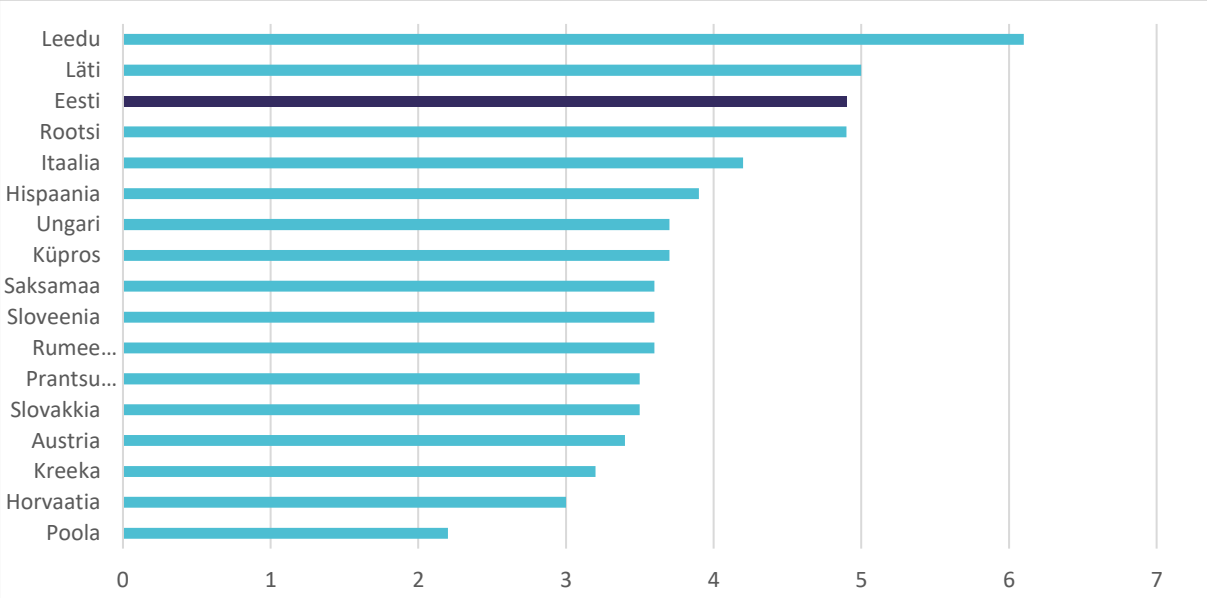
Kõrghariduses ja kutseõppes on ekspertide hinnangud langenud veelgi järsemalt. Kolledžite ja ülikoolide suutlikkus valmistada õppijaid ette ettevõtte asutamiseks ja kasvuks langes 5,8-lt 5,0-le. Samuti toimus suur langus praktilise äri- ja juhtimishariduse kvaliteedis (6,8 → 5,7), mis oli varasematel aastatel üks Eesti tugevaimaid ettevõtlushariduse komponente. Ka kutseharidus ja täiendõppesüsteemid said märkimisväärselt madalama hinnangu (5,8 → 4,9), mis viitab ekspertarvamusele, et tööeluks ja ettevõtluseks vajalike praktiliste oskuste arendamine vajavad oluliselt rohkem professionaalset tähelepanu ja sekkumist.

Kokkuvõttes näitavad 2024. aasta näitajad ulatuslikku ja murettekitavat langust ettevõtlushariduse kvaliteedis kõigis haridusastmetes. Kui 2023. aastal võis Eesti haridussüsteemi käsitleda suhteliselt tugevana ettevõtlusvalmiduse toetamisel, siis 2024. aasta hinnangud osutavad, et ettevõtjate usaldus haridusasutuste rolli suhtes on oluliselt vähenenud. See võib tulevikus mõjutada ettevõtlusaktiivsust, vähendada noorte ettevõtlusvalmidust ja pidurdada innovatsiooni loomist, kui haridusasutused ei taasta oma varasemat tugevat positsiooni teadlikul ettevõtluspädevuste arendamisel.

Kuna eksperthinnangud Eestis tunduvad murettekitavad , asetame need seetõttu samuti laiemasse, Euroopa ja Balti naabritega võrdlusesse (Joonis 5.6). Esitatud võrdlus näitab, et Eesti tulemus (4,9) asetub Euroopa riikide lõikes keskelt kõrgemasse gruppi. Eesti jagab sama hinnangutaset Rootsi (4,9) ja on väga lähedane Lätile (5,0). Balti riikidest on Eesti tulemus parem kui enamikus Lõuna- ja Ida-Euroopa riikides, kuid jääb oluliselt alla Leedule, mille näitaja (6,1) on kogu võrdluses kõrgeim. Kui vaadata kõiki esitatud riike, ilmneb selge muster:

Madala hinnanguga grupis (2,2–3,4) on Peamiselt Ida- ja Lõuna-Euroopa riigid, nagu Poola (2,2), Horvaatia (3,0), Kreeka (3,2) ja Austria (3,4). Keskmises vahemikus (3,5–4,2) on enamik Kesk-Euroopa riike: Slovakkia, Prantsusmaa, Saksamaa, Sloveenia, Küpros ja Ungari. Nendest positsioneerub Eesti märksa kõrgemale.

Kõrgema taseme riigid (4,9–6,1) on Rootsi, Eesti, Läti ja Leedu. Selles kontekstis on Eesti tulemus selgelt üle Euroopa keskmise, kuid ei ulatu kõige tugevamate riikideni – mida siin grupis esindab Leedu.

Joonis 5.6. *Eksperthinnangute keskväärtused ettevõtlusharidusele koolis ja peale kooli 2024. aastal. Allikas: autorite arvutused GEM NES 2024 küsitluse andmete põhjal.*

Balti riikide võrdluses on Eesti kolmandal kohal, kuid erinevus Läti ja Rootsiga on minimaalne. Kokkuvõttes on Eesti positsioon Euroopa ettevõtlushariduse raamistikus siiski konkurentsivõimeline ja ülespoole suunaga, jäädes samale tasemele Rootsi ja Läti tulemustega. Samas paistab silma Leedu väga tugev näitaja, mis tõstab esile märkimisväärset arengut või tõhusust Leedu ettevõtluskeskkonna konkreetsetes aspektides. Eesti asub pigem Euroopa keskmisest kõrgemal, paigutudes tugevate ettevõtluskeskkondade hulka, kuid täielik potentsiaal ei realiseeru veel samal tasemel kui Leedus, mis on huvitav, sest ettevõtlusharidusele keskenduvatel uuringutel ja konverentsidel Leedu esile ei tule.

5.3.5 Uuringud ja arendustegevus

FC faktor E - teadus- ja arendustegevuse siire kirjeldab, kui hõlpsasti jõuavad teadusuuringute tulemused ettevõtlusesse (Tabel 5.7). Aastal 2024 näitavad eksperthinnangute tulemused, et Eesti teadus- ja tehnoloogiasüsteemi roll ettevõtluse toetamisel on tervikpildis nõrgenenud. Kuigi üksikud näitajad on püsinud stabiilsena või ka veidi paranenud, iseloomustab valdkonda laialdane langustrend, mis osutab teadusmahuka ettevõtluse arendamise aeglustumisele ja toetussüsteemi ebapiisavale võimekusele innovatsiooni ettevõtlusse viia.

Kõige murettekitavam on teaduse ja tehnoloogia ülekande (E01) efektiivsuse hinnangu langus (4,8 → 4,0). See tähendab, et ekspertide hinnangul liigub ülikoolides ja teadusasutustes loodud teadmine 2024. aastal veelgi aeglasemalt ning vähem süsteemselt uutesse ja kasvavatesse ettevõtetesse. Selline langus on üsna kriitiline, sest just teadmus- ja tehnoloogiasiire on innovatsioonipõhise majanduse üks keskseid eeldusi.

Positiivse kõrvalekalde loob näitaja E02, kus ettevõtjad hindavad, et uutel ja väiksematel ettevõtetel on peaaegu sama hea juurdepääs uuele teadusele ja tehnoloogiale kui suurtel korporatsioonidel (5,1 → 5,2). See viitab suhtelisele võrdsusele ligipääsu tasandil – probleem ei ole mitte kättesaadavuses, vaid pigem ülikoolide ja teadusasutuste võimekuses või ressurssides teadmisi ettevõtlusesse suunata ja teisalt ka ettevõtete suutlikkuses neid rakendada.

Samal ajal on kõige uuema tehnoloogia soetamise võimalikkus ekspertide hinnangul samuti veidi langenud (4,6 → 4,4), mis võib viidata kasvavatele kuludele või rahastusvõimaluste ebapiisavusele. Huvitaval kombel hinnatakse valitsuse toetusi tehnoloogia omandamiseks veidi kõrgemalt kui aasta varem (4,2 → 4,3), kuid madal absoluutne tase näitab, et programmide mõju on endiselt piiratud ega jõua piisava hulga ettevõteteni.

Eesti teadus- ja tehnoloogia baas kui tervik on endiselt tugev, kuid hinnangu langus tasemelt 5,8 → 5,3 näitab, et selle võimekus toetada maailmatasemel tehnoloogiapõhiste ettevõtete sündi on vähenenud. See võib olla seotud nii teadusrahastuse stabiilsusega, struktuursete muudatustega kui ka ettevõtete raskustega teadust kommertsialiseerida.

Kõige selgem signaal kitsaskohtadest tuleb näitajast E06, mis hindab toetuste olemasolu teadlaste ja inseneride ideede kommertsialiseerimiseks (4,2 → 3,9). Langus alla nelja punkti viitab, et ettevõtted ja innovaatorid tajuvad võimalusi teaduspõhiste ideede turule viimiseks üha piiratumana.

Tabel 5.7. Uuringute ja arendustegevuste siire (EFC E)

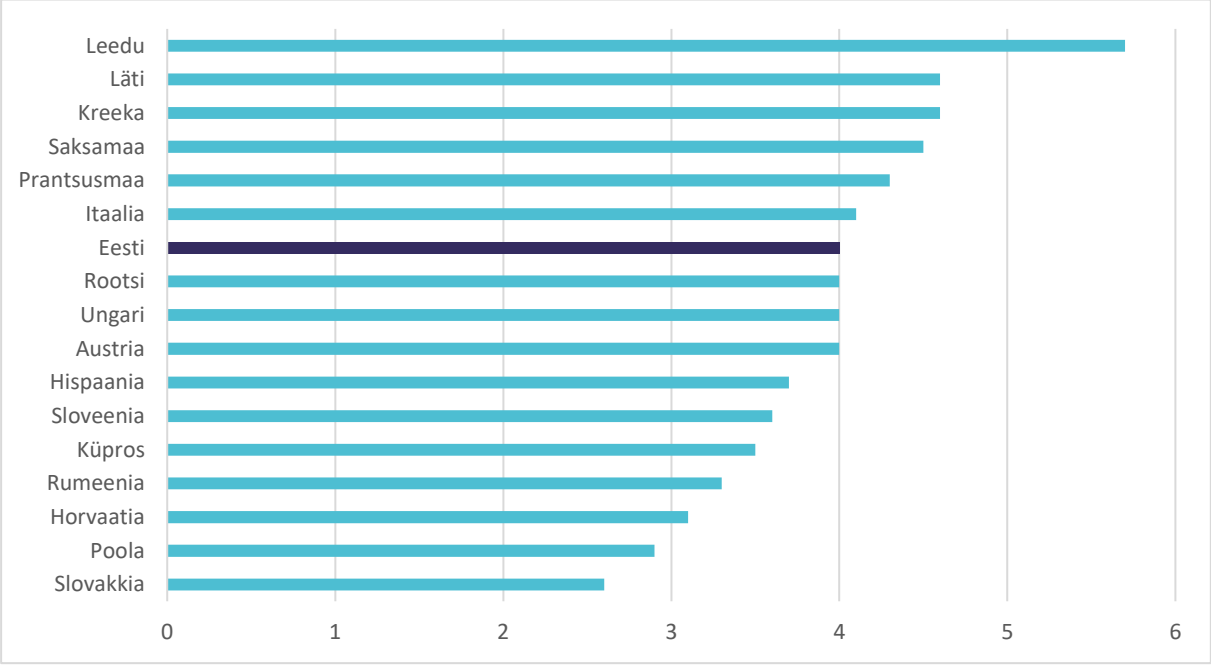
E	Minu riigis…	2023	2024
E01	uus tehnoloogia, teadus ja muu teadmine edastatakse efektiivselt ülikoolidest ja avalikest teadus- ja uurimiskeskustest uutesse ja kasvavatesse ettevõtetesse	4,8	4,0
E02	uutel ja kasvavatel ettevõtetel on juurdepääs uuele teadusele ja tehnoloogiale sama hästi kui suurtel, väljakujunenud ettevõtetel	5,1	5,2
E03	uued ja kasvavad ettevõtted saavad endale lubada uusimat tehnoloogiat	4,6	4,4
E04	uutele ja kasvavatele ettevõtetele on piisavad valitsuse toetused uue tehnoloogia omandamiseks	4,2	4,3
E05	teaduse ja tehnoloogia baas toetab efektiivselt maailmatasemel uute tehnoloogiapõhiste ettevõtete loomist vähemalt ühes valdkonnas	5,8	5,3
E06	on hea toetuste olemasolu, et teadlased ja insenerid saaksid oma ideid kommertsialiseerida uute ja kasvavate ettevõtete kaudu	4,2	3,9

Allikas: Autorite arvutused GEM NES uuringu andmete põhjal 2023 ja 2024.

Vaatamata ettevõtluskiirendite, inkubaatorite ja ettevõtluskursuste suhtelisele rohkusele, peegeldavad aastal 2024 mitmed näitajad siiski teadmusmahuka ettevõtluse tugistruktuuri laiapõhjalist nõrgenemist. Eesti eksperdid tajuvad vähenenud teadus- ja tehnoloogia ülekannet, piisava, kuid nõrga valitsuse toe kitsenevat võimalust kommertsialiseerida teaduspõhiseid ideid, nõrgenenud teadusbaasi võimekust toetada kõrgetasemelise tehnoloogiaettevõtluse sündi.

Kuigi tehnoloogia ja teaduse ligipääs on jäänud suhteliselt võrdsesse seisu väikeste ja suurte ettevõtete vahel, ei muutu see ligipääs automaatselt kasutatavaks innovatsiooniks. Tulemused osutavad vajadusele tugevdada teadmussiirde mehhanisme, teaduspõhiste innovatsioonifondide mõju ja teadlaste ning ettevõtjate koostöövõimalusi. Uued ja kasvavad ettevõtted saavad üha enam ligipääsu teadusuuringutele ja tehnoloogiatele, kuid parimate praktikate (nt Holland, Saksamaa) tasemeni on arenguruumi. GEM Global raport rõhutab, et teadus- ja arendustegevus on üks peamisi konkurentsivõime allikaid ning Eesti võiks senisest enam leida võimalusi ülikoolide ja ettevõtluse koostöö arendamiseks.

Eesti TTS-hinnang (4,0) paigutub Euroopa riikide võrdluses (Joonis 5.7) täpselt keskmisse gruppi, näidates tugevat, kuid mitte tippu küündivat võimekust ülikoolides ja teadusasutustes loodud teadmiste ning tehnoloogiate ülekandmisel uutele ja kasvavatele ettevõtetele.

Joonis 5.7. *Eksperthinnangute keskväärtused teadmus- ja tehnoloogiasiirdes, EL-18.*
Allikas: autorite arvutused GEM NES 2024 küsitluse andmete põhjal.

Eestist madalama skooriga on mitmed Kesk- ja Ida-Euroopa riigid, nt Slovakkia (2,6), Poola (2,9), Horvaatia (3,1) jt. See asetab Eesti kindlalt üle Euroopa madalama keskmise, näidates, et TTS mehhanismid, sh ülikoolide koostöö ettevõtetega, teadusbaasi tugevus ja tehnoloogiasiirde institutsioonid, toimivad Eestist idapoole jäävates riikides tagasihoidlikumalt. Eesti TTS positsioon on sarnasel tasemel väga tugevate innovatsiooni-riikidega nagu Austria (4,0), Ungari (4,0) ja Rootsi (4,0). Rootsi näitaja samal tasemel on eriti märkimisväärne — see näitab, et Eesti teadmusbaasi sidusus ettevõtlusega on tugevam, kui tihti eeldatakse, kuigi kvaliteet ei küündi veel Põhjamaade tippu laiemas mõttes.

Läti ja Leedu edestavad Eestit – eriti Leedu, mille näitaja (5,7) on kogu grupi kõrgeim. See viitab, et Leedu peab olema viimastel aastatel tugevdanud

oluliselt teadlaste ja inseneride kommertsialiseerimist toetavaid instrumente, innovatsioonipoliitikat, tehnosiirde tugistruktuure. Saksamaa ja Prantsusmaa tugev TTS baas on ootuspärane, kuid see näitab, et Eesti jääb maha just suurte teadusmahukate majandustega riikidest. Kokkuvõttes võib märkida, et kuigi Eesti on rahvusvaheliselt hästi positsioneeritud innovatsioonipiriik, ei jõua teadus- ja arendustegevuse väljundid ettevõteteni sama tõhusalt kui Leedus või Lätis. Balti võrdluses on Eesti pigem teadmiste loomise tugev riik, aga kommertsialiseerimise ja ülekande mõttes konservatiivsem ja killustatum.

5.3.6 Kaubandus- ja ametialane infrastruktuur

Kaubandus- ja ametialane infrastruktuur (EFC F) moodustab ühe ettevõtlusökosüsteemi keskse tugisamba, mõjutades otseselt uute ja kasvavate ettevõtete võimet turule siseneda, kasvada ja skaleerida. Tõhus teenuste, tarnijate ja alltöövõtjate võrgustik aitab ettevõtetel vähendada riske, arendada toodete ja teenuste kvaliteeti ning keskenduda oma põhitegevusele. Lisaks mängivad olulist rolli finants-, õigusalased ja digitaalsed tugiteenused, mis loovad ettevõtlusele vajaliku professionaalse toe.

GEM EFC F-indikatsioonid hindavad, kuivõrd tugev ja kättesaadav on see infrastruktuur ettevõtjate igapäevases tegevuses. 2024. aasta tulemused näitavad (Tabel 5.8), et Eesti kaubandus- ja ametialane infrastruktuur on jätkuvalt tugevate komponentidega, kuid mitmes võtmeelemendis on toimunud oluline nõrgenemine, mis võib mõjutada uute ettevõtete konkurentsivõimet ja kasvu.

Tabel 5.8. Kaubandus- ja ametialane infrastruktuur (EFC F)

F	Minu riigis…	2023	2024
F01	on piisavalt alltöövõtjaid, tarnijaid ja konsultante, et toetada uusi ja kasvavaid ettevõtteid	5,3	5,1
F02	uued ja kasvavad ettevõtted saavad endale lubada alltöövõtjate, tarnijate ja konsultantide teenuste maksumust	3,9	3,5
F03	uutel ja kasvavatel ettevõtetel on lihtne leida häid alltöövõtjaid, tarnijaid ja konsultante	4,7	3,8
F04	uutel ja kasvavatel ettevõtetel on lihtne saada häid õigusalaseid ja raamatupidamisteenuseid	6,4	6,7
F05	uutel ja kasvavatel ettevõtetel on lihtne saada häid pangateenuseid (kontod, välismaised valuutavahetused, krediidid jne)	7,3	6,8
F06	uued ja kasvavad ettevõtted saavad kergesti juurdepääsu pilveteenustele taskukohaste hindadega	6,8	6,7

Allikas: Autorite arvutused GEM NES 2023,2024 uuringu andmete põhjal.

Alltöövõtjate ja tarnijate ökosüsteemi (F01) tugevused, pakkujate olemasolu, on vähenemas (5,3 → 5,1). Alltöövõtjate ja tarnijate üldine kättesaadavus on endiselt rahuldav, kuid veidi langenud, viidates sektori pingetele või teenuseosutajate koondumisele. F03 (heade partnerite leidmise lihtsus 4,7 → 3,8) on üks suurimaid langusi kogu näitajate reas. Ettevõtjad leiavad üha raskemini kvaliteetseid alltöövõtjaid, tarnijaid ja konsultante, mis võib pikendada arendus- ja turule mineku tsükleid ning suurendada tegevusriske.

Teenuste hinnad (F02) on muutunud ettevõtjatele koormavamaks (3,9 → 3,5). Madal ja langev näitaja näitab, et professionaalsete teenuste maksumus on Eesti ettevõtjatele järjest suurem

koormus. See võib mõjutada eelkõige alustavaid ettevõtteid, kellel puuduvad stabiilsed tulud ja rahaline puhver.

Mõned ametialased tugiteenused on aga Eesti tugevuseks nagu (F04) õigus- ja raamatupidamis-teenused 6,4 → 6,7. Ainsana tõusnud näitaja, mis näitab, et Eesti professionaalne teenindussektor on küps ja kvaliteetne. See on oluline ettevõtluse alustamise ja riskijuhtimise seisukohalt.

Pangateenuste kättesaadavus (F05) on küll hea, kuid siiski langustrendis: 7,3 → 6,8. Eesti pangateenused on endiselt ühed paremini hinnatud EFC komponentidest, kuid langus viitab karmistunud tingimustele või keerukamale regulatiivsele keskkonnale, mis mõjutab eelkõige alustavaid ettevõtjaid (nt konto avamine, krediidid).

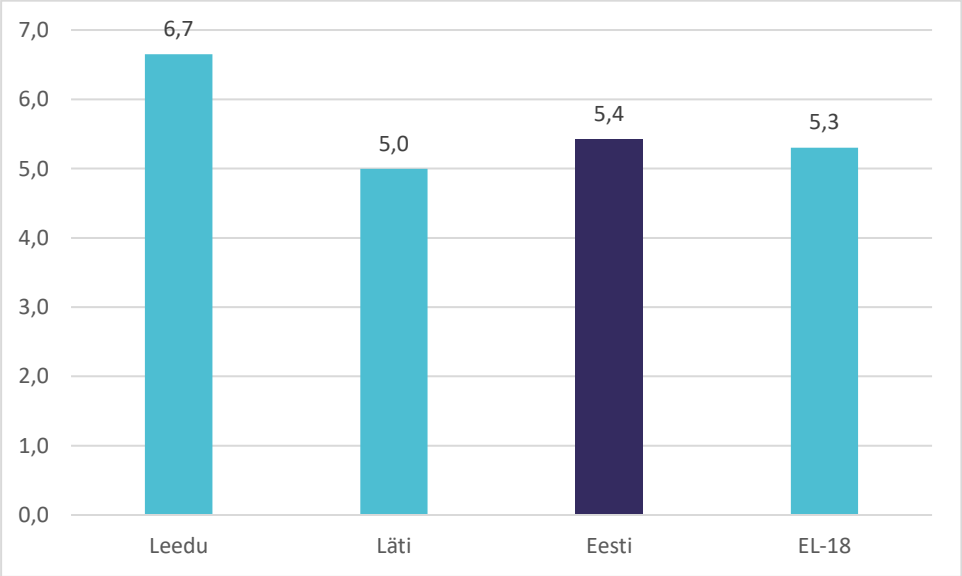
Pilveteenuste kättesaadavus (F06) on stabiilselt tugev (6,8 → 6,7). Pilvetehnoloogiate hea ligipääs toetab digitaliseerumist ja innovatsiooni. Hinnang püsib kõrge ning see on veel üks Eesti ettevõtluskeskkonna tugevusi.

Kokkuvõte: aasta 2024 EFC F tulemused näitavad Eesti kaubandus- ja ametialase infrastruktuuri puhul järgmisi suundumusi.

Tugevused: hea juurdepääs õigus-, raamatupidamis- ja pangateenustele. Tugev ja taskukohane pilveteenuste keskkond. Üldine tarnijate ja partnerite olemasolu püsib rahuldaval tasemel.

Nõrkused ja riskikohad: oluline halvenemine kvaliteetsete alltöövõtjate ja tarnijate leidmisel, teenuste kasvav hinnasurve (taskukohasuse langus), pangateenuste tingimuste karmistumine ning turustruktuuri võimalik koondumine, mis vähendab valikuvõimalusi.

Laiemas plaanis viitavad need tulemused sellele, et Eesti ettevõtluskeskkond vajab tugevamat toetust just teenuste taskukohasuse ja kvaliteetsete partnerite kättesaadavuse osas, et tagada uute ja kasvavate ettevõtete konkurentsivõime.

Joonis 5.8. *Balti ja EL-18 riikide eksperthinnangute keskväärtused teenuste/kaubanduse infrastruktuurile 2024.aastal.*
Allikas: autorite arvutused GEM NES 2024 küsitluse andmete põhjal.

Võrdlus Leedu, Läti, Eesti ja EL-18 keskmise vahel (Joonis 5.8) näitab, et Eesti ettevõtluskeskkonna näitajad paiknevad EL-i keskmisest veidi kõrgemal, kuid jäävad selgelt alla Leedu lõpptulemusele. Eesti tulemus (5,4) on parem kui Lätis (5,0) ning ületab ka EL-18 keskmist (5,3), mis osutab üldiselt toimivale ning konkurentsivõimelisele ettevõtluskeskkonnale.

Samas paistab silma Leedu väga tugev näitaja (6,7), mis eristub piirkonna ja Euroopa võrdluses märkimisväärselt. See asetab Leedu Balti riikide liidriks ning tõstab esile nende

ettevõtlusökosüsteemi arengu ja toetavate mehhanismide tugevuse.

Eesti tulemused viitavad, et kuigi ettevõtluskeskkond on stabiilne ja tugevam kui EL-i keskmisel tasemel, ei küündi see veel Leedu tasemeni. Balti riikide võrdluses positsioneerub Eesti keskmisele kohale, olles Läti ees, kuid Leedust märkimisväärselt maas.

5.3.7 Sisenemise lihtsus: turgude dünaamika, koormused ja regulatsioonid

GEM EFC (*Entrepreneurial Framework Conditions*) raamistiku G-faktor hindab, kui tõhusalt valitsuse programmid ja algatused toetavad uute ja kasvavate ettevõtete loomist, arengut ja laienemist. See mõõdik ei käsitle üksikuid projekte, vaid süsteemset võimekust – programmid, juurdepääs, kvaliteet, kättesaadavus ja mõju ettevõtluskeskkonnale. Faktor koosneb kahest komponendist: G1 - turud on vabad, avatud ja kasvavad ja G2 - ärisse sisenemise lihtsus – koormused ja regulatsioonid: kas regulatsioonid soodustavad, mitte ei piira turgudele sisenemist (vt Tabel 5.9).

Tabel 5.9. Ärisse sisenemise lihtsus: turgude dünaamika, koormused ja regulatsioonid (EFC G)

G	Minu riigis…	2023	2024
G01	tarbekaupade ja teenuste turud muutuvad aastast aastasse dramaatiliselt	6,3	6,3
G02	B2B ja teenuste turud muutuvad aastast aastasse dramaatiliselt	6,2	6,3
G03	uued ja kasvavad ettevõtted saavad kergesti siseneda uutele turgudele	6,0	5,8
G04	uued ja kasvavad ettevõtted saavad endale lubada turule sisenemise kulusid	4,9	4,3
G05	uued ja kasvavad ettevõtted saavad siseneda turgudele ilma, et neid takistaksid eelnevalt asutatud ettevõtted	5,7	5,6
G06	konkurentsiseadus on efektiivne ja hästi täidetud	6,1	5,7

Allikas: Autorite arvutused GEM 2023 ja 2024 andmete põhjal.

Tulemused aastal 2024 näitavad, et Eesti turgude üldine dünaamika on püsinud tugev, kuid uute ja kasvavate ettevõtete võimalused turule siseneda ja seal konkureerida on mõnevõrra halvenenud. See peegeldab olukorda, kus turud muutuvad kiiresti, kuid ettevõtjad tajuvad turule pääsu kulusid ja konkurentsitõkkeid üha probleemsemana.

G01 ja G02 näitajad, mis hindavad tarbijaturgude ning B2B-turgude muutlikkust ja arengu kiirust, on püsinud stabiilsena (tarbijaturud 6,3 → 6,3; B2B 6,2 → 6,3). See tähendab, et Eesti eksperdid tajuvad turge endiselt väga dünaamilisena: nõudlus, tehnoloogiad ja konkurents muutuvad kiiresti, mis loob soodsad tingimused innovatsiooniks ja uute lahenduste pakkumiseks. Samas võib see suurendada survet ettevõtetele, kes ei suuda kiiresti kohaneda. Langustrend ilmneb aga just seal, kus peaks avalduma innovatsiooni ja ettevõtluse kasvule kõige otsesem mõju—turulepääsu tingimustes.

G03: Uutele turgudele sisenemise lihtsus langes 6,0 → 5,8. See viitab, et kuigi turud on avatud, ei ole sisseminek enam päris nii lihtne kui aasta varem. Võib suureneda nii regulatiivne koormus, turu info keerukus kui ka sisuline konkurents.

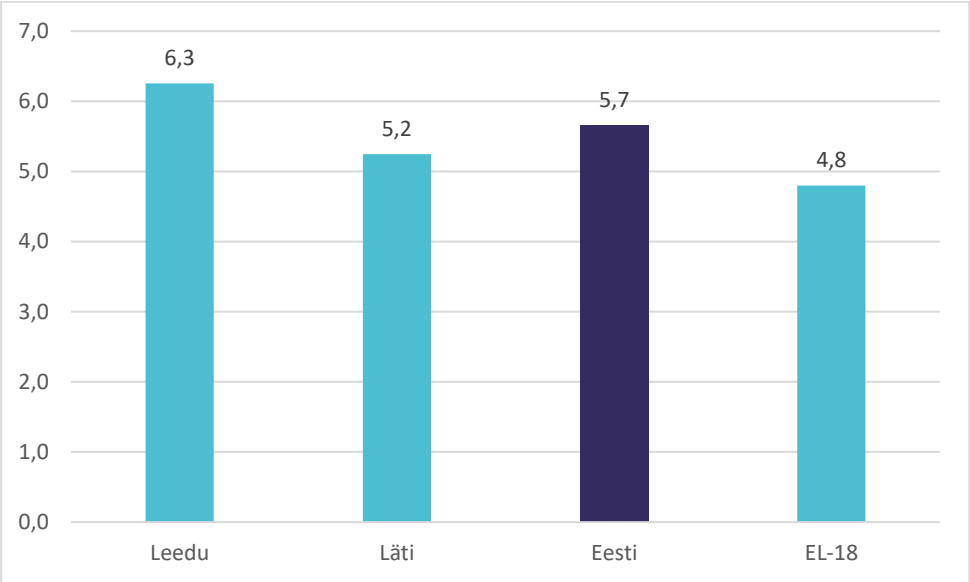
G04: Turulesisenemise kulude taskukohasus langes väga märgatavalt 4,9 → 4,3. See on üks olulisemaid muutusi kogu G-seeria näitajates. Eksperdid tajuvad, et turuletulek nõuab rohkem kapitali – olgu selleks tootearenduse kulud, turundus, sertifitseerimine või tööjõukulud. See muudab uute ettevõtete käivitamise riskantsemaks ja võib pidurdada innovatsioonitegevust.

G05: Väheste turubarjääride olemasolu langes veidi (5,7 → 5,6). Kuigi langus on väike, näitab see, et asutatud ettevõtete domineerimine või turuvaldajate tugev positsioon takistab uute tulijate võimalusi rohkem kui aasta varem. Turu kontsentratsioon võib seeläbi suureneda.

G06: Konkurentsiseaduse toimivus ja jõustamine langes 6,1 → 5,7. See on oluline signaal: ettevõtjad tajuvad, et konkurentsireegleid ei jõustata sama järjekindlalt või tõhusalt kui aasta tagasi. Nõrgem konkurentsijärelevalve võib omakorda suurendada turulepääsu barjääre ja soodustada turuvaldajate positsiooni tugevnemist.

2024. aasta tulemused viitavad kahetisele mustrile: positiivne/ stabiilne – Eesti turud on jätkuvalt väga dünaamilised ja muutuvad kiiresti (hea innovatsioonile). Negatiivne/halvenenud: uutel ettevõtetel on raskem turule siseneda, turuletuleku kulud on kasvanud. Konkurentsijärelevalve efektiivsus on nõrgenenud ning turuvaldajate positsioon on muutunud veidi tugevamaks.

Kokkuvõttes tähendab see seda, et kuigi keskkond on innovaatiline ja kiiresti arenev, on turulepääs 2024. aastal keerulisem, kallim ja nõuab tugevamat ressursside baasi kui aasta tagasi. See võib tulevikus pidurdada ettevõtlusaktiivsust, vähendada uute ettevõtjate hulka ning suurendada turu kontsentratsiooni.

Joonis 5.9. *Balti ja EL-18 riikide eksperthinnangute keskväärtused turu avatusele.*
Allikas: autorite arvutused GEM NES 2024 küsitluse andmete põhjal.

Võrdlus turu avatuse näitajates näitab, et Eesti positsioneerub 2024. aastal EL-18 keskmisest veidi kõrgemale, kuid jääb selgelt maha Leedust, kes on piirkonna kindel liider (Joonis 5.9). Eesti tulemus 5,4 ületab nii Läti hinnangut (5,0) kui ka EL-i keskmist (5,3), mis viitab suhteliselt heale turu avatusele ja konkurentsikeskkonna toimimisele. Leedu kõrge näitaja 6,7 näitab, et seal hinnatakse turulepääsu, konkurentsireeglite toimimist ja turudünaamikat märksa soodsamaks kui nii Eestis, Lätis kui ka Euroopa Liidus keskmiselt. See võib viidata suuremale konkurentsijärelevalve tõhususele, madalamatele turulepääsu tõketele ning paremale toetusele uute ettevõtete turule tulekuks. Eesti tulemus 5,4 osutab, et turud on hinnanguliselt avatud ja dünaamilised, uute ettevõtete turule sisenemine on rahvusvahelises võrdluses suhteliselt lihtne, konkurentsikeskkond toimib, kuid ei ole piirkonna tugevaim. Eesti edestab siiski EL-18 keskmist (5,3), mis tähendab, et ettevõtlus- ja konkurentsipoliitiline raamistik toetab turu avatust veidi paremini kui Euroopa riikides keskmiselt. Keskkond on ettevõtlust toetav, kuid arenguruumi on eelkõige konkurentsijärelevalve tugevdamises ja turule sisenemise tõkete vähendamises.

5.3.8 Füüsiline infrastruktuur

Eesti füüsiline infrastruktuur on traditsiooniliselt olnud üks tugevamaid ettevõtlusraamistiku komponente, kuid 2024. aasta GEM tulemused näitavad selles valdkonnas nii nõrgenemisi kui ka paranemisi. Üldpilt viitab infrastruktuuri heale kvaliteedile, kuid selle kättesaadavuse ja kulutõhususe tajumine uute ja kasvavate ettevõtete vaatenurgast on muutunud ebaühtlasemaks. Kõige märkimisväärsem langus ilmneb hinnangus sellele, kuidas füüsiline infrastruktuur tervikuna toetab ettevõtlust (Tabel 5.10). Näitaja H01 langes 6,7 → 5,9, mis osutab, et ettevõtjad tajuvad traditsiooniliste infrastruktuurielementide – teede, kommunikatsioonivõrgu ja veetöötluse mõju ettevõtlusele vähem toetavana kui aasta varem. See võib viidata kas infrastruktuuri kvaliteedi regionaalsetele erinevustele või kasvavatele kuludele väljaspool põhitaristut.

Tabel 5.10. Füüsiline infrastruktuur (EFC H)

H	Minu riigis…	2023	2024
H01	füüsiline infrastruktuur (teed, kommunikatsioon, veetöötlus) pakub head tuge uutele ja kasvavatele ettevõtetele	6,7	5,9
H02	uuel või kasvaval ettevõttel ei ole liiga kallis saada head juurdepääsu kommunikatsioonile (telefon, internet jne)	7,5	6,9
H03	uus või kasvav ettevõte saab headele kommunikatsiooniteenustele (telefon, internet jne) ligipääsu umbes nädalaga	8,5	8,3
H04	uuel või kasvaval ettevõttel on taskukohane saada juurdepääs põhivõrkudele (gaas, vesi, elekter, kanalisatsioon)	6,9	6,9
H05	uus või kasvav ettevõte saab juurdepääsu kommunaalteenustele (gaas, vesi, elekter, kanalisatsioon) umbes kuuga	7,7	8,1
H06	uute ja kasvavate ettevõtete jaoks on piisavalt taskukohaseid kontoripindu	6,4	6,7
H07	uute ja kasvavate ettevõtete jaoks on piisavalt taskukohaseid tootmisruume	5,4	5,6

Allikas: Autorite arvutused GEM 2023,2024 andmete põhjal.

Kommunikatsiooniteenuste kättesaadavuse ja hinnataseme hinnangutes on samuti tunda langust. Ligipääsu taskukohasus (H02) langes 7,5 → 6,9, mis viitab, et side- ja internetiteenuste hinnad või liitumistingimused on ettevõtja perspektiivist muutunud vähem soodsaks. Samas püsib ligipääsu kiirus kommunikatsiooniteenustele (H03) väga kõrgel tasemel (8,5 → 8,3), kinnitades, et kiire ühenduse loomine uutele ettevõtetele pole probleem – pigem hinnastatus ja jätkusuutlik juurdepääs.

Kommunaalteenuste osas on hinnangud stabiilsed või isegi paranenud. Ligipääsu taskukohasus (H04) püsib 6,9 juures samal tasemel ning juurdepääsu kiirus (H05) on paranenud 7,7 → 8,1. See näitab, et tehnilised liitumised gaasi-, vee- , elektri- ja kanalisatsioonivõrkudega toimivad tõhusalt ning on uutele ettevõtetele hästi ajastatud. Kui kommunikatsioonivõrkudes tajutakse kulupingeid, siis klassikalised kommunaalteenused ei tekita märkimisväärseid takistusi.

Ettevõtluspindade kättesaadavus on 2024. aastal mõnevõrra paranenud. Taskukohaste kontoripindade saadavus (H06) on tõusnud 6,4 → 6,7 ning tootmisruumide saadavus (H07) 5,4 → 5,6. Need tõusud võivad olla seotud kinnisvaraturu stabiliseerumisega, suurema pakkumisega või tööjõukulukate büroode nõudluse langusega. Kuigi tootmisruumide saadavus on võrreldes kontoripindadega endiselt madalam, viitab see paranemisele ettevõtjate hinnangutes.

Kokkuvõttes peegeldavad füüsilise infrastruktuuri hinnangud Eestis tugevat, kuid

muutumas olevat ettevõtluskeskkonda: infrastruktuuri üldine tugi ettevõtlusele on nõrgenenud, eriti teede ja sidevõrkude tajutud kvaliteedi osas. Side- ja kommunikatsiooniteenuste taskukohasus on halvenenud, kuid liitumiskiirus püsib väga hea. Kommunaalteenuste liitumised toimivad hästi ja tõhusalt, mis jääb valdkonna tugevuseks. Kontori- ja tootmispindade kättesaadavus on paranenud, mis võib soodustada uute ettevõtete tekkimist ja tootmisvõimsuste kasvu. Üldjoontes jääb Eesti füüsiline infrastruktuur ettevõtlust toetavaks tugevuseks, kuid 2024. aasta langused viitavad kasvavatele kuludele ja regionaalsetele erinevustele, mis mõjutavad ettevõtjate tajutud hinnangut kogu taristulahenduste süsteemile. Leedu juhib siin tavapäraselt kogu EL ala koguni skooriga 8,2 (Eesti koondskoor 6,9; Läti 5,0).

5.3.9 Sotsiaalsed ja kultuurilised normid

Sotsiaalsed ja kultuurilised normid (FC-I) peegeldavad kohalikke ühiskondlikke norme ja kultuuri ehk mil määral see toetab ettevõtjaid võtmast riske ja pingutusi. Keskhinnang 7,3 jääb ka siin veidi alla aasta varasemale ekspertide hinnangule (Tabel 5.11). Eksperdid hindasid just ettevõtlus¬kultuuri kõige väärtuslikumaks EFCde aspektiks, mis aitab kaasa tervisliku idufirmade ökosüsteemi arengule Eestis.

Kahel viimasel uuringuaastal on eksperdid sotsiaalseid ja kultuurilisi norme Eesti ettevõtluskeskkonnas kõrgelt hinnanud. Suurima langusega on ettevõtlusriskide võtmisele julgustamine, mis praegust majnadusolukorda arvestades ei ole üllatav. Samuti peegeldab see populatsiooniuuringu (APS) tulemusi, kus hirm läbikukkumise ees on järjekindlalt suurenev takistus ettevõtlusega alustamisele.

Tabel 5.11. Sotsiaalsed ja kultuurilised normid (EFC I)

I	Minu riigis…	2023	2024
I01	rahvuslik kultuur toetab tugevalt isiklikku edu, mis saavutatakse isiklike pingutuste kaudu	7,8	7,6
I02	rahvuslik kultuur rõhutab iseseisvust, autonoomiat ja isiklikku initsiatiivi	8	7,8
I03	rahvuslik kultuur julgustab ettevõtlusriskide võtmist	7,3	6,5
I04	rahvuslik kultuur julgustab loovust ja uuendusmeelsust	7,6	7,1
I05	rahvuslik kultuur rõhutab vastutust, mida üksikisik (mitte kollektiiv) kannab oma elu juhtimisel	8,1	7,5

Allikas: Autorite arvutused GEM 2023,2024 andmete põhjal.

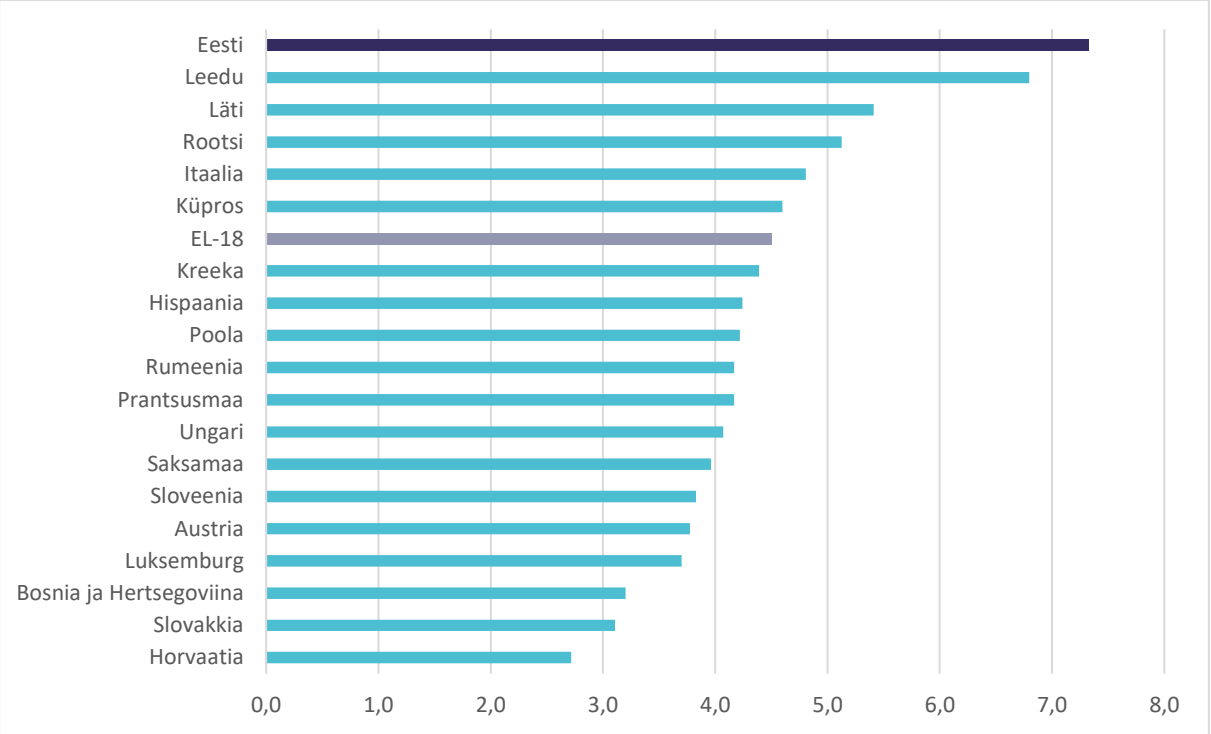
Kuna sotsiaalsed ja kultuurilised normid koondavad enda alla väga erinevaid sotsiaalseid aspekte nagu isiklik edu, iseseisvus, autonoomia, riskijulgus, loovus kuni vastutuseni, kontrollime nende faktorite õigust olla seotud üheks uurimisobjektiks – sotsiaalsed ja kultuurilised normid. Korrelatsiooniarvutus näitab kõikide konstruktide vahelist tugevat ja olulist seost (Tabel 5.12). Ehk võime väita, et näiteks loovus ja uuendusmeelsus on ettevõtluskeskkonnas oluliselt seotud isikliku initsiatiivi, riskivõtmise ning kokkuvõttes ka vastutuse ja eduga.

Tabel 5.12. Sotsiaalsete ja kultuuriliste normide väidete korrelatsioon

	I01	I02	I03	I04
I01				
I02	,824**			
I03	,698**	,616**		
I04	,678**	,607**	,753**	
I05	,487**	,686**	,402*	,415*

***. Korrelatsioon on statistiliselt oluline 0,01 tasemel (kahepoolne). *. Korrelatsioon on statistiliselt oluline 0,05 tasemel (kahepoolne).*
Allikas: Autorite arvutused GEM 2024 andmete põhjal.

Kõrvutame Eesti tulemuse ka siin EL19 skaalale (Joonis 5.10) ja tunnistame Balti riikide edukust. Tundub, et hiljem liitunute või pigem hiljem ettevõtluse ökosüsteemi üles ehitama asunud riigid said eelise kohe uuemasse paradigmasse astuda, kus polnud vaja vana hakata uuendama.

***Joonis 5.10**. Kultuuriliste ja sotsiaalsete normide hinnangud EL-18 riigis 2024. aastal.*
Allikas: Autorite arvutused GEM 2024 andmete põhjal.

Kokkuvõttes on sotsiaalsed ja kultuurilised normid ning ettevõtlikkus Eesti suureks eeliseks. Ekspertidest 70% andsid selle faktori skooriks 7-9. Kaks eksperti hindasid lausa 10-palli vääriliseks ning vaid kolm andsid skoori vähem kui 5. Kuna siiski on kokkuvõtlikult ja selgelt täheldatav langustrend võrreldes 2023. aasta ekspertgrupi hinnangutega kõikides alamkategooriates, on ka siin väga oluline loorberid kõrvale tõsta ja languse süvenemine peatada.

5.3.10 Jätkusuutlikkuse eesmärgid (SDG)

EFC – SDG ehk jätkusuutlikkuse eesmärgid (SDG) analüüsib ettevõtete poolt jätkusuutlike tavade omaksvõtmist ning investorite ja valitsuse toetust jätkusuutlikkusele suunatud ettevõtetele. Hinnangud anti viiele kategooriale (Tabel 5.13): sotsiaalne panus ja vastutus uutes ja kasvavates ettevõtetes, majanduslik tulemuslikkus uutes ja kasvavates ettevõtetes, head keskkonnapraktikad uutes ja kasvavates ettevõtetes, jätkusuutlikkus uutes ja kasvavates ettevõtetes ning ettevõtluse jätkusuutlikkus valitsuste/poliitikakujundajate poolt uute määruste/õigusaktide kaudu. Eesti andmeid saame tänavu võrrelda ka eelneva aasta hinnangutega, kus leiame olulisi erisusi. See on faktor, kus kahe aasta ekspertgruppide arvamustes on kõige enam ja suuremaid (statistiliselt olulisi) lahknevusi. Esimene faktor: sotsiaalne panus ja vastutus uutes ja kasvavates ettevõtetes. Aastal 2024 tunnetavad eksperdid oluliselt optimistlikumalt, et uued ja kasvavad ettevõtted eelistavad üha enam oma sotsiaalset panust, mitte ainult kasumi ja rikkuse loomist (6,3/5,5) ning veelgi

enam , et investorid on huvitatud finantseerima uusi ettevõtteid, mis keskenduvad sotsiaalsele vastutusele (7,3/5,6), mis on lausa kolmandiku võrra parem hinnang. Veidi vähem toetab ekspertarvamus sotsiaalse vastutuse põhimõtete integreerimist ettevõtetel oma tegevusse.

Tabel 5.13. Jätkusuutlikkuse eesmärgid (SDGs)

SDGS	Minu riigis…	2023	2024
	Sotsiaalne panus ja vastutus uutes ja kasvavates ettevõtetes		
SDGS_1	Uued ja kasvavad ettevõtted eelistavad üha enam oma sotsiaalset panust, mitte ainult kasumi ja rikkuse loomist	5,5	6,3
SDGS_2	Uued ja kasvavad ettevõtted integreerivad oma tegevusse sotsiaalse vastutuse põhimõtted	6,1	5,5
SDGS_3	Investorid on eriti huvitatud finantseerima uusi ettevõtteid, mis keskenduvad sotsiaalsele vastutusele	5,6	7,3
	SDGE Majanduslik tulemuslikkus uutes ja kasvavates ettevõtetes		
SDGE_1	Ettevõtted peavad maksude maksmist osaks oma sotsiaalsest vastutusest	6,1	6,2
SDGE_2	Investorid ja sidusrühmad on rahul ettevõtete majandusliku tulemuslikkusega, kuhu nad on investeerinud	6,1	6,9
SDGE_3	Vähemusgruppide poolt asutatud uutel ja kasvavatel ettevõtetel on samad majanduslikud võimalused kui teistel uutel ettevõtetel	7,4	6,1
	SDGN Head keskkonnapraktikad uutes ja kasvavates ettevõtetes		
SDGN_1	Enamik uusi ja kasvavaid ettevõtteid rakendab keskkonnateadlikke tavasid toodete valmistamisel või teenuste osutamisel	6,4	5,8
SDGN_2	Enamik uusi ja kasvavaid ettevõtteid eelistab energiatõhususe praktikaid oma tegevuses	6,8	6,9
SDGN_3	Enamik uusi ja kasvavaid ettevõtteid näeb keskkonnaprobleeme potentsiaalse võimalusena	6,2	5
	SDGC Jätkusuutlikkus uutes ja kasvavates ettevõtetes		
SDGC_1	Jätkusuutlikkuse praktikaid peetakse riiklikus kultuuris väga oluliseks	6,6	3,8
SDGC_2	Ettevõtluses on silmapaistvaid näiteid ettevõtlustegevustest, mis on seotud jätkusuutlikkuse eesmärkidega (SDGs)	7,0	5,3
	SDGG Ettevõtluse jätkusuutlikkus valitsuste/ poliitikakujundajate poolt uute määruste/õigusaktide kaudu		
SDGG_1	Riigi valitsusel on konkreetsed määrused, mis toetavad jätkusuutlikkusele suunatud idufirmasid	5,0	5,1
SDGG_2	Riigi valitsus toetab jätkusuutlikkusele suunatud ettevõtteid toetuste, eritingimuste ja/või maksusoodustuste kaudu	4,3	4,2

Allikas: Autorite arvutused GEM 2023,2024 andmete põhjal.

Majandusliku tulemuslikkuse vaates on aastate 2023 ja 2024 ekspertgrupid ühel meelel, et ettevõtted peavad maksude maksmist enamasti osaks oma sotsiaalsest vastutusest (6,1/6,2). Tänavu on paranenud arvamus investorite ja sidusrühmade rahulolust ettevõtete majandusliku tulemuslikkusega, kuhu nad on investeerinud (6,1/6,9). Samas on praegu (2024) eksperdid kindlad, et vähemusgruppide poolt asutatud uute ja kasvavate ettevõtete majanduslikud võimalused pole siiski nii head kui teistel uutel ettevõtetel võrreldes hinnanguga aastast 2023 (7,4/6,1), kus hinnanguskoor on langenud enam kui 20%.

Head keskkonnapraktikad uutes ja kasvavates ettevõtetes on järjekindlalt kõrgelt hinnatud.

Kahe aasta ekspertgrupid nõustuvad, et enamik uusi ja kasvavaid ettevõtteid eelistavad oma tegevuses energiatõhususe praktikaid. Energiahindadega arvestades ei tule see üllatusena. Siiski näevad tänased eksperdid kriitilisemalt (6,4/5,8) toodete valmistamisel või teenuste osutamisel keskkonnateadlike tavade järgmist. Veelgi negatiivsem (24%) vaade on väitele, et uued ja kasvavad ettevõtted näevad keskkonnaprobleeme potentsiaalse võimalusena.

Erakordne üksmeel on kahe aasta võrdluses riigi valitsuse rollile määruste keskpärasel esitlemisel, mis peaks toetama jätkusuutlikkusele suunatud idufirmasid (5,07/5,1) ning valitsuse vähesele toele jätkusuutlikkusele suunatud toetuste, eritingimuste ja/või maksusoodustuste kaudu (4,3/4,2).

Lõpetuseks kõige suuremad kukkujad. Seda, et jätkusuutlikkuse praktikaid peetakse riiklikus kultuuris väga oluliseks, eksperdid aastal 2024 ei usu (6,6/3,8) – langus on drastiline. Aga teisalt ka mõistetav, et Eesti riigis on sel aastal palju põletavamaid ja olulisuse skaalal ülespoole tõusnud teemasid. Samuti on raugenud optimism näha silmapaistvaid jätkusuutlikkuse eesmärkidega seotud ettevõtlusnäiteid (7,0/5,3). Lugedes igapäevaseid teateid tuntud väärtusega ettevõtete sulgemistest pole seegi 32%line skoorilangus uudiskünnist ületav. Paljud ettevõtjad on asetatud raskete valikute ette.

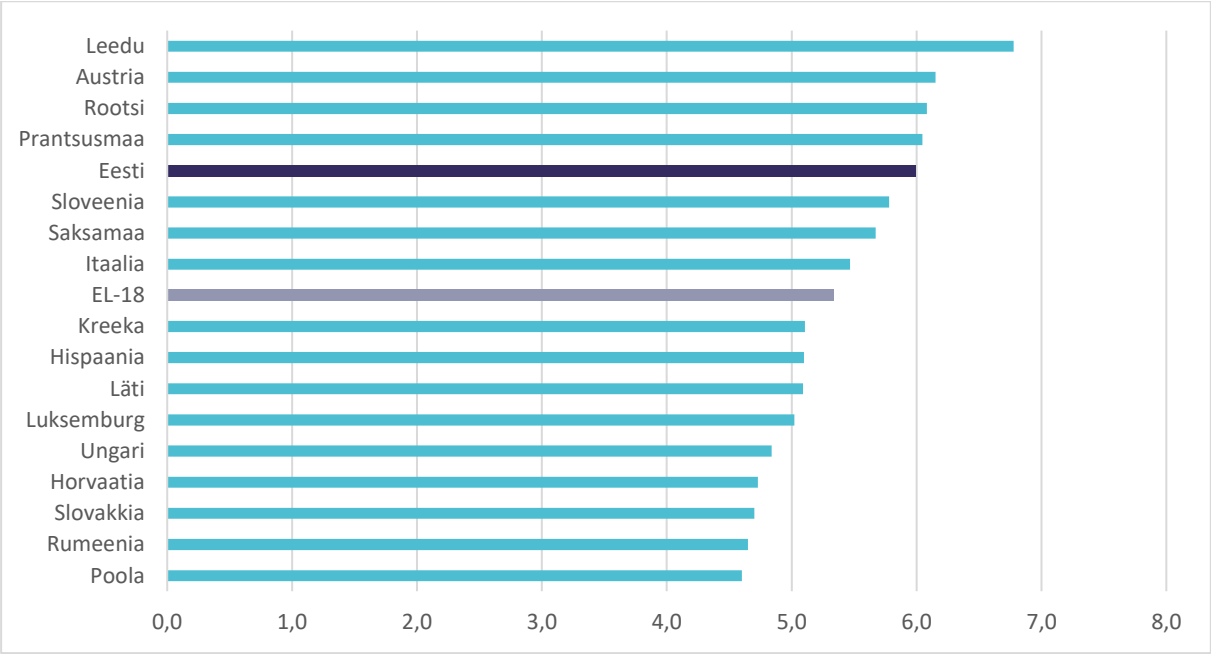
Vaatame järgnevalt lisaks ka kuidas läheb kestlikkuse mõistmisel ja rakendamisel teistel Balti riikidel ja EL-is (Tabel 5.14).

Tabel 5.14. SDG komponentide hinnangud

	SDG_1	SDG_2	SDG_3	SDG_4	SDG_5	kokku
Leedu	6,6	7,0	7,1	6,7	6,3	6,8
Läti	5,3	4,9	5,1	5,3	5,0	5,1
Eesti	6,0	6,4	6,4	6,3	4,4	6,0
EL-18	5,3	5,0	5,7	5,7	4,8	5,3

Allikas: Autorite arvutused GEM 2024 andmete põhjal.

Positiivse uudisena tuleb EL-18 keskmisest parem sooritus enamikes all-faktorites, välja arvatud SDG_5, kus Eesti paistab silma madalaima skooriga ka Baltikumis (Joonis 5.11). Kommentaari leiabki eelnevast, suurimate kukkujate lõigust. Muus osas on Leedu taas esirinnas ja Läti on keskpäraste hinnangutega püüdmas EL-18 keskmist.

Joonis 5.11. *EL-18 riigis SDG teadlikkus ja rakenduslikkus 2024. aastal.*
Allikas: Autorite arvutused GEM,2024 andmete põhjal.

Teema aktuaalsust ja olulisust arvestades vaatame üksikasjalikumalt ka Euroopa-ala skoore. Selgub, et faktidele tuginedes peaksime Eesti ettevõtluskeskkonnas enam positiivseid toone rõhutama. Euroopa esi-viisikus olemine tähistab kas Eesti pingutuste viljakandmist või paljude EL riikide jätkusuutlikkuse eesmärkide madalamat prioriteetsust.

Kokkuvõttes tuleb ettevõtluskeskkonna realiteeti majandusmootori kontekstis õiglaselt hinnata ja leida tasakaal, et jätkusuutlikkuse eesmärgid ja ettevõtete võimalused kokku saaksid.

Riik saab toetada silmapaistvate näidete nähtavaks tegemisega, mis aitab kujundada hoiakuid ja jätkusuutlikkuse praktikatel riiklikus kultuuris oluliseks saada. Samuti luua keskkond, kus ettevõtja ei pea valima SDG aruande või sulgemise vahel, eriti Eestis juba praegu saavutatut arvestades.

5.3.11 Naised ettevõtluses (EFC P)

Naised ettevõtluses on GEM uuringu fookuses alates aastast 2023. Seega on meil juba ühe aasta võrdlusandmed, kuidas eksperdid tajuvad naiste ligipääsu ettevõtlusele. Uuringu globaalsust arvestades on see teema kultuuritaustalt tulenevalt piirkonniti oma olulisuselt väga erinev. Seetõttu vaatleme ekspertide poolt antud hinnanguid vaid Euroopa kultuuriruumis.

Tabel 5.15. Naiste ettevõtlus (EFC P)

P	Minu riigis…	2023	2024
P1	**Toetused**		**5,3**
P01	olemas on piisavalt tugiteenuseid (nt lastehoid, koduteenused, koolivälised programmid, eakate hooldus jne), et naised saaksid jätkata oma ettevõtte juhtimist ka pärast pere loomist	5,1	5,3

P01b	tugiteenused (nt lastehoid, koduteenused, koolivälised programmid, eakate hooldus jne) on taskukohased, et naised saaksid neid kasutada, mis aitaks neil jätkata ettevõtte juhtimist ka pärast pere loomist	5,0	5,1
P02	ettevõtlusregulatsioonid on nii soodsad, et naised eelistavad ettevõtjaks saamist avaliku või erasektori töötamisele	5,0	4,2
P03	riiklik kultuur julgustab naisi sama palju kui mehi muutuma füüsilisest isikust ettevõtjaks või alustama uut ettevõtet	6,5	6,2
	P2 Ressursside kättesaadavus		**3,5**
P04	turud on tavaliselt kergemini ligipääsetavad mees- kui naisettevõtjatele	4,5	3,9
P04b	riigihanked on tavaliselt meesettevõtjatele kergemini ligipääsetavad kui naisettevõtjatele	2,9	2,8
P05	juurdepääs rahastamisele (mis tahes rahastamisallikale) on tavaliselt meesettevõtjatele lihtsam kui naisettevõtjatele	3,9	3,3
P05b	algkapitali saamine (mis tahes rahastamisallikast) on tavaliselt meesettevõtjatele lihtsam kui naisettevõtjatele	4,2	3,8

Allikas: Autorite arvutused GEM 2023,2024 andmete põhjal.

Hoolimata ettevõtlust soodustava keskkonna üldisest toetusest, näitavad naistele suunatud tugiteenuste ja vahendite kättesaadavuse andmed madalamaid hinnanguid (Tabel 5.15).

Analüüsis arvestame, et küsimustik koosneb kahest, vastassuunalisest osast (Tabel 5.16), mistõttu käsitlemegi neid eraldi. Esimene osa keskendub tugistruktuuride ja teenuste olemasolule, mis võimaldab naistel ettevõtluses toime tulla ja teine osa ligipääsule ressurssidele, mis paljudes riikides on nais-ettevõtjatele paraku veel piiratud.

Tabel 5.16. Naiste ettevõtlus väidete korrelatsioon (faktorid Tabel 5.15)

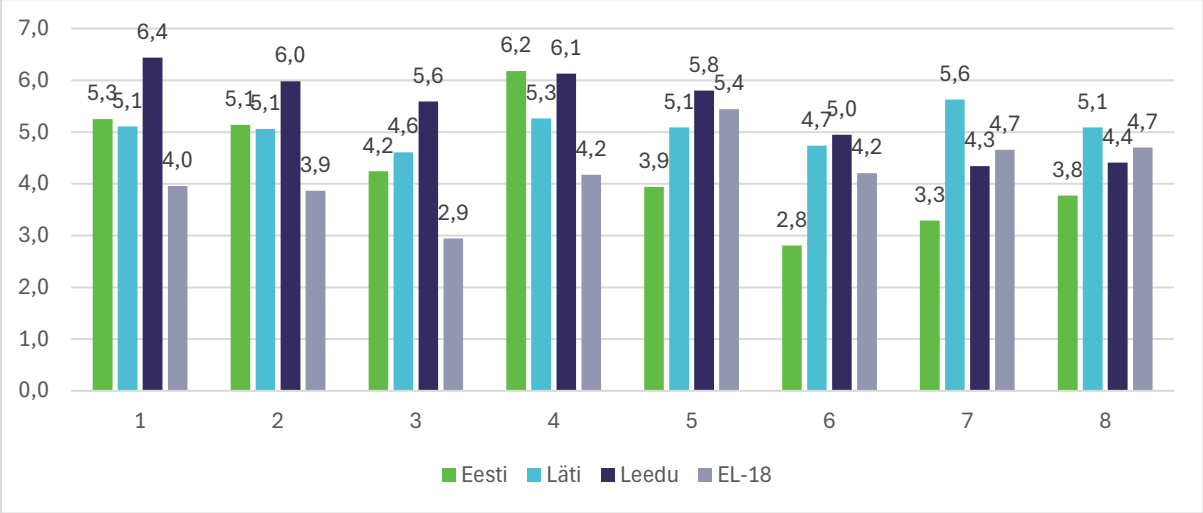
	P01	P01b	P02	P03	P04	P04b	P05
P01b	,864**						
P02	,759**	,667**					
P03	,665**	,508**	,628**				
P04	-0,231	-0,115	-0,309	-,583**			
P04b	-0,096	-0,041	-0,222	-,486**	,802**		
P05	-0,326	-0,288	-0,326	-,539**	,786**	,813**	
P05b	-0,284	-0,217	-0,339	-,598**	,639**	,777**	,951**

Allikas: Autorite arvutused GEM 2024 andmete põhjal.

Aastal 2024 (5,3) näevad eksperdid veidi positiivsemalt (2023 - 5,1) kättesaadavaid teenuseid, mis aitavad naistel ettevõtluses püsida pärast pere loomist (Tabel 5.15; Joonis 5.12). Samas taskukohasus on väga sarnaselt kahel aastal (5,0 ja 5,1) üsna keskmise hinnanguga. Märkimisväärne halvenemine on aga regulatsioonide (P02) faktoris – eksperdid tajuvad seekord (4,2), et ettevõtlusreeglid ja poliitika ei ole muutumas võrreldes palgatööga naiste jaoks soodsamaks. See võib olla ka tingitud üldisemast diskussioonist Eesti ettevõtlusmaastikul, kus ülereguleerimise temaatika on hetkel aktuaalne. Samuti majanduslikule või poliitilisele ebakindlusele, mis mõjutab ettevõtluse atraktiivsust naiste seas. Positiivsema hinnangu

saab kultuuriline julgustus (P03), kus hinnangus on toimunud küll väike langus (6,5 – 6,2), kuid siiski jääb keskmist ületavale tasemele. Järeldame, et Eesti kultuur üldiselt toetab naisi ettevõtluses.

Kui esimesed väited (P01-P03) olid sõnastatud naiste kasuks, siis teise poole (P04-P05) väited on sõnastatud meeste kasuks ehk analüüsime pööratuna. Turuleligipääsu hinnang on aastatagusega oluliselt paranenud (4,5-3,9).

***Joonis 5.12**. Naiste ligipääs ettevõtlusele Balti riikide ja EL keskmise võrdluses 2024 eksperthinnangute põhjal. Allikas: Autorite arvutused GEM 2024 andmete põhjal.*

Eksperdid ei nõustu, et Eestis on turgudele ligipääs nais-ettevõtjatele oluliselt piiratum. Sama on ligipääsuga riigihangetele, kus kahel aastal on ekspertarvamused pea samad (2,9 vs 2,8). Olukorra paranemist või vähemal määral ekspertide tajutud takistusi näeb ka rahastusele ja algkapitalile ligipääsus. Kõigis neljas negatiivses väites on skoor langenud, mis tähendab, et eksperdid tunnetavad ressursside ja rahastuse võrdsust paremas valguses kui varem. See on selge positiivne signaal 2024. aastaks.

Leedu paistab jätkuvalt silma tugeva tugiteenuste süsteemiga ning soodsate õigusnormidega naistele ettevõtluses, vaid väikese langusega hinnangutes aastal 2024 (Tabel 5.17). Teisalt tajutakse seal ka endiselt meeste poole kaldu olevaid võimalusi turgudele ja riigihangetele ligipääsus, mis on aga eelneva aastaga võrreldes positiivsemalt nähtud (4,9 vs 4,5).

Eesti paistab silma keskpärase, marginaalselt aastatagusega võrreldes langenud hinnanguga tugiteenuste olemasolule, kuid näitab võrreldavas segmendis kõige suuremat võrdsust ligipääsus ressurssidele, sh iseäranis eristavas kauguses just Euroopa keskmisest hinnangust.

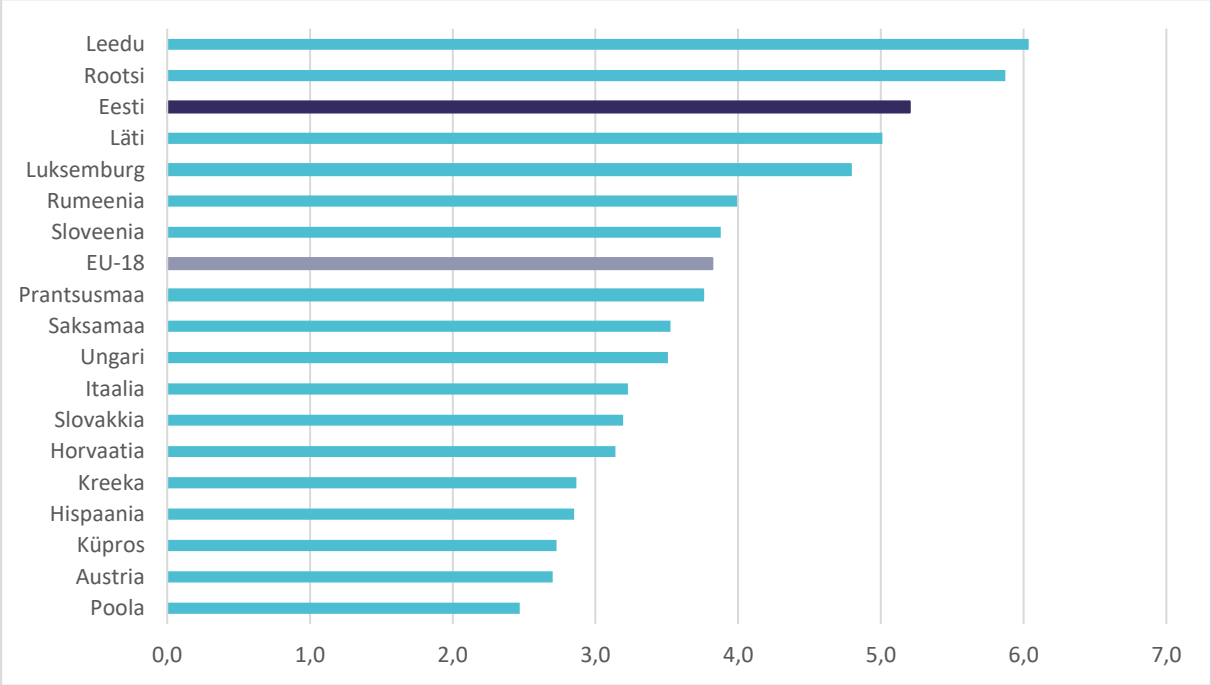
Tabel 5.17. Muutused naiste ettevõtlustingimustes Balti riikides

Muutused	Tugiteenuste kättesaadavus		Ressursside kättesaadavus	
	2024	2023	2024	2023
Leedu	6,0	6,2	4,9	4,5
Läti	5,0	5,6	5,1	4,4
Eesti	5,2	5,4	3,5	3,8
EL-18	3,7	4,1	4,7	4,7

Allikas: Autorite arvutused GEM 2023 ja 2024 andmete põhjal.

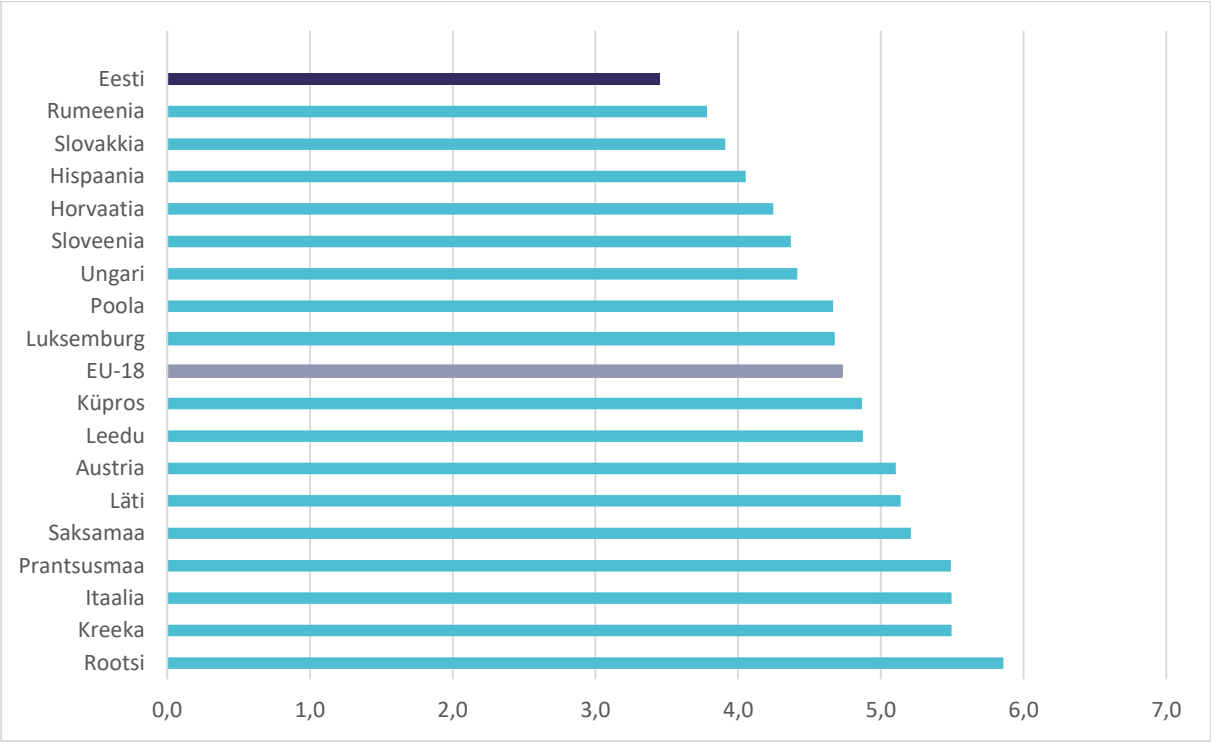
Läti puhul on märkimisväärselt mõlemad valdkonnad halvenenud. Ressurssidele ligipääsu hinnang on halvenenud 24% (4,4/5,1) ning tugiteenuste kättesaadavus 12% (5,0/5,6). Samas on Euroopa keskmine näitaja viimases valdkonnas jäänud aastaga täpselt samale tasemele. Samas on halvenenud hinnang tugiteenustele 10% ulatuses, mis on märkimisväärne. Selle taustal tundub olukord ettevõtlusmaastikul Eesti naistele vägagi positiivsena, kuigi negatiivses trendis.

Soopõhiste erisuste uurimisel on huvitav Balti riikide ja eriti Eesti eristumine Euroopas. Euroopa riikidest osales aastal 2024 GEM uuringus 19 riiki (Joonis 5.13), kõik suured majandusliidrid sealhulgas. See annab hea pildi Euroopa ettevõtluse ökosüsteemi valmisolekust tervitada naisi ettevõtluses, kus parimaid tingimusi naistele teenuste osas pakub Leedu. Rootsi teine koht on võrdõiguslikkust rõhutava riigi jaoks juba väike mahajäämus. Järgnevadki Eesti ja Läti. Aga joonis näitab selgelt kätte ka EL-18 hinnangu allatõmbajad, kus Austria on tõeline üllataja. Ehk kokkuvõttes on Eestis naistele ettevõtlus ju pigem väga hea võimalus.

***Joonis 5.13**. EL-18 riigi hinnangud tugiteenuste kättesaadavusele toetamaks naisi ettevõtluses.*
Allikas: Autorite arvutused GEM 2024 andmete põhjal.

Vaatame ka teist, meeste kasuks pööratud uurimiskonstrukti – ligipääsu ressurssidele – turud, riigihanked, rahastus, sh algkapital, kättesaadavus. Kuna väited on sõnastatud mehi soosivalt, tuleb hinnata tulemusi vastassuunaliselt, ehk sel moel on Eesti end taas positiivses valguses Euroopale eeskujuks seadmas (Joonis 5.14) ja selles aspektis jäävad nii Leedu kui Läti allapoole Euroopa keskmise joont. Huvitavad arengud paistavad edasisteks uuringuteks mõlemas aspektis tulevat Rumeeniast.

Joonis: 5.14. *EL-18 riigi hinnangud ligipääsus ressurssidele naistele ettevõtluses.*
Allikas: Autorite arvutused GEM 2024 andmete põhjal.

Soopõhiseid erisusi uurides on huvitav näha ka ekspertide arvamuse jaotust. Kuigi valim on üldistuste tegemiseks väike (n=36), kus uuringus osales ekspertidena naisi 13 ning nehi 23, on vastustes siiski erisused nähtavad (Tabel 5.18). Esimeste nelja küsimuse puhul, mis viitavad naisi ettevõtluses soosivaid tugiteenuseid, on naisekspertide hinnangute keskmine (5,7) koguni 14% kõrgem ehk positiivsem hinnang meesekspertide pakutust (5,0). Veel drastilisem on olukord vastassuunalistes viimases neljas küsimuses liigipääsust ressurssidele, kus naisekspertide hinnang pakub ligipääsu ressurssidele koguni 44% paremaks kui meeseksperdid. Siin on uurijatel võimalus eriarvamused kvalitatiivselt välja selgitada.

Tabel 5.18. Mees- ja naisekspertide arvamuste erisused naiste ligipääsust ettevõtlusele

	M	N
Tugiteenused	5,0	5,7
Ligipääs ressurssidele	3,9	2,7

Allikas: Autorite arvutused GEM 2024 andmete põhjal.

2024 aasta GEM andmetel on Eesti naiste ettevõtluse olukord vastuoluline. Tugiteenuste kättesaadavus ja taskukohasus on ekspertide hinnangute alusel veidi paranenud, kuid ettevõtluse regulatiivne keskkond ja kultuuriline julgustus teisalt mõnevõrra nõrgenenud. Erilist tähelepanu tuleb pöörata ettevõtlus-regulatsioonidele, mis näitavad kõige suuremat muutust (20%) negatiivses trendis. Samal ajal on ressurssidele – turule, rahastusele ja riigihangetele – ligipääs muutunud sooliselt võrdsustunumaks, viidates positiivsetele arengutele võrdsuse suunas. Üldpildis on Eesti naistel 2024. aastal ettevõtluse alustamiseks ja juhtimiseks võrdsemad võimalused kui kunagi varem, ent ettevõtluse motivatsiooniline ja institutsionaalne tugi vajab siiski jätkuvalt tugevdamist.

Olulise parandusena, mis aitaks naiste osalust ettevõtluses suurendada, toodi esile tugiteenuste ja algkapitali kättesaadavust. Naiste ja meeste võrdse ettevõtlusvõimaluste

kättesaadavuse parandamine võiks oluliselt suurendada naiste panust Eesti majanduse arengusse. Kas või miks Eesti naised siiski Euroopa parimaid tingimusi ettevõtluskarjääriks ei pööra, vajab täiendavat uurimist.

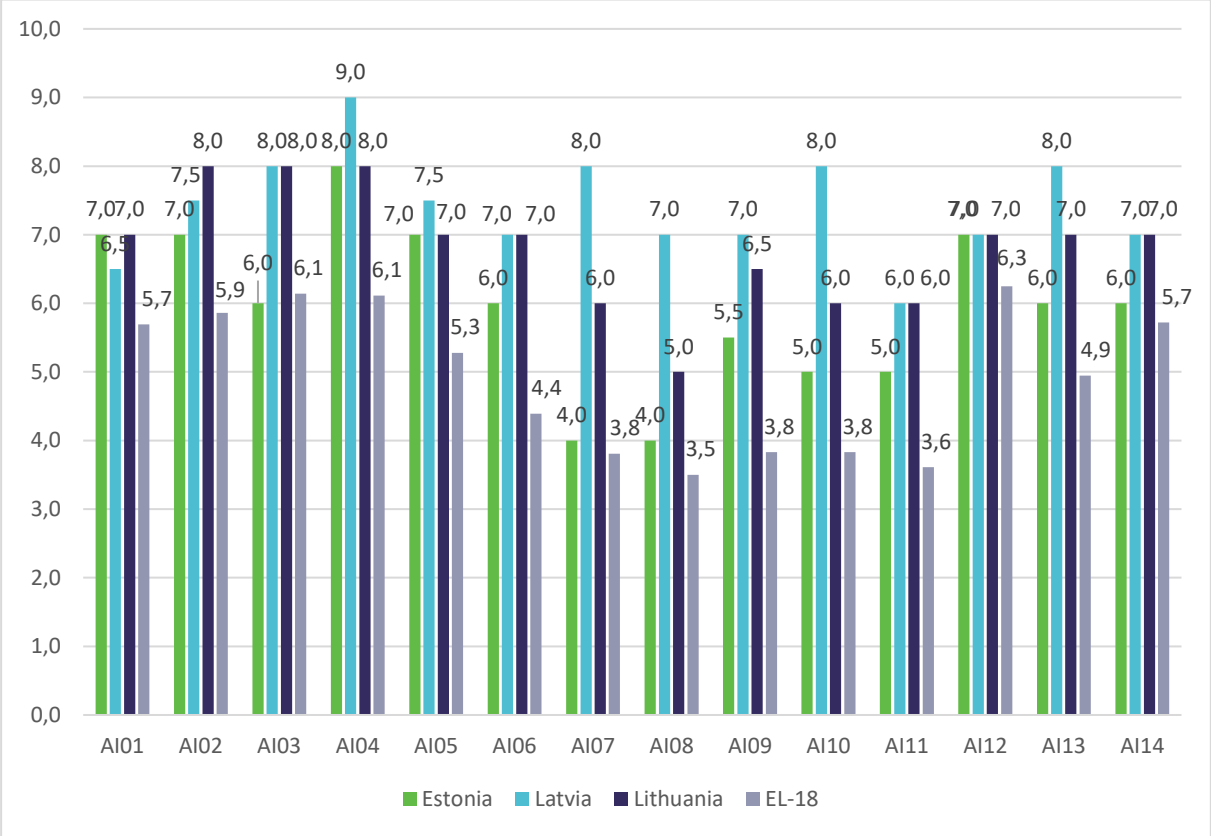
5.3.12 Tehisintellekt (EFC X)

Tehisintellekti (TI) kasutamise ja arendamise teadlikkus on Eestis tõusuteel (keskmine 5,8). Ettevõtjad mõistavad TI olulisust pikaajalise kasvu tagamisel (7,6) ja tööjõu pädevuse arendamise vajadust (6,2).

Vaatame ka siin ekpertide arvamuste jagunemist soopõhiselt. Erinevus 10% ulatuses ei ole märkimisväärne, kuid keskmisest allpool (5,4) on naisekspertide hinnang ning optimistlikumalt hindasid tehisaru teemat keskmiselt (6,0) meeseksperdid.

Võrreldes GEM Global tulemustega, on Eesti positsioon pigem eesrindlik, eriti varase faasi ettevõtjate seas, kes näevad TI-d kui olulist konkurentsieelist.

Kuna teema on GEM raamistikus uus ja rahvusvaheline võrdlus puudub, vaatame ka lähiriikide ekspertide arvamusi (Joonis 5.15)

***Joonis 5.15**. TI faktorid Balti riikides ja EL18 keskmisega võrdluses 2024. aastal.*
Allikas: Autorite arvutused GEM NES uuringu põhjal.
**Faktorite selgitused Tabelis 5.19.*

Täpsemad skoorid ja faktorid leiab tabelis 5.19. Keskmised hinnangud: Eesti (5,8), Läti (7,1) ja Leedu (6,5) on kõike eelnevat arvesse võttes huvitavad, näidates, et Läti on selles (TI) valdkonnas tunduvalt kõrgemal tasemel (nt teadlikkus, riiklik tugi, hariduse kaasamine), Leedu paikneb keskel ja Eesti neist maha jäämas. Teadlikkuse ja propageerimise (AI01-AI02) alavaldkonnas jääb Eesti (5,9 ja 6,7) Läti ja Leedu tasemest samuti allapoole. See viitab vajadusele tugevamalt teadvustada TI lahenduste potentsiaali ja vajadust ettevõtjate seas.

Tehisintellekti lahenduste rakendamises ettevõtetes (AI03-AI04) on Lätis tulemused väga

kõrged (8,1), Leedus ja Eestis (6,5–7,6) pigem sarnased, kuid Eesti näitab väiksemat usaldust TI-sse kui Läti. Töötajate pädevuse ja hariduse hinnangutes (AI05-AI09) on taas Eesti tulemused madalamad (4–6,2), viidates vajadusele töötajate TI-pädevuste arendamisele ja TI-teadmiste kaasamisele haridusse. Näiteks on AI08 (tehisintellekti teadmiste kaasamine haridusse) skoor Eestis ainult 4,0, väga madal võrreldes Läti 7,1 ja Leedu 5,2-ga. Riiklik tugi (AI10-AI11) Eestis (4,8 ja 4,9) jääb oluliselt maha Läti ja Leedu (7,1 ja 6,2) tasemest, viidates vajadusele paremini toetada TI-ökosüsteemi. Siiski on TI usaldus ja andmekaitseprobleemide teadvustamine (AI12-AI13) Eestis hinnatud kõrgeks (6,9 ja 5,8), kuid Läti ja Leedu on ka siin sarnased või veidi kõrgemad.

Meedia ja eetika (AI14) aspekt on kõigis kolmes riigis kui meedia mõju TI otsuste eetilisele poolele, hinnatud üsna sarnaselt (5,9–6,8).

Kokkuvõttes on näha, et Läti paistab silma kõige kõrgema keskmise hindega (7,06), mis ekspertide arvamuste kohaselt viitab arenenud TI-turule ja töötajate pädevusele. Ka Leedu on tugev TI lahenduste propageerimises ja rakendamises, kuid vajab tuge tööjõu koolitamisel ja hariduses tervikuna.

Tabel 5.19. Tehisintellekti hinnangud Balti riikides

AI	Minu riigis…	Eesti	Läti	Leedu
AI01	Teadlikkus tehisintellekti lahenduste arendamise ja juurutamise vajadusest on ettevõtjate seas levinud	5,9	6,3	7,1
AI02	Tänapäeva ärikeskkonnas propageeritakse aktiivselt teadlikkust tehisintellektilahenduste arendamise ja juurutamise vajadusest	6,7	7,2	7,6
AI03	Uued ja arenevad ettevõtted kaasavad sihikindlalt oma ärimudelitesse tehisintellekti lahendusi	6,5	8,1	7,0
AI04	Arenevate ettevõtete elujõulisus ja pikaajaline kasv sõltub AI-lahenduste aktiivsest rakendamisest	7,6	8,1	7,0
AI05	Töötajad on teadlikud vajadusest arendada tehisintellekti pädevust	6,2	7,0	6,9
AI06	AI-pädevust arendavad töötajad on minu riigis tavaline nähtus	5,9	6,5	6,8
AI07	Töötajatel on nende ametikohtadele praegu sobival tasemel tehisintellekti pädevused	4,7	7,2	6,0
AI08	Tehisintellektiga seotud teadmised ja pädevused sisalduvad koolijärgsetes hariduse mudelites	4,0	7,1	5,2
AI09	AI koolitus on ettevõtjatele ja nende töötajatele laialdaselt kättesaadav	5,2	6,8	6,2
AI10	Riiklikud institutsioonid toetavad tehisintellekti lahenduste juurutamist nt. toetuste, ettevõtjatele pakutavate koolituste ja muude tegevuste kaudu	4,8	7,1	5,5
AI11	Riiklikud institutsioonid propageerivad aktiivselt tehisintellekti lahendusi	4,9	6,2	5,4
AI12	Arutades tehisintellekti lahenduste juurutamist ettevõtetes, on esikohal andmeturbe ja privaatsusprobleemid	6,9	6,7	6,6
AI13	Kliendid on üldiselt AI tööriistade suhtes vastuvõtlikud ja usaldavad nende aluseks olevaid algoritme	5,8	7,7	6,5
AI14	Meedia (sh sotsiaalmeedia) rõhutab eetilisi dilemmasid tehisintellektialaste otsuste tegemisel	5,9	6,8	6,6

Allikas: Autorite arvutused GEM NES uuringu põhjal

Eestis on eksperdid kas väga (enese)kriitilised või tõepoolest on aeg hakata parandama üldist teadlikkust, arendama töötajate TI-pädevusi ja (eeskujuna) suurendada riiklikku tuge TI-lahenduste rakendamisel. On väga positiivne, et kõikides GEM uuringus osalenud riikides teadvustatakse andmekaitse ja eetika küsimusi TI kontekstis.

6 KOKKUVÕTE JA SOOVITUSED

Ettevõtlusprotsessi klassikaline käsitlus (Bosma et al., 2008; Ajzen, 1991) kirjeldab ettevõtlust järjestikuste etappidena: võimaluste märkamine, ettevõtlusotsus, ressursside mobiliseerimine, tärkamine, kinnistumine ja väljumine. Kõiki neid etappe mõjutab ümbritsev ettevõtlusökosüsteem, mis kujundab ettevõtja tajusid, motivatsiooni, tegutsemisvalmidust ja ellujäämisvõimet. GEMi metoodika ühendab need kaks perspektiivi: APS (ettevõtjate hoiakud ja tegevus) ning NES (ekspertide hinnang ettevõtlusraamistikule) moodustavad koos tervikliku pildi Eesti 2024. aasta ettevõtluskeskkonnast. Järgnevalt arutleme lühidalt raporti olulisemate tulemuste üle ning esitame ekspertide konkreetsed arvamused Eesti ettevõtluse ökosüsteemi tugevustest ning tähelepanu ja sekkumist vajavatest valdkondadest.

6.1 Raporti tulemused ettevõtlusprotsessis

GEM on kohandanud uuringu ettevõtlusprotsessi järgivaks ning see algab ajast, mil potentsiaalsed ettevõtjad märkavad uusi võimalusi (Joonis 6.1), mida nad usuvad end suutvat haarata, kuni hetkeni, mil nad hakkavad kulutama ressursse, et saada tärkavateks ettevõtjateks. Loomulikult võib ettevõtja igal etapil ettevõttest lahkuda, mis ei pruugi ilma temata jätkuda. Joonisel on ära toodud ka GEM-i peamised ettevõtlusaktiivsuse mõõdikud. Kesksel kohal on varases ettevõtlusstaadiumis ettevõtlusaktiivsuse koguarv (TEA) ehk täiskasvanute osakaal osalevas majanduses, kes alustavad või juhivad uut ettevõtet, mida joonisel on näha tärkavate ettevõtjate ja uute ettevõtete omanike summana.

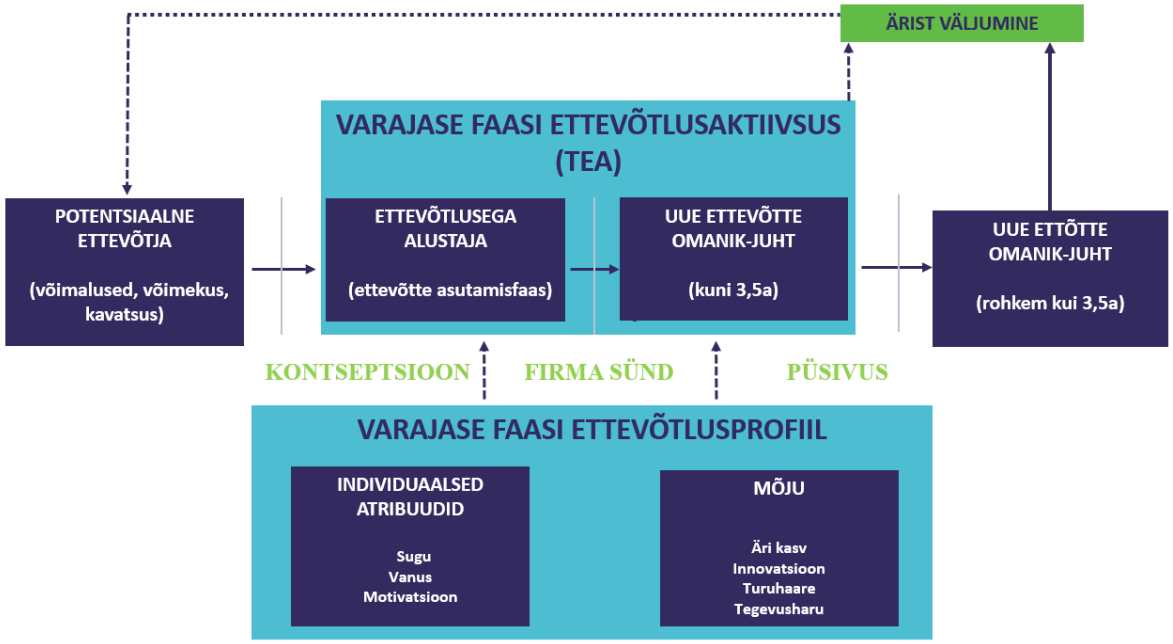
Muud olulised ettevõtlusmuutujad hõlmavad väljakujunenud ettevõtte omandiõiguse taset (EBO) ja ettevõtetest lahkumiste taset, mida mõlemad väljendatakse täiskasvanud elanikkonna osakaaluna. Mõlemad on olulised, eriti seoses TEA tasemega. Näiteks võib kõrge ettevõtluskeskkonna (TEA) ja ettevõttest lahkumise (EBO) suhe viidata raskustele uute ettevõtete väljakujunemisel, mõnikord ebasoodsa ettevõtluskeskkonna tõttu, samas kui kõrge ettevõtluskeskkonna ja ettevõtete väljumiste suhe võib viidata kasvavale ettevõtlusbaasile.

Otsus uue ettevõtte asutamiseks toimub paratamatult kontekstis, mis võib uut idufirmat ja selle edasist arengut kas toetada või piirata. Iga riikliku ettevõtluskeskkonna kvaliteedi hindamiseks määrab GEM ettevõtluskeskkonna erinevad mõõtmed, mis on ühised kõigile kontekstidele (nimetatakse ettevõtlusraamistiku tingimusteks või EFC-deks).

1. Võimaluste tajumine ja otsus ettevõtlusega alustada. Eesti andmed viitavad vastuolule ettevõtlussoovi ja tajutud keskkonna vahel. Tajutud võimalused on järsult vähenenud võrreldes varasemate aastatega, lange-des 61%-lt 45,8%-le 2017–2024. GEM-i teooria kohaselt näitab selline langus majandusoptimismi vähenemist ning loob psühholoogilisi barjääre ettevõtlusega alustamisel. Samaaegselt on ebaõnnestumise hirm tõusnud 53,6%-ni — enam kui pool elanikkonnast ei alustaks ettevõtet isegi võimaluse korral ().

Siiski on ettevõtluskavatsused püsinud stabiilsed ning ettevõtlust peetakse jätkuvalt heaks

karjäärivalikuks (55%), mis osutab tugevatele kultuurilistele normidele ja Eesti ettevõtluskultuuri püsivusele. Teooria mõttes tähendab see, et ettevõtlusnormid ja eeskujud (nt edukad start-up'id) tasakaalustavad majanduskeskkonna negatiivseid signaale.

Joonis 6.1. *GEM indikaatorid ettevõtlusprotsessis. Autori tõlge GEM Global 2024 raportist. Allikas: GEM Globaalne raport 2024, autori tõlge.*

2. Tärkav ettevõtlus ja varase faasi aktiivsus (TEA). Varase faasi ettevõtlusaktiivsus Eestis on 2024. aastal 13,3%–13,4%, mis on kõrgem kui Lätis ja enamiku EL-i riikide keskmine. See näitab, et vaatamata pessimistlikumatele hoiakutele Eesti ettevõtjad siiski alustavad ettevõtteid. Võrdlus teiste Balti riikidega näitab: TEA kasvas Eestis ja Leedus, kuid langes Lätis.

Eesti ettevõtlusprofiil sobitub GEMi "*innovation-driven economy*" mudeliga: ettevõtete arv kasvab tagasihoidlikumalt, kuid need on innovatiivsemad ja rahvusvahelisemad. Ettevõtlusprotsessi vaates on Eesti tugev tärkamisfaasis, kuid nõrk võimaluste tajumise faasis – mis võib pikemas vaates piirata ettevõtjate järelkasvu.

3. Ettevõtluse kinnistumine: väljakujunenud ettevõtted (EBO). Väljakujunenud ettevõtlusaktiivsus oli 2024. aastal 6,5–7,4%, mis on madalam kui varasematel aastatel. Kõigis Balti riikides on EBO näitajad langenud, kuid kõige järsem langus on toimunud Leedus. GEM-i teoorias viitab see kinnistumisfaasi haavatavusele: kui ettevõtted ei jõua küpsusfaasi, väheneb ettevõtlusbaas ja aeglustub majanduse uuendusvõime.

4. Ettevõtetest väljumine. Ettevõtete lõpetamise põhjused Eestis on valdavalt negatiivsed — 72,2% väljumistest on seotud raskustega, nagu madal kasumlikkus, bürokraatia või rahastuse puudus. EL-i keskmine on 66%. Eesti ettevõtluskeskkond loob seega tugevama surve väljumisfaasis, mis võib pärssida ettevõtete pikaajalist ellujäämist.

5. Ettevõtlusökosüsteemi roll ettevõtlusprotsessis (EFC tulemused). GEM-i NES tulemused näitavad, et Eesti ökosüsteemi kvaliteet on ebaühtlane. Tugevused ökosüsteemis:

- tugevad tegurid toetavad ettevõtlus-protsessi varasemat faasi;
- hea füüsiline ja digitaristu, sh kiire ligipääs kommunikatsioonile ja taskukohased teenused;
- töötav õigusalane ja finantsteenuste turg, mis võimaldab ettevõtetel kiiresti alustada;.

- kultuurilised normid toetavad ettevõtlikkust, mis aitab säilitada ettevõtlusambitsiooni ka ebakindlatel aegadel.

Need tegurid soodustavad võimaluste märkamist ja esimest sammu ettevõtluses.

Nõrkused ökosüsteemis. Nõrkused mõjutavad eriti kasvu ja kinnistumise etappi: madal poliitikatoetuse järjepidevus, eriti maksude, bürokraatia ja regulatiivse keskkonna vallas (nt langus skoorides 2023→2024); nõrk ettevõtlusharidus, eriti turumajanduse ja praktiliste oskuste osas; väike juurdepääs rakendusuuringutele ja kõrgetasemelisele teadus- ja arendustegevusele; turu avatuse mõõdukas tase, kus uutele ettevõtetele on sisenemine lihtsam kui paljudes EL-i riikides, kuid hinnangud on halvenenud.

Teooria järgi (Stam, 2015) on just need tegurid kriitilised, et ettevõtted liiguksid "tärkamisest" "kinnistumisfaasi" ja panustaksid majanduskasvu.

6. Innovatsioon, tehnoloogia ja TI. Eesti ettevõtjad on TI kasutuselevõtus avatud, eriti varases faasis (19,5% näeb TI-d strateegiliselt olulisel kohal), kuid EBO ettevõtjad jäävad maha (8%). Eksperdid hindavad Eesti TI-ökosüsteemi madalamalt kui Läti või Leedu, mis osutab vajadusele:

- tõsta tööjõu TI-pädevusi,
- parandada riiklikku tuge TI-lahendustele,
- suurendada teadlikkust TI positiivsest mõjust.

Innovatsiooniliidri positsioon, mida Eesti digiriigina omab, pole täielikult kandunud üle ettevõtluskeskkonda.

7. Jätkusuutlikkus ja ESG ettevõtlusprotsessis. Kuigi Eesti ettevõtjad on Balti riikidest kõige teadlikumad SDG-dest, on praktilised jätkusuutlikkuse tegevused nõrgemad, eelkõige sotsiaalse ja keskkondliku jätkusuutlikkuse vallas. See tähendab, et ettevõtlusprotsessi "uute ärimudelite loomise" etapil ei kasutata potentsiaali täielikult ära.

8. Kogu ettevõtlusprotsessi tervikhinnang.

Eesti tugevused:

- kõrge varase faasi ettevõtlusaktiivsus;
- kultuuriline toetus ja ettevõtluse sotsiaalne prestiiž;
- tugev digitaristu, hea ärikeskkonna kiirus;
- innovatsioonirikkad alustavad ettevõtted (nt idufirmade ökosüsteem).

Eesti kitsaskohad:

- langus tajutud võimalustes ja tõus hirmus ebaõnnestumise ees;
- haridussüsteemi nõrk seos ettevõtlusoskustega;
- ebastabiilne poliitika ja maksukeskkond;
- uute ettevõtete raskused teadmusmahuka kasvu saavutamisel;
- kõrge väljumiste negatiivsete põhjuste osakaal;
- TI ja tehnoloogiasiirde aeglane rakendumine.

Entrepreneurial Ecosystem Theory (Stam, 2015) rõhutab, et ökosüsteem peab toetama mitte üksnes ettevõtete sündi, vaid ka nende kasvu ja pikaajalist arengut. Eestis on "Input factors" (kultuur, normid, infrastruktuur) tugevad, kuid "output factors" (ettevõtete kasv, jätkusuutlikkus, innovatsioon) jäävad nõrgemaks. See seletab, miks Eesti ettevõtlusprotsessi algusfaasid (kavatsused, TEA) on tugevamad kui küpsemisfaasid (EBO, ellujäämine).

Kokkuvõttes on Eesti ettevõtlussüsteem hea stardi-platvormiga, tugeva kultuurilise toega ja kiire digitaalse taristuga, kuid selle mõju ettevõtlusprotsessi hilisematele etappidele jääb nõrkade poliitikainstrumentide, ebastabiilse regulatiiv-keskkonna, piiratud teadmus- ja tehnoloogia-siirde ning ettevõtjate kõrge riskitaju tõttu tagasihoidlikuks. Tulemuseks on palju alustamist, aga vähem kinnistumist ja kasvu — mis on Eesti majanduse pikaajalise konkurentsivõime kriitiline kitsaskoht.

6.2 Eesti ettevõtluseekspertide hinnangud

Riikliku ettevõtluskeskkonna kvaliteedi hindamiseks määrab GEM ettevõtluskeskkonna erinevad mõõtmed, mis on ühised kõigile kontekstidele (nimetatakse ettevõtlusraamistiku tingimusteks või EFC-deks) ja seejärel küsitleb iga riigi riiklike ekspertide rühma, et hinnata nende tingimuste kvaliteeti. Need hinnangud ühtlustatakse, et saada üks näitaja ettevõtluskeskkonna kvaliteedi kohta. Need järjepidevad kvalitatiivsed andmed võimaldavad võrrelda riiklikke ettevõtluskeskkondi korraga või riikliku ettevõtluskeskkonna arengut aja jooksul. Riiklikud ekspertuuringud (NES) on oluliseks täienduseks riiklikele strateegiatele (MPS). Kokkuvõttes annavad need ainulaadsed uuringud üksikasjaliku hinnangu nii ettevõtlusaktiivsuse tasemele riigi majanduses kui ka ettevõtlusökosüsteemi kvaliteedile, millistes tingimustes ettevõtjate tegevus toimub.

6.2.1. Eesti ettevõtluskeskkonna tugevused

Ettevõtjaks hakkamiseks peavad riigis valitsevad ettevõtlustingimused olema soodsad (Costa e Silva et al., 2021). GEMi kontseptuaalne raamistik tugineb eeldusel, et riigi majanduskasv on tingitud ettevõtlusraamistiku tingimuste (EFC-de) ning üksikisikute isikuomaduste ja võimete vastastikusest seosest – just nende võimest võimalusi märgata ja neist kinni haarata. Keskkond on olemuselt dünaamiline ja reageerib nii sise- kui ka välismõjudele, mistõttu võib loodud tugevuste ja saavutatud eeliste hoidmine osutuda rasketes oludes suureks väljakutseks. Seetõttu on ka neid oluline teadvustada ja edasi arendada, et positiivseid arenguid mitte tagasi pöörata. Alljärgnevalt tuuakse välja ekspertide soovitused valdkondlikult koondatuna (Tabel 6.1, Joonis 6.2).

Tabel 6.1. Ekspertide soovitused valdkondlikult koondatuna 2024. aastal

Faktorivaldkond	Ekspertide mainimiste arv
Bürokraatia vähendamine, lihtsustamine	12
Stabiilne maksukeskkond ja maksustamine	9
Tööjõu kättesaadavus ja piirangute vähendamine	8
Innovatsioon ja teadmusmahukas ettevõtlus	7
Rahvusvaheline ligipääs ja välisturgude avatus	5
Kapitali kättesaadavus ja rahastamine	5
Mentorluse ja nõustamise kättesaadavus	4
Poliitiline stabiilsus ja pikaajaline strateegia	6
Energiahindade konkurentsivõime (elekter)	3
TI ja digitaalse innovatsiooni edendamine	2

Allikas: Autori koostatud temaatiline analüüs NES 2024 uuringu ekspertide arvamuste põhjal.

Bürokraatia vähendamine – Eesti e-riik teeb ettevõtluse praktiliseks ja kiireks: registreerimine, aruandlus ja suhtlus riigiga on valdavalt digis, protsessid on ühendatud platvormideks. Näited:

- *"Digiriigi kiired ja mugavad võimalused registreerimiseks, aruandluseks, asjaajamiseks."*
- *"Infoühiskond, info- ja kommunikatsioonilahenduste kiire kasutuselevõtt."*

- *"Digitaalsed protsessid".*
- *"Vähene bürokraatia ja digitaliseeritus".*
- *"Digitaalsed teenusvahendusplatvormid …".*

Ettevõtluskultuur – Viimase 10–15 aastaga on kujunenud tugev "võib-olla" hoiak: ettevõtlikkus on au sees, eeskujuks iduettevõtjate edulood; asutajad on ambitsioonikad ja kasvule orienteeritud. Näited väidetest:

- *"Usk ja mentaliteet, mis on tekkinud viimase 15 aastaga."*
- *"Ettevõtlus on pop, palju eeskujusid."*
- *"Palju edukaid iduettevõtjaid – palju eeskujusid."*
- *"Ettevõtlikkus ja edasipüüdlikkus."*
- *"Ambitsioonikad asutajad ja kasvule orienteeritud talendid."*

Alustamise lihtsus – Ettevõtte loomine on sirgjooneline ja kiire – nii juriidilised sammud kui ka praktiline käivitamine. Näiteks:

- *"Ettevõtte loomise lihtsus."*
- *"Äri alustamise lihtsus."*
- *"Lihtsus ettevõtte avamisel ja kasutamisel."*
- *"Lihtne äriga alustada."*
- *"Kiire ja mugav ettevõtte moodustamine."*
- *"Ettevõtete loomise lihtsus ja asjaajamise kiirus."*

Stabiilsus ja avatus – Üldine õiguskeskkond ja "reeglite püsivus" on tugev – stabiilsus, avatus ning väljakujunenud tavad kasvatavad kindlust ettevõtjale.

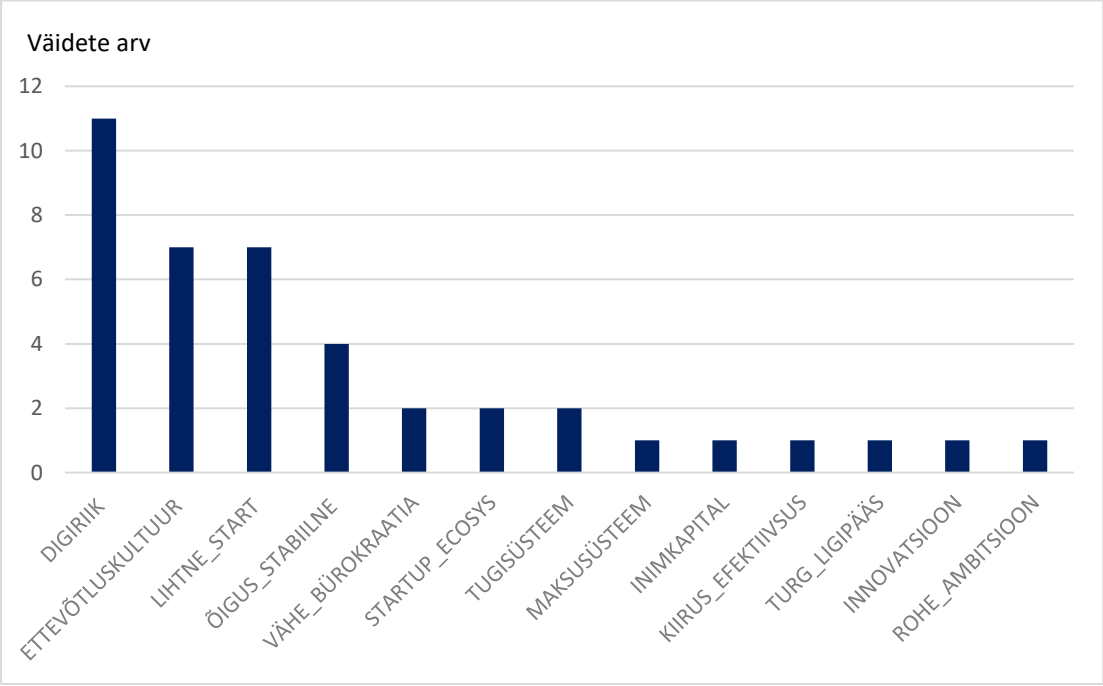
Näiteks:

- *"Stabiilne maksu- ja õiguskeskkond."*
- *"Suhteliselt stabiilne keskkond."*
- *"Avatus."*
- *"Väljakujunenud tavad ja traditsioonid."*
- *"Seni kehtiv maksupoliitika."*

Vähene bürokraatia – Paberimajandus on kokku surutud; asjaajamine on lühike ja arusaadav – sageli digilahenduste tõttu.

Näiteks:

- "Lihtne asjaajamine, lühike bürokraatiaahel."
- "Vähene bürokraatia."
- "Vähene bürokraatia ja digitaliseeritus."

Joonis 6.2. *Ekspertide (36st) arvamused Eesti edufaktoritest 2024. aastal.*
Allikas: GEM NES 2024 andmed.

Startup-ökosüsteem – elav iduettevõtluse kogukond, rahvusvahelised edulood ja investorite võrgustik loovad uutele tegijatele käivitusraja. Näiteks:

- *"Tugev startup-kultuur."*

- *"Loodud on tugev start-up kogukond – tihe suhtlus ülikooli-ettevõtjate ja linna vahel."*
- *"Globaalsed edulood, ükssarvikud …".*
- *"Palju edukaid iduettevõtjaid – palju eeskujusid."*

Tugisüsteem ja koostöö – Toetav infrastruktuur – kiirendid, nõustajad, ülikoolid ning KOV/riigi koostöö muudavad projektide elluviimise kiiremaks. Väited:

- *"Aktiivne ettevõtluse tugisüsteem."*
- *"Tulemuslik koostöö riigi, KOV, kogukonna ja ettevõtjate vahel investeerimis-projektide realiseerimise nimel."*
- *"Tihe suhtlus ülikooli-ettevõtjate ja linna vahel."*

Maksusüsteem – Lihtne ja konkurentsivõimeline maksukeskkond, sh jaotamata kasumi mittemaksustamine, madal koormus ja e-maksustamine – soosib investeerimist ja kasvu. Väited:

- "*Konkurentsivõimeline maksukeskkond …".*
- *"Ettevõtte tulumaksu puudumine."*
- *"Maksusüsteemi lihtsus ja … paindlikkus (e-riigi teenused)."*
- *"Tulumaksu tuleb tasuda alles kapitali väljamaksetelt."*
- *"Madal maksukoormus …".*

Inimkapital – haritud, keeleoskusega ja motiveeritud tööjõud; Eestit tajutakse heaks elukeskkonnaks talentide ligimeelitamisel. Näiteks:

- *"Kõrge haridustase …".*
- *"Targad inimesed."*
- *"Targad inimesed ja nende piisav haritus."*
- *"Parim elukeskkond talentidele …".*
- *"Motiveeritud ja hea erialase ettevalmistusega inimesed."*

Kiirus ja efektiivsus – Protsessid on kiired – nii ettevõtte loomisel kui ka suhtluses riigiga; digitaalsus võimendab tempot. Näiteks:

- *"Kiire ja mugav ettevõtte moodustamine."*
- *"Asjaajamise kiirus."*
- *"Digitaliseeritud, lihtne ja kiire asjaajamine riigiga."*

Turgudele ligipääs – Eestist pääseb loomulikult EL turule, mis vähendab ekspordi sisenemistõkkeid, nagu lihtne ligipääs Euroopa turule.

Roheambitsioon – energeetika- ja taastuv-energia eesmärgid (nt 2030) toetavad uute roheärimudelite teket ning annavad strateegilise suuna, nagu taastuvenergia eesmärk 2030.

6.2.2. Eesti ettevõtluseksperte soovitused

Ekspertarvamuste uuring (NES) Globaalses Ettevõtlusmonitoris on oluliseks täienduseks riiklikele strateegiatele (MPS). Kokkuvõttes annavad need ainulaadsed uuringud üksikasjaliku hinnangu nii ettevõtlusaktiivsuse tasemele meie majanduses kui ka ettevõtlusökosüsteemi kvaliteedile, millistes tingimustes ettevõtjate tegevus toimub.

Eksperdid on kohustatud ära märkima kohaliku ettevõtluskeskkonna tugevused, aga samuti ka näitama arengukohti, mida tajutakse mõjuvat ettevõtlusele pidurdavalt. Eesti ettevõtlus-valdkonda erinevatest külgedest tundvate ekspertide arvamused 2024. aasta uuringus on paljuski kattuvad ning jagunevad kaheksasse kategooriasse (Tabel 6.2, Joonis 6.3)

Maksu- ja regulatiivse keskkonna stabiilsus ja lihtsus – ettevõtjad vajavad pikaajalist kindlust ja ettenähtavust, et teha investeeringuid, palgata töötajaid ja arendada ärimudeleid. Samuti on oluline, et bürokraatia ei takistaks ettevõtluse igapäevast toimimist. Väiteid eskpertidelt:

- *„Stabiilne maksusüsteem, pigem maksukoormuse vähendamine".*
- *„Poliitikakeskkond tuleks muuta stabiilsemaks".*
- *„Maksutõuse ei tohi teha".*
- *„Jätke maksud rahule. Vähem bürokraatiat ja regulatsioone".*
- *„Õigus- ja maksuruumi stabiilsus".*
- *„Planeeringute ning loamenetluste kiirendamine"*

Tabel 6.2. Ekspertide hinnangud maksukeskkonnale 2024. aastal

Kategooria	Ekspertarvamusi
Maksukeskkonna stabiilsus ja lihtsus	7
Tööjõu kättesaadavus ja tööjõumaksud	6
Rahastus ja kapitali ligipääs	5
Riigi roll ja strateegiline raamistik	4
Innovatsioon ja teaduspõhisus	5
Energiakulud ja taristu	2
Paindlik õigusruum ja ettevõtte elutsükkel	3
VARIA / üldised hoiakud ja hinnangud	6

Allikas: GEM NES andmed 2024.

Tööjõu kättesaadavus ja tööjõumaksude konkurentsivõime – kiirelt arenevad ettevõtted vajavad oskustööjõudu, mille leidmine on Eestis üha keerulisem. Samal ajal teevad kõrged tööjõumaksud palgakulud ettevõtjatele koormavaks.

Samuti tõstetakse esile vajadust välistööjõu ja -talendi parema ligipääsu järele. Näiteks:

- *„Piisavas mahus tööjõu kättesaadavus kiiresti kasvamiseks".*
- *„Piirangute (kvootide, keelenõue) minimeerimine välistööjõule".*
- *„Lühiajaliste lepingutega välistööjõu kasutamise soodustamine".*
- *„Sotsiaalmaksu lagi kõrgepalgaliste ekspertide palkamisel".*
- *„Vähendada tööjõuga seotud piiranguid"*
- *„Talenti on vähe"*

Kapitali ja rahastuse parem kättesaadavus – Rahastuse puudus, eriti algusfaasis, pärsib ettevõtete loomist ja kasvu. Oluline on tagada nii kapitaliturgude kui ka toetuste kaudu ligipääs erinevatele finantsallikatele. Näited:

- *„Kapitali kättesaadavust tuleks parandada – see on halvenenud peale Ukraina sõda".*
- *„Uue äri rahastusvõimalusi parandada. Pangalaenude tingimused on näiteks Soomest halvemad".*
- *„Täiendav tähelepanu ja tugi varajases faasis ettevõtlusideedele".*
- *„Alustavate ettevõtjate jaoks napib nõustamisteenust ja mentorluse pakkumist".*

Riigi roll: vähem sekkumist, rohkem tarka suunamist - ettevõtjad ootavad, et riik looks raamtingimused, mitte ei juhiks turgu või sekkuks liigsete regulatsioonidega. Samas nähakse riigi ülesandena tagada strateegiline visioon ja soodne ärikliima. Näited ettepanekutest:

- *„Riik võiks vähem sekkuda, püüd ettevõtjaid õpetada on turgu solkiv".*
- *„Riigil peab olema erakondade ülene majandusstrateegia, mis looks investeerimiskindluse".*
- *„Kohalikele omavalitsustele tuleks anda suurem roll ettevõtluse arendamisel".*
- *„Mitte luua ebaõiglast ja konkurentsi moonutavat, läbipaistmatute eelistega ärikeskkonda".*

Innovatsioon, teadus ja teadmistepõhine ettevõtlus – tugeva ja ekspordivõimelise majanduse alus on teadmistepõhine ettevõtlus. Selle toetamine eeldab teadus- ja arendustegevuse rahastamist, rakendamist ning ettevõtjatele suunatud tugiteenuste pakkumist. Näited:

- *„Suurendada teadustöö rakendatavust, stimuleerides rakendusväärtusega tulemusi".*
- *„Tugev suund teadmismahukale ettevõtlusele – käivitada läbi rahastuse ja tugiteenuste".*
- *„Vajalik on pikaajaline teadus- ja arendustegevuse investeeringute kasvatamine".*
- *„Läbimõeldumad ettevõtlus-teadus toetused".*
- *„Kõrge lisandväärtusega ettevõtluse soodustamine".*

Energiakulude ja tugitaristu konkurentsi-võime - kulude prognoositavus, sh energiakulud,

mõjutavad tugevalt ettevõtete jätkusuutlikkust. Elektrihinna konkurentsivõime (nt võrdluses Soomega) on oluline tööstus- ja tootmisettevõtetele. Väited:

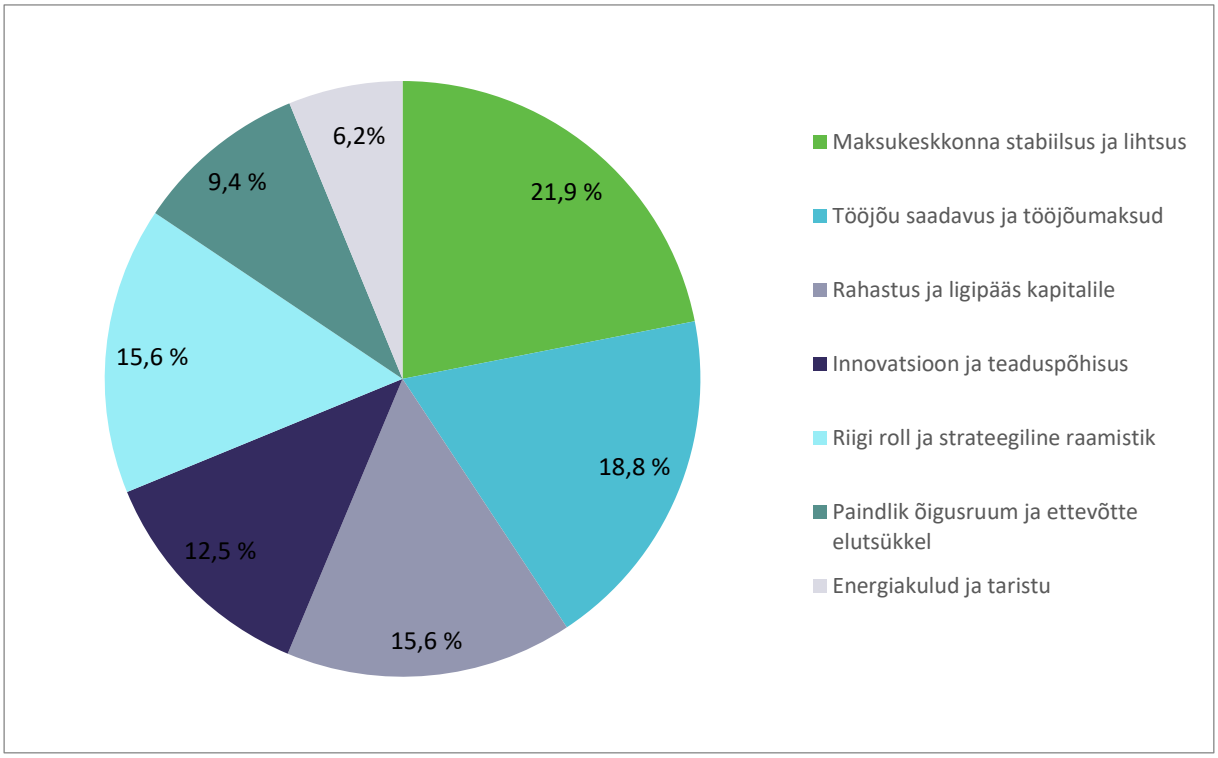
- *„Elektri hind Soome tasemele“.*
- *„Tulevikku vaatavalt vaja soodustada investeeringuid jätkusuutlikusse energia-tootmisse ja innovaatilistesse lahendustesse“.*

Õigusraamistiku paindlikkus ja ettevõtluse lõpetamise lihtsus – ettevõtluskeskkond peab toetama nii ettevõtte loomist kui ka selle lõpetamist. Paindlikkus ja õiglane regulatsioon loovad avatuma ja riskijulgema kultuuri. Siia alla sobitusid väited:

- *„Rahapesu nõuete paavstist paavstim järgimine takistab välisosalusega ettevõtete loomist“.*
- *„Selgem vastutus ettevõtte lõpetamisel“.*

Osa ekspertide arvamusi ei sobitunud otseselt ühegi kindla kategooria alla või olid poliitika ja sekkumisega seonduvad arvamused:

- *üldfilosoofilised („riik sekkugu vähem“, „rohkem riskijulgust ja ambitsiooni“),*
- *väärtuspõhised („aus maksukogumine“, „turgu mitte solkida“),*
- *süsteemikriitilised („paavstim paavstim“, „poliitika muutub hektiliseks“),*
- *või lihtsalt väga üldised („talenti on vähe“, „maksudega ei mängita“).*

Joonis 6.3. *Ekspertarvamuste protsentuaalne jaotus. Allikas: GEM NES andmed 2024*

Kokkuvõttes on olulisemad soovitused järgmised. Kehtestada seadusandlik mehhanism, mis tagab maksupoliitika stabiilsuse vähemalt 3–5 aasta perspektiivis, sh mitte teha ootamatuid maksutõuse ilma 12 kuu üleminekuajata, hinnates sealjuures erinevate maksuliikide mõju ettevõtluskeskkonnale.

Arutada sotsiaalmaksu lae määramist kõrgepalgaliste ekspertide palkamisel, et soodustada rahvusvaheliste talentide kaasamist ja kõrge lisandväärtusega töökohtade loomist.

Lihtsustada välistööjõu ajutise kasutamise tingimusi, nt võimaldada lühiajalist töölepingut ilma keelenõude või kvoodita valitud sektorites (nt tööstus, IKT).

Käivitada riiklik varajase faasi ettevõtluskapitali fond, mis kaasfinantseerib koos

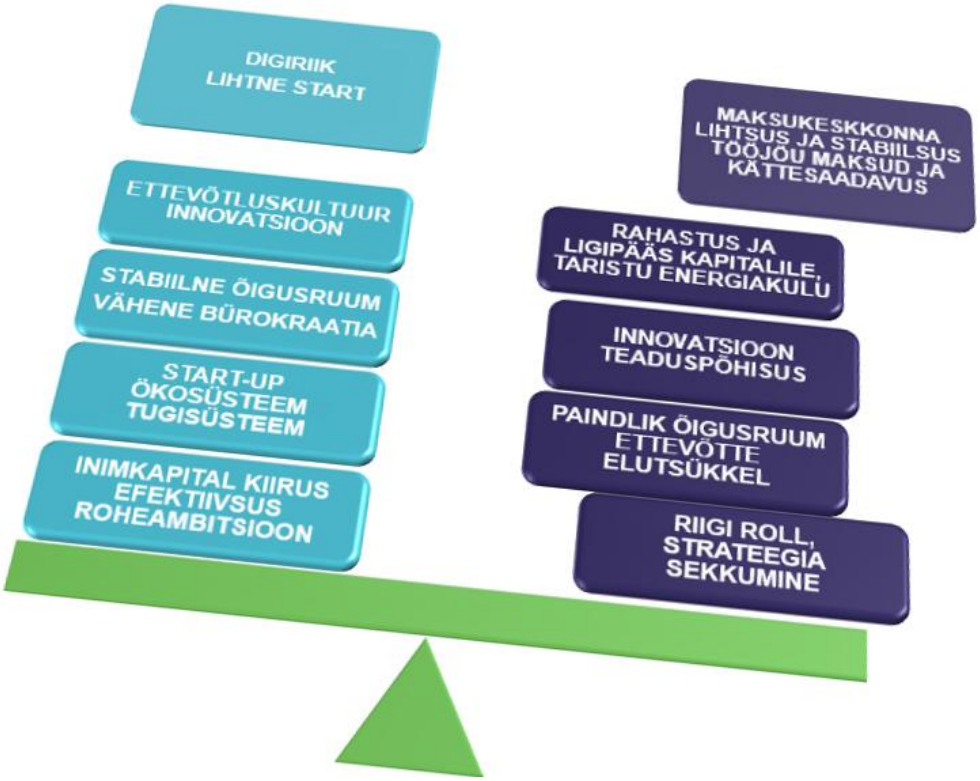
era- või ingelinvestoritega alustavaid iduettevõtteid (nt 1:2 skeemis).

Laiendada alustavate ettevõtjate tasuta nõustamis- ja mentorlusvõrgustikku maakondlikes arendus-keskustes, sh virtuaalsete lahendustega.

Sõnastada erakondade ülene, vähemalt 10-aastane ettevõtlus- ja majandusstrateegia, mis sisaldab visiooni, mõõdetavaid sihte ja vahehindamisi.

Anda kohalikele omavalitsustele seaduslik vastutus ja oma rahastusinstrument ettevõtluskeskkonna arendamiseks, sh võimalus kavandada ärimaid, toetada kohalikku mentorvõrgustikku ja koostööd haridusega.

Suunata vähemalt 50% riiklikest T&A toetustest ettevõtetega koostöös tehtavasse rakendusuuringusse, sh ühised klastrid, katsetaristud ja pilootprojektid.

Joonis 6.4. *Eesti ettevõtluse ökosüsteemi edu- vs probleemfaktorid 2024. aastal.*
Allikas: autorite visuaalne kokkuvõte GEM NES ekspertarvamustest aastal 2024

.

Toetada teadmuspõhise ettevõtluse kasvuprogramme, mis ühendavad ettevõtte, teaduspartneri ja rahastaja (nt "DeepTech kiirendi", "Rohetehnoloogia inkubaator").

Käivitada bürokraatia vähendamise kava, mille eesmärk on näiteks 2027. aastaks vähendada regulatiivsete kohustuste (load, aruandlus jms) täitmisele kuluvat aega 20% võrra.

Energiakulude ja taristukonkurentsivõime parandamine. Toetada taastuvenergia tootmisse investeerimist läbi stabiilsete turugarantiide või pikaajaliste ostulepingute (PPA) raamprogrammide.

Kehtestada tööstustarbijatele konkurentsivõimeline elektrihinna toetusmehhanism, mille eesmärk on hoida Eesti hinnatase võrreldav Soome või Põhjamaade turuga.

Võtta vastu seadusemuudatus, mis lihtsustab mikroettevõtte kiiret ja kuluefektiivset likvideerimist, võimaldades automaatset digitaalse lõpetamise protsessi.

Lõdvendada rahapesu tõkestamise reegleid madala riskiga ettevõtetele, võimaldades riskipõhist lähenemist väikeinvesteeringute ja väikeosalusega asutustele.

Lisaettepanekuna ülaltoodule pakuti luua koondatud ettevõtlusstrateegia vahehindamise tööriist.

6.3 Autorite kokkuvõte TI hinnangul

See peatükk valmis TI abiga. Lasime ChatGPT-l raportist oluline esile tuua ja kokku võtta. Siiski läbis see koond ka autori kontrolli ja alljärgnevalt nõusoleku saanud TI tähelepanekud.

GEM Eesti 2024 tulemused toovad esile ettevõtlusökosüsteemi mitmetahulise ja kohati vastuolulise pildi, kus elanikkonna ettevõtlus-aktiivsus ja -hoiakud ei ühti täielikult ekspertarvamustes väljenduvate hinnangutega institutsioonide toimimisele. Kui elanikkonna uuring (APS) kirjeldab Eestit ettevõtliku keskkonnana, kus varase faasi ettevõtlusaktiivsus on Euroopa keskmisest kõrgem ning ettevõtlusvalmidus ja oskused on laialdaselt levinud, siis ekspertide hinnangud (NES) viitavad samal ajal järjestikustele kitsaskohtadele poliitikakujundamises, toetavas infrastruktuuris, bürokraatia tasemes ja haridussüsteemi võimekuses ettevõtlust toetada.

Ettevõtlusprotsess: tugev varane faas, nõrgenev jätkusuutlikkus. Eesti ettevõtlusprotsessi iseloomustab endiselt tugev algfaas. Varase faasi ettevõtlusaktiivsus (TEA) ületab EL-i keskmist, mis näitab inimeste valmisolekut võimalusi kasutada. Samas on mitmes trendis näha ohumärke: EBO madal tase viitab, et ettevõtted ei püsi pikaajaliselt tegevuses sama edukalt kui teistes riikides; noorte ettevõtlusaktiivsus langeb, samas kui ettevõtlus vananeb; naiste ettevõtlusaktiivsus on madalam nii TEA kui EBO faasis ning nende ettevõtlikkus väheneb kiiremini püsivasse tegevusfaasi jõudes; ettevõtete kasvulootused jäävad tagasihoidlikuks, eriti väljakujunenud ettevõtete puhul.

See kõik näitab, et kuigi Eesti suudab efektiivselt genereerida ettevõtlusprojekte, jääb ettevõtete kasv ja elujõulisus tagasihoidlikuks — mis on otsene risk väikese avatud majanduse innovatsiooni-võimele.

Regionaalsed lõhed: ebaühtlane ettevõtlusaktiivsus. Regionaalsed erinevused (peatükk 4) näitavad, et Eesti ettevõtlusmaastik on tugevalt koondunud Lääne- ja Põhja-Eestisse, samal ajal kui Kesk- ja Kirde-Eestis on ettevõtlusaktiivsus nõrk ning äritegevusest väljumine kõrge. Nii hoiakud (madal võimaluste tajumine ja kõrge riskihirm) kui ka tegelik ettevõtlustegevus näitavad teravat regionaalset ebavõrdsust — mis ekspertide hinnangutes kajastub puuduliku regionaalse toe ja erisustega majanduskeskkonna toimimises.

Jätkusuutlikkuse ja digitaliseerimise väljakutsed. Eesti ettevõtjad on küll teadlikud kestliku arengu eesmärkidest, kuid võrreldes Balti riikidega integreeritakse jätkusuutlikkust äritegevusse vähe. Samuti on tehisintellekti ja digiturunduse kasutamine varases faasis aktiivsem kui väljakujunenud ettevõtete seas — mis osutab, et traditsioonilised ettevõtted ei pruugi tehnoloogiliste muutustega sammu pidada ja mahajäämus võib tuua languse edasises ekspordivõimekuses. Ekspertarvamustes kajastub sarnane järeldus: „Eesti tugeva digiriigi kuvand ei peegeldu enam sama jõuliselt ettevõtluspraktikates, eriti ettevõtete kasvufaasis“, kus digitaliseerimise ja teadmusmahukuse rakendamine eeldaks süsteemsemat tuge.

Kokkuvõttes on Eesti ettevõtlussüsteem hea stardiplatvormiga, tugeva kultuurilise toega ja kiire digitaalse taristuga, kuid selle mõju ettevõtlusprotsessi hilisematele etappidele jääb nõrkade poliitika-instrumentide, ebastabiilse regulatiivkeskkonna, piiratud teadmus- ja tehnoloogiasiirde ning ettevõtjate kõrge riskitaju tõttu tagasihoidlikuks.

ALLIKATE LOETELU

Acs, Z. J., Autio, E., & Szerb, L. (2014). *National systems of entrepreneurship: Measurement issues and policy implications.* Research Policy, 43, 476–494.

Acs, Z., & Szerb, L. (2017). *Global Entrepreneurship Index 2018.* Global Entrepreneurship and Development Institute.

Ajzen, I. (1991). *The theory of planned behavior.* Organizational Behavior and Human Decision Processes, 50(2), 179–211.

Aldrich, H. E., & Cliff, J. E. (2003). *The pervasive effects of family on entrepreneurship: Toward a family embeddedness perspective.* Journal of Business Venturing, 18(5), 573–596.

Bosma, N. S., Jones, K., Autio, E., & Levie, J. (2008). *Global Entrepreneurship Monitor: 2008 Executive Report.* Global Entrepreneurship Research Association.

Costa e Silva, E., Correia, A., & Borges, A. (2021). *Unveiling the Dynamics of Entrepreneurial Ecosystems: A Cluster Analysis.* Axioms, 10(3).

GEM 2023/2024 Global Report. (2024). *25 years and growing.* Global Entrepreneurship Monitor.

Global Startup Ecosystem Report. (2023). Startup Genome. https://startupgenome.com/report/gser2023

Liñán, F., & Fayolle, A. (2015). *A systematic literature review on entrepreneurial intentions: Citation, thematic analyses, and research agenda.* International Entrepreneurship and Management Journal, 11(4), 907–933.

Mertsina, T. (2023). *Swedbanki majandusprognoos.* Swedbank.

Pertel, T. (2025). *Tehisintellekti aktsepteerimine Eesti mikro- ja väikeettevõtetes.* Tallinna Tehnikaülikool. https://digikogu.taltech.ee/et/item/84af2d00-d477-4838-b7a3-c126751f416e

Stam, E. (2015). *Entrepreneurial ecosystems and regional policy: A sympathetic critique.* European Planning Studies, 23, 1759–1769.

Startup Estonia. (2023, March 21). *Estonian Startup Visa in 2022 – success amid true challenges.*

Startup Estonia. (2024). *Investors.* https://startupestonia.ee (vajadusel täpsem link lisada)

Tavoletti, E. (2013). *Business incubators: Effective infrastructures or waste of public money? Guidelines and criteria.* Journal of the Knowledge Economy, 4(4).

Theodoraki, C. (2019). *How to Build a Sustainable Ecosystem: A Holistic Framework.* Entrepreneurship & Regional Development Gazette, 37, 1–5.

Vadi, M. (2022). *Let us take a peek inside the minds of Estonia's leaders.*

Velt, H. (2020). *Entrepreneurial Ecosystems and Born Global Start-ups.* LUT University. https://lutpub.lut.fi/handle/10024/161895

TI (2025). ChatGPT.